

RAZGOVOR: T. CELAKOSKI I T. TOMAŠEVIĆ

MALI ZAREZ: ALJOŠA ANTUNAC

TEMAT: SATIRIČKA OSOVINA STEWART-COLBERT

91771331797006

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

Otvoreno pismo civilnih udruga

Nakon hapšenja 23 aktivista tijekom prosvjeda *Ne damo Varšavsku!*, civilne organizacije uputile su javnosti i nadležnim institucijama otvoreno pismo sljedećeg sadržaja:

“Potaknuti događanjima u Varšavskoj ulici dana 11. veljače 2010. mi, dolje potpisani predstavnici civilnog društva, upućujemo javnosti i nadležnim institucijama otvoreno pismo kojim izražavamo podršku Zelenoj akciji i Pravu na grad, organizatorima prosvjeda *Ne damo Varšavsku!*. Ujedno ukazujemo na kršenja temeljnih ljudskih prava zajamčenih Ustavom Republike Hrvatske te pozivamo nadležne institucije da se o istima očituju. Na prvome mjestu ističemo kako smo u srijedu 10. veljače 2010. svjedočili masovnom odazivu građana grada Zagreba prosvjedu protiv projekta *Cvjetni Hoto Grupe* d.o.o. kojim investitor namjerava dio pješačke zone u Varšavskoj ulici pretvoriti u prilaz privatnoj garaži čija je izgradnja planirana projektom. Projekt je, čak i izmjenom prostornih i urbanističkih planova, poduprla gradska samouprava Grada Zagreba čime je podvrgnula javni interes i javno dobro probitku jednog privatnog trgovačkog društva. Prosvjed pod nazivom *Ne damo Varšavsku!* održan 10. veljače 2010. stoga predstavlja građanski iskaz neposredne demokracije u situaciji u kojoj osobe izabrane da predstavljaju interes građana svoje dužnosti grubo zanemaruju. Kao takav, prosvjed i njegove organizatore u potpunosti podupiremo. Podupiremo i akciju *Živi zid za Varšavsku* koja je planirana kao nastavak djelovanja građana kroz dežuranje u Varšavskoj ulici do reakcije nadležnih institucija. Nadalje, ukazujemo na činjenicu da se nekoliko sati po završetku prosvjeda, u noćnim i jutarnjim satima 11. veljače 2010., u Varšavskoj ulici pojavio odred interventne policije te uhitio 23 građana koji su nastavili s dežurstvima, dok je komunalno redarstvo uništilo skulpturu *Trojanskog konja* koja je postavljena tijekom prosvjeda te uklonilo kontejnere u kojima su građani bili okupljeni. Uz navedeno, ističemo i nepravilan pristup Hrvatske radiotelevizije pri prenošenju informacija o ovim događanjima javnosti. Posebice se to odnosi na emisiju *Otvoreno* (od dana 10. veljače 2010.) u kojoj je urednica Hloverka Novak Srzić, umjesto da otvori prostor za polemiku i javni dijalog objema stranama, ugostila isključivo predstavnika Hoto Grupe d.o.o. Potaknuti ovakvim postupanjem tijela javne vlasti, kao i postupanjem javne televizije, ukazujemo na sljedeće odredbe Ustava Republike Hrvatske te njihovo kršenje koje ovi postupci predstavljaju:

Akcija *Živi zid za Varšavsku* predstavljala je ostvarivanje prava građana na “javno okupljanje i mirni prosvjed” zajamčeno člankom 42. Ustava. Onemogućavanjem ove akcije korištenjem policijskih snaga predstavlja sprečavanje građana u ostvarivanju ovog temeljnog političkog prava.

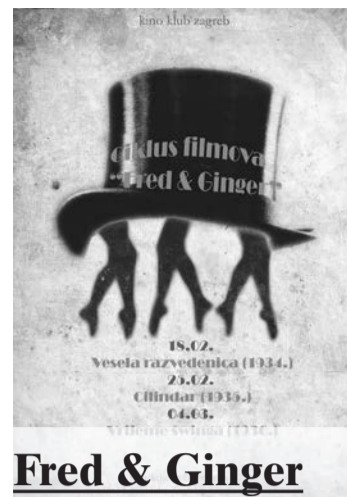
Člankom 16. Ustava rečeno je da “svako ograničenje slobode ili prava mora biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju”. Smatramo da je slanje odreda interventne policije kao reakcija na komunalni prekršaj (kako je kvalificirano postavljanje kontejnera i skulpture konja) potpuno neproporcionalna mjera te da je tim postupkom prekršena i ova odredba Ustava.

Ustavom je zaštićeno i pravo na “slobodu mišljenja i izražavanja misli” (članak 38.), a jednakost građana navedena kao jedna od najviših vrednota ustavnog poretka (članak 3.). Smatramo da je Hrvatska radiotelevizija kao javna televizija dužna poštovati ove odredbe te da je postupkom navedene urednice došlo do nepravilnog postupanja na štetu organizatora prosvjeda, čime je i javnosti uskraćena potpuna i točna informacija, pružanje kojih bi morao biti minimalni standard jedne javne televizije. Ovakav postupak Hrvatske radiotelevizije uz to predstavlja i kršenje *Zakona o elektroničkim medijima* te *Etičkog kodeksa HRT-a*.

Ovome dodajemo i činjenicu koja je osobito bitna u svjetlu nastojanja Republike Hrvatske da pristupi punopravnom članstvu Europske unije. Među temeljne dokumente pravne stečevine EU-a ubraja se i *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* (objavljena u službenom glasniku EU-a 14. prosinca 2007.) koja štiti sva navedena prava (članci 11., 12. i 52. Povelje). Ovakvi postupci tijela javne vlasti zasigurno ne pokazuju da su oni spremni prihvatiti i provoditi ovaj dio pravne stečevine, što je jedan od osnovnih kriterija za pristup Europskoj uniji.

U svjetlu svega navedenog, pozivamo sljedeće društvene institucije i tijela nadležna štiti ustavni poredak Republike Hrvatske i zastupati prava njezinih građana da se očituju o navedenim povredama i poduzmu mjere za utvrđivanje odgovornosti osoba i ustanova koje su ih poduzele:

- Predsjednicu Vlade Republike Hrvatske
  - Ministarstvo unutarnjih poslova
  - Gradsku skupštinu Grada Zagreba
  - Pučkog pravobranitelja
  - Programsko vijeće Hrvatske radiotelevizije
- U Zagrebu dana 12. veljače 2010.”

Fred & Ginger

Nakon ciklusa filmova Sergeja Paradžanova, u Kino klubu Zagreb sljedeća tri četvrtka prikazat će ciklus filmova *Fred i Ginger*. Prvi je u nizu, 18. veljače, *Vesela razvedenica* (1934.), potom 25. veljače *Cilindar* (1936.), a *Vrijeme swinga* (1936.) je 4. ožujka. Sve projekcije počinju u 21 sat, a ulaz je, kao i do sad, besplatan.

Na putu

Film *Na putu* Jasmile Žbanić, nakon svjetske premijere 18. veljače na Berlinskom filmskom festivalu, premijerno će biti prikazan u Hrvatskoj 27. veljače u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog. Film *Na putu* priča je o mladom bračnom paru Luni (glumi je Zrinka Cvitešić) i Amaru (Leon Lučev) čija se ljubav nađe na kušnji jer Amar odlučuje postati pripadnik konzervativne islamske vjerske zajednice vehabija, odnosno zagovornik selefizma. Redateljica i scenaristica filma Jasmila Žbanić rekla je da je o toj relativno maloj grupi ljudi u Bosni željela saznati nešto više nakon što se jedan selefija odbio rukovati s njom jer je žena. Selefije je odabrala jer se iz predrasude nerijetko povezuju s terorizmom što joj je predstavljalo izazov za jednu ljubavnu priču. No, nju kao i u njezinu filmu *Grbavica*, nagrađenom Zlatnim medvjedom u Berlinu, ponajviše ipak zanima ženski lik i pitanje materинства. Na temelju ove uloge Zrinka Cvitešić je uvrštena u program Shooting Stars 2010 Berlinalea te je odabrana među deset najboljih europskih glumačkih talenata koji će se tijekom festivala predstaviti filmskim profesionalcima iz cijeloga svijeta. Uz redovitu kino distribuciju, film *Na putu* prikazivat će se putem projekta *Kino u gostima*, pokrenutog zbog sve manjeg broja kino dvorana u manjim hrvatskim gradovima.

Još malo o ZagrebDox-u: Stanje stvari

Na šestom ZagrebDox-u održat će se, osim već poznatih službenih programa – a to su Glazbeni globus, Happy dox i Kontrolverzni dox – još jedan službeni program nazvan Stanje stvari. To je novi program koji kroz dokumentirane priče koje problematiziraju neuobičajene društvene teme nudi nesvakidašnji pogled na trenutačno stanje svijeta u kojem živimo. Američki redatelj Ami Horowitz i Matthew Groff tako su se uhvatili u koštac s međunarodnom organizacijom oformljenom prije više od šezdeset godina s glavnim ciljem širenja mira i sigurnosti u svijetu, Ujedinjenim narodima. Sumnje u funkcionalnost UN-a koje su se podastirale tijekom svih ovih godina ostvarene su u ovoj potresnoj i crnohumornoj priči. Riječ je o filmu *U.N. me* koji razotkriva nesposobnost i korupciju te goleme birokracije. *Gradski dečko – život investicijskog bankara Gerainta Andersona* njemački je uradak Stephana Lambyja o spomenutom bankaru koji je probio kôd šutnje u svijetu financija te svoja bankarska iskustva iz londonskog Cityja, najvećeg poslovnog središta na svijetu, podijelio u ovom filmu nominiranom za nagradu Emmy. Izraelski *Google Baby* dokumentarac je autorice Zippi Brand Frank koji prati primjer moderne trgovine djecom: jayne stanice naruče se preko Interneta od američke tvrtke, nakon oplodnje embrijem se šalju u Indiju gdje indijske žene preuzimaju ulogu zamjenskih majki. Kupci stižu tek pred kraj trudnoće, kako bi preuzeli svoju dojenčad. Film je nagrađen na DocAvivu, međunarodnom festivalu u Tel-Avivu. Njemački film *Zašto kupujemo – tajne zavođenja potrošača* Jana Tenhavana daje nesvakidašnji

uvid u svijet korporacija u kojem se ulažu milijuni kako bi određeni proizvodi bili privlačni našim osjetilima. Kakve veze ima miris hotelske sobe sa švicarskim planinama? Odgovor na ta i mnoga druga pitanja vezana

nastavak na stranici 47 –

DOBRODOŠLI, GOSPODINE KAPITAL

**OTKAKO SE IZNOVA
PODIGLA BURA
OKO CVJETNOG
TRGA, NE IZOSTAJU
STANDARDNI
OBRASCI DIFAMACIJE
NEPRIJATELJA, A KAO
GLAVNA DIHOTOMIJA,
PORED ONE VEĆ
STARE HRVATI VS.
ČETNICI, S POJAVOM
TOME HORVATINČIĆA
U OTVORENOM JASNO
JE EKSPLICIRANA
I JEDNA KOJA BI
NAS MOGLA DALJE
PRATITI: RADNICI VS.
NERADNICI**

SREĆKO HORVAT

“Moram vam reći, gospodo Hloverka, mi smo izašli iz jednog društva gdje se kapital podcjenjivao, to je bilo lažno podcjenjivanje kapitala, a u uređenim zemljama kad dođe jedan investitor sa 100 milijuna eura, onda se njemu i gradonačelnici i predsjednici vlade i svi u državi dižu i kažu: ‘Dobrodošli, gospodine kapital.’”
Tomo Horvatinčić, *Otvoreno*, 10. 2. 2010.

Pošto smo izašli iz jednog društva u kojem se kapital podcjenjivao, onda valjda – ta ipak je ta opasnost prošla! – nema previše bojazni od citiranja nekoga tko je zaslužan što nas je, u jednom trenutku povijesti, bio uveo u takvo društvo. Na samom početku 20. stoljeća, Lenjin u Ženevi objavljuje pamflet pod nazivom *Seoskoj sirotinji*. Objavljuje se seljacima što zapravo hoće socijal-demokrati, Lenjin će, uz detekciju agrarne bijede u Rusiji, navesti i sljedeću argumentaciju: “Često se može čuti da spahije i trgovci ‘daju posla’ narodu, ‘daju’ zaradu siromašnim ljudima. Kažu, na primjer, da mjesne seljake ‘hrani’ obližnja tvornica ili obližnja ekonomija. A u stvari, sami ne rade. *Ali za dozvolu* da radi na spahijskoj zemlji, u tvornici ili na željeznici, radnik vlasniku daje zabadava sve što se izrađuje, a sam dobiva toliko da se nekako prehrani. Dakle, u stvari ne daju spahije i trgovci posla radnicima, nego radnici svojim radom izdržavaju sve njih, dajući zabadava veći dio svog rada”.

LJUDI U KROŠNJAMA VS. “GOSPODIN KAPITAL” Zašto, zapitat ćete se, u 21. stoljeću spominjati nekoga od koga se poduzetnicima još i danas diže sva kosa na glavi? Pa upravo zato što se njihova “filozofija rada” nije nimalo promijenila. To smo najbolje mogli vidjeti u posljednjem nastupu Tome Horvatinčića u *Otvorenom* kada je na Hloverkino pitanje kakvu će korist obični građani imati od njegova projekta odgovorio: “Imat ćete 500 novih radnih mjesta, sada u dvije smjene radi 500 ljudi, zar se tu ne vidi javni interes?” Drugim riječima, baš kao što su spahije u 19. stoljeću “davali posao” narodu, baš kao što su njihove obližnje tvornice “hranile” mjesne seljake, tako se i Horvatinčić danas želi prikazati kao filantrop koji ovo radi isključivo zbog javnog interesa. Jer on je, za razliku od “mladih ljudi koji se jadni smrzavaju u krošnjama”, kao mlad čovjek “njihovih godina” bio na radnim akcijama, ali ovi “mladi ljudi su krivo informirani, njima cilj mora biti da nadu novo radno mjesto”.

Ukratko, prosvjed u Varšavskoj sada se želi predstaviti kao sukob između radnika i neradnika. Ovi koji čuče u krošnjama to čine jer, dakako, nemaju pametnijeg posla, jer im je ugodno i jer su romantično poistovječeni s drvećem (možda otuda učestali označitelj “majmuniranja” koji se odnedavno pojavio u opticaju). Oni su ti koji ne shvaćaju da Tomo Horvatinčić radi za obične građane, jer “zar će Hoto-grupa to ponijeti sa sobom u grob? Zar su ljudi koji su radili Hrvatsko narodno kazalište ponijeli to u grob ili je to ostalo? Što je s javnom željeznicom?” Da, dobro ste čuli, projekt Tome Horvatinčića, koji će – kako je to “gospodin Kapital” naveo na jednom drugom mjestu – imati pet penthousea, “kristala”, odnosno pet privatnih kuća na vrhu “Cvjetnog”, s krovnim terasama i travnjacima od 500 kvadratnih metara, usporediv je – ni manje ni više, nego – s narodnim kazalištem i javnom željeznicom. Zašto se ljudi onda bune protiv toga? Pa vrlo jednostavno: zato jer u Hrvatskoj vlada “antipoduzetnička klima”, a umjesto da se “pravom Hrvatu”,

poput Horvatinčića, dopusti renovacija donjogradskih “štakor-njaka”, prosvjednici bi na Cvjetnom radije gledali kako se vijori francuski barjak.

JOŠ JEDNA “BALVAN REVOLUCIJA” Zanimljivo je kako je došlo do preokretanja teze: “gospodin Kapital”, premda je jasno da sve ovo radi za vlastiti džep, sada je preuzeo argumentaciju samih prosvjednika pa se okitio retorikom “javnog interesa”, dok prosvjednike proziva upravo za ono za što su oni prozvali njega – za “privatni interes”. Sada su prosvjednici, ili barem njihovi vođe, ti koji za sebe žele kazališta ili kina, jer ako smo već izašli iz jednog društva u kojem se kapital podcjenjivao, onda je normalno da nitko valjda ne protestira za nekakav “javni interes”. Što je to uopće? Pa, po logici “gospodina Kapitala”, javni interes je shopping-centar s pet penthousea, atraktivni lokalitet u centru grada koji više čak nije ni “prolaz” (arkada po uzoru na one pariške), već je to ekskluzivni klub za one koji nisu toliko opsjednuti krošnjama i u dubini vlastitog džepa ipak mogu pronaći plastične kartice ili keš umjesto podcjenjivanja kapitala.

Nitko ne može zamjeriti Horvatinčiću što je prosvjede potpuno personalizirao, shvatio ih kao osobni napad na svoj lik i djelo. Međutim, Trojanski konj koji je ušao u Varšavsku da bi istu noć potom bio uništen, lijepo je objasnio o čemu se tu radi: nije Horvatinčić nikakva personifikacija zla, niti se itko protivi renovaciji Donjeg grada ili uspješnim arhitektonskim interpolacijama. Problem je u tome što projekt “Cvjetni” – što, uostalom, potvrđuje već spomenuta sitna izmjena pa je inicijalni projekt “Cvjetni prolaz” naprosto postao “Cvjetni” – simbolizira jedan mnogo širi i opasniji trend. Nemojmo zaboraviti da je inicijativa Pravo na grad svoje začetke imala u borbi za spas kompleksa Badel-Gorica kod Kvatrića. Borba protiv Horvatinčića u tom smislu nije borba protiv jednog čovjeka, već borba protiv nepostojanja suvisle prostorne politike koja bi bila u javnom interesu, borba protiv “poduzetničke klime” koja u dosluhu s gradskim vlastima privatizira pravo na grad.

ČIŠĆENJE SNIJEGA I ČIŠĆENJE AKTIVISTA Nije čudo da se uvijek iznova ponavljaju priče o “balvan revoluciji”, a kao što je to bio slučaj sa studentskom pobunom 2009., stalno se nastoji podmetnuti nekakva politička manipulacija. Sudeći prema “gospodinu Kapitalu”, mladi prosvjednici “zaludeni su vodama prosvjeda” koji “imaju privatne interese poput besplatnog dobivanja kina Zagreb za svoja kazališta i neke francuske projekte”. Kao što je to bio slučaj sa studentskom pobunom 2009., tako se i ovdje opetovano legitimni građanski neposluh pretvara u matematiku: ako je na prosvjedu bilo nekoliko stotina ljudi (na koliko ih je s 4000 spustio sam Horvatinčić), onda je pitanje kakav je to javni interes s obzirom na 700000 građana Zagreba? Kad

**– OVI KOJI ČUČE U
KROŠNJAMA TO ČINE
JER, DAKAKO, NEMAJU
PAMETNIJEG POSLA,
JER IM JE UGODNO I
JER SU ROMANTIČNO
POISTOVJEČENI S
DRVEĆEM. ONI SU TI
KOJI NE SHVAĆAJU DA
TOMO HORVATINČIĆ
RADI ZA OBIČNE
GRAĐANE —**

elementarna matematika više nije dovoljna, onda se, dakako, ide u brojanje krvnih zrnaca: policija se tako navodno začudila nad činjenicom da je čak devet osoba od 23 privedena prijavljeno na adresama izvan Zagreba, odnosno s prebivalištima u Medulinu, Sinju, Jelsi, Primoštenu... Što uopće ti “dotepenci” imaju odlučivati o gradu u kojem se nisu rodili?

I tu dolazimo do zgodne paralele između “čišćenja” Varšavske i gostovanja Tome Horvatinčića u *Otvorenom*, koju je nedavno povukao Hrvoje Jurić. Hloverka kao da je i sama predvidjela da su oči gledatelja čitavu emisiju bile uprte u visoke kožne čizme u kojima je došao “gospodin Kapital” pa se na kraju emisije odvažila na direktno pitanje: “Samo da vas pitam, gdje ste kupili čizme?” Tomo odgovara: “Evo, uhvatili ste me...” Hloverka: “To su tajkunske čizme?” Tomo: “Ne, ne, to nisu tajkunske čizme. Gledajte, uhvatili ste me na čišćenju snijega, ja živim u Samoboru, s traktora smo došli ovdje i vraćamo se na čišćenje snijega”. Jurić će lijepo uočiti naizgled slučajnu podudarnost da su se u isto vrijeme teška mehanizacija i policija spremali počistiti Varšavsku. Dok se “gospodin Kapital” na javnoj televiziji, dakle, prikazuje kao radni čovjek, koji će kao i ostatak poštenog naroda čistiti snijeg, aktivisti na Varšavskoj ne znaju drugo doli sjesti u isti taj snijeg. Na kraju smo opet na početku: s jedne strane je Tomo Horvatinčić, poštenu poduzetnik i k tomu još pravi Hrvat, s druge strane su ljudi koji vole krošnje – sve odreda neradnici, “dotepenci” i “četnici”. ■

foto: Damir Gamulin

RAZGOVOR: TEODOR CELAKOSKI I TOMISLAV TOMAŠEVIĆ

JEDINO NA ŠTO NISMO SPREMNI JE NASILJE

S ORGANIZATORIMA PROSVJEDA U VARŠAVSKOJ ULICI, PREDSJEDNIKOM UDRUGE PRAVO NA GRAD I PREDSJEDNIKOM ZELENE AKCIJE, O DOSADAŠNJIM AKCIJAMA, MEDIJSKOM ODJEKU, PONAŠANJU POLITIČKIH STRUKTURA TE DALJNJIJIM AKCIJAMA

KATARINA LUKETIĆ, BORIS POSTNIKOV I MARKO POGAČAR

Cijeli je projekt HOTO-Centra, s pravne strane, itekako sporan. Pobrojimo još jednom razloge zbog kojih bi, automatizmom, pravna država sama trebala zabraniti početak radova u Varšavskoj - barem dok se sporna pitanja ne razriješe - i barem jednako promptno kako je reagirala u noćnoj interventnoj akciji uklanjanja prosvjednika.

TT: Osim cijelog niza štetnih elemenata projekta o kojima govorimo već više od tri godine, radove u Varšavskoj bi trebalo zaustaviti automatski zbog činjenice da je jedan projekt pod imenom *Cvjetni prolaz* na temelju dubiozne odluke Gradskog poglavarstva o javnom interesu dobio potrebne dozvole, a drugi projekt se trenutno realizira. Odluka o javnom interesu se temeljila na nekoliko točaka od kojih je u javnosti najistaknutija bila da se projektom dobiva novi pješački prolaz kroz blok od Cvjetnog trga do Gundulićeve ulice. Projekt je krenuo s realizacijom, a pošto Hoto grupa nije kupila nekretnine u Gundulićevoj, od prolaza kroz blok se odustalo pa projekt dobiva novi naziv: *Cvjetni*. Iako sve nadležne institucije u Gradu Zagrebu i u državi prebacuju lopticu jedna drugoj, na kraju će netko morati preuzeti odgovornost za nezakonitosti, pogodovanja i propuste. Inače, zanimljivo je da dokument *potvrda glavnog projekta* na osnovu koje se gradi u gradskoj upravi čuvaju gotovo kao neki tajni dokument od važnosti za državnu sigurnost. Sigurni smo da zbog promjene cjeline projekta ta potvrda glavnog projekta nije u skladu s lokacijskom dozvolom što znači da je gradnja nezakonita.

TC: Nezakonita je također i lokacijska dozvola za ulazno-izlaznu rampu jer GUP samo iznimno predviđa kopanje takve rampe ukoliko ne postoji drugačiji način ulaska u blok. A u slučaju projekta na Cvjetnom postoji nekoliko alternativnih rješenja koja ne uključuju kopanje rampe.

U kontekstu nezakonitosti vezanih za ovaj projekt zanimljivo

je da inspekcija Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (MZOPUG) ni nakon pune dvije godine nije odgovorila na našu prijavu. Nakon što je krajem siječnja 2008. političkom korupcijom gradskih vijećnika izglasan Detaljni plan uređenja (DPU) bloka uz Cvjetni trg, Zelena akcija i Pravo na grad su u veljači te godine poslali prijavu Urbanističkoj inspekciji Ministarstva. U prijavi je bilo istaknuto šest razloga zbog kojih treba poništiti DPU jer je protivan GUP-u i zakonima. Iako je za medije sredinom ožujka 2008. Ministarstvo izjavilo da će inspeksijski nadzor biti gotov za sedam dana, oni ga do danas nisu proveli. Članak 285. Zakona o prostornom uređenju i gradnji obvezuje inspekciju na odgovor, što Ministarstvo ne čini, jer bi moralo poništiti Detaljni plan koji je temelj za izdavanje daljnjih dozvola za projekt Hoto grupe.

PRIVATNI INTERES KAO JAVNI?

HOTO grupa uspjela je, prije svega orkestriranom medijskom akcijom, izvršiti klasični retorički obrat pozicija - aktivistima se imputiraju privatni interesi, a projekt proglašava javnim interesom par excellence. Zbog čega smatrate da projekt ima malo ili ništa zajedničkog s javnim interesom?

TC: Zalažemo se za jednostavan princip: ako je ugrožen javni prostor kao javno dobro, dakle kao prostor nediskriminativnog korištenja, onda nikakav interes, bio on pojedinačni ili grupni, ne može biti konkurentan za stjecanje odlike odnosno kategorije javnog interesa. Pretvaranje javnog prostora kao javnog dobra u servisni produžetak shoppinga ili automobilskog prijevoza ukida princip nediskriminativnog korištenja na tom određenom prostoru.

TT: U skladu s time ne vidimo kako može biti javni interes ako se pješačka zona, kao prostor javnog nediskriminativnog

foto: Damir Gamulin

— IAKO SVE NADLEŽNE INSTITUCIJE U GRADU ZAGREBU I U DRŽAVI PREBACUJU LOPTICU JEDNA DRUGOJ, NA KRAJU ĆE NETKO MORATI PREUZETI ODGOVORNOST ZA NEZAKONITOSTI, POGODOVANJA I PROPUSTE —

korištenja, u središtu Zagreba smanjuje, a nije se za razliku od drugih europskih metropola povećavala posljednjih 35 godina. Ne može biti javni interes garaža za posjetitelje shopping centra sa 600 parkirnih mjesta jer će u ionako već zakrčene Gundulićevu i Ilicu dovesti nove automobile koji dodatno usporavaju javni promet.

Realizacija projekta HOTO grupe, prema predloženom projektu, predstavljala bi, iz više razloga, presedan kad je riječ o intervenciji privatnog kapitala u javni prostor. Koje bi se nove prakse tom gestom priznale kao valjane i bi li to otvorilo potencijalno iznimno destruktivnu Pandorinu kutiju u ophođenju s javnim prostorima?

TT: Niti jedan trgovačko – poslovno – stambeni centar od gradskih vlasti nije dobio dozvolu da kopa rupu za ulazno-izlaznu rampu za automobile s javne površine, a kamoli iz pješačke zone. Dakle, Grad osim što takvom rupom nagrdje centar grada, daje poklon Hoto grupi koja ne mora trošiti skupocjene kvadrate svoje parcele, nego troši naš javni prostor. No, osim što Grad time pomaže profitabilnost jednog projekta nauštrb javnog prostora, da stvar bude gora, sklopljen je ugovor između Grada i investitora po kojem će Grad investitoru refundirati veći dio sredstava potrebnih za kopanje rampe. To u konačnici znači da ćemo mi građani platiti za destrukciju našeg javnog prostora.

TC: Ako se ne spriječi ovaj presedan i ako se prostorna regulacija koja to omogućuje ne vrati na staro, očekuje nas kopanje brojnih rupa po javnim površinama koje će biti u funkciji privatnih projekata kojima je jedina svrha eksploatiranje položajne rente centra grada.

U Hrvatskoj uobičajena sprega vlasti i privatnog kapitala išla je toliko daleko da je, u svrhu pogodovanja investitoru, izmijenjen GUP glavnoga grada. Odgovornost, izvjesno je, ne leži primarno na investitoru. Tko je zapravo odgovoran?

TC: Odgovorne su političke elite koje su bile, a i sada su na vlasti, kako u Zagrebu tako i u Hrvatskoj. Mi imamo jednu oligarhijsku strukturu odnosno mrežu ekonomsko-političko-medijске moći koja se naslanja na naše institucije, crpeći iz njih sredstva i legalitet za svoje interese dogovorene iza leđa javnosti. Model je jednostavan i jasan: javni su rizici i troškovi, a privatne su koristi i profit. Eto, zato je Varšavska toliko bitna: ona je najbolji primjer jednog široko implementiranog društvenog modela. Ta oligarhijska moć ima jednako sredstva prisile (policija) koliko i sredstva odvratanja od građanskog samoorganiziranja i javnog djelovanja (mediji).

Zato smo u zatvorenom krugu i politički proces se ne može odvijati na primjeren demokratski način. Pojedine vlasnike medija ne interesira medijski biznis, već utjecaj koji njime mogu postići za svoje ostale tezge.

MEDIJSKA PERCEPCIJA AKCIJE

Kako komentirate medijsku percepciju akcije? Čini li vam se da je medijska podrška ograničena na neovisne medije ili postoje značajnije pozitivne reakcije i u "glavnoj struji" masovnog informiranja?

TT: Na samom početku javnog djelovanja zbog specifičnosti naših akcija dobili smo veliku vidljivost, no ona je bila na razini atrakcije i skandala. Guralo nas se u konfrontaciju isključivo s investitorom dok su naši naglasci na odgovornost Grada i gradonačelnika ostajali slabo medijski popraćeni. Potom su investitor i gradonačelnik imali masivnu kampanju zastrašivanja (tužbama) i potplaćivanja (oglasima) medija. U tom smo periodu bili vreće za udaranje. Klevete, izmišljotine, podmetanja i sl. su bez ikakvog problema bile i na naslovnicama. Danas, nakon našeg postavljanja kontejnera u Varšavskoj i intervencije specijalne policije, problem se digao na znatno višu razinu medijskog praćenja te se prelio u središnje političke rubrike i komentare, mahom pozitivne, s izuzetkom moćnijeg dijela redakcije *Jutarnjeg lista* koja se otvoreno stavila na stranu investitora i to ne argumentima, nego kampanjom blaćenja i podmetanja.

Protivnici akcije postavili su pitanje financiranja vaših aktivnosti; premda cijena izrade drvene skulpture "trojanskog konja" baš i nije usporediva s cifrom od deset milijuna kuna, kojom bismo trebali "potpomoći" izgradnju HOTO-centra, na to bi pitanje svakako trebalo odgovoriti.

TC: U ovoj fazi našeg djelovanja financiramo se prije svega od građana. Na posljednjem prosvjedu prikupili smo 9.700 kuna u sat vremena. Naši troškovi u usporedbi sa sličnim aktivnostima drugih kampanja izrazito su mali jer je trošak ljudskog rada, od grafičkog dizajna do fizičke izrade, koji je inače najskuplji, gotovo u cijelosti doniran. Namjera nam je da troškove organiziranja građanskog neposlušna u potpunosti financiramo iz donacija građana. Na taj ćemo način dodatno osnažiti našu neovisnu poziciju i mogućnost javnog djelovanja. U prijašnjim fazama djelovanja koje su bile okrenute informiranju i senzibiliziranju javnosti koristili smo sredstva iz projekata namijenjenih demokratizaciji društva pa tako npr. kontinuirano pomoć i suradnju imamo s Heinrich Böll Stiftungom.

BUDUĆI KORACI

Na tiskovnoj konferenciji nakon uhićenja najavljeno je intenziviranje prosvjednih aktivnosti. Što planirate? Do koje ste granice spremni ići?

TC: Jedino na što nismo spremni je nasilje. Iako je ovo divljanje po Zagrebu orkestrirano od vlasti i s njima povezanih nadstranačkih interesnih grupacija jedan vid sustavnog nasilja, na njega ne možemo niti želimo odgovoriti nasiljem. Posljednji prosvjedni skup smo organizirali s namjerom da potaknemo uključivanje građana u Živi zid za Varšavsku. To je organizirana skupina građana koja će sudjelovati u narednim aktivnostima, kako akcijama tako i prosvjedima, protiv otimanja javnog prostora pješačke zone u Varšavskoj. Sve građane pozivamo da nam se priključe u Živi zid na blogu: www.nedamovarsavsku.net

Što mislite o ponašanju Gradske skupštine? Stari je saziv bez većeg otpora izglasao investitoru pogodujuće izmjene, a ni novi saziv ne pokazuje previše volje da se sporni potezi revidiraju...

TT: Minimum koji očekujemo od skupštine je da vrati GUP na staro, dakle prije pogodovanja Hoto grupi za projekt na Cvjetnom trgu. Time bismo izbjegli nove slične projekte. Očekujemo da će se u idućih mjesec dana politički kontekst oko projekta još znatno promijeniti te da će svi politički akteri, umjesto svaljivanja krivice na druge, shvatiti da moraju preuzeti odgovornost za nastalu situaciju te početi pregovarati neka nova rješenja.

Što o svemu kaže struka?

TT: Veseli nas konačno iskazani javni stav triju institucija arhitektonske struke (Društva arhitekata Zagreb, Udruženja hrvatskih arhitekata i Hrvatske komore arhitekata) da je manipulacija javnim interesom neprihvatljivi put rješavanja kako slučaja na Cvjetnom trgu tako i ukupne nezadovoljavajuće situacije prostornog razvoja u Zagrebu.

TC: Već davno prije arhitekata, strukovna udruženja povjesničara umjetnosti i sociologa su se prosvjedno očitovala o projektu pa sada možemo reći da su na strani projekta od stručnjaka javno ostali samo dobro plaćeni konzultanti na tom projektu kao što je sveprisutni Kincl te zaposlenici u Bandićevoj upravi. Posebna je vrsta svišnjarije to što su, osobito na javnoj televiziji, u više navrata organizirane rasprave u koje su kao nezavisni stručnjaci pozivani konzultanti na projektu. **E**

čudna šuma

BASNE IZ VARŠAVSKE

**NEKOLIKO SLIČICA
MIKROZAJEDNICE U
SPECIFIČNOM TRENUTKU
KAD SE SJENKA
KAPITALA POJAVI NAD
EKOSUSTAVOM. KAO I
UVIJEK, PRILAGODIT ĆE
SE NAJPRILAGODLJIVIJI
- ŠTAKORI. SVAKA
SLIČNOST SA STVARNIM
OSOBAMA NEVJEŠTO JE
PRIKRIVENA**

NENAD PERKOVIĆ

***

Dva vrapca sjede na svojoj omiljenoj grančici na drvetu blizu kina Europa.

- Tata, zašto se ovaj čovjek penje na naše drvo?

- Želi biti slobodan.

- Želi biti ptica?

- Hm, tako nekako.

- Ali nema krila!

- Zato nije slobodan.

- A ipak se penje na drvo. Tata, misli li on da će mu izrasti krila?

Stari se vrapac bezglasno nasmije za-tresavši percima:

- Ne misli. Ali vjeruje da će se osloboditi.

***

Dva drveta.

- Što žele ovi ljudi sa žutim kacigama?

- Reklo bih, žele iskopati veliku rupu u zemlji. Baš ovdje negdje ispod nas.

- A mi???!!!

- Pobit će nas. K'o štakore.

- Pa što smo im mi krivi?

- Njima su svi nešto krivi.

***

S podrumskog prozora naviruju se dva štakora, zadovoljno i potpuno bezbrižno. Smijuckaju se.

- Izgleda, ode naše stanište... pa i nije bilo neko...

- A ovi glupani stvarno misle da će nas srediti ako iskopaju tu jamu...

- Da ne povjeruješ.

- Sredit će sve osim nas.

- A i potući će se međusobno...

***

Golub i grlica sjede na tavanskom pro-zoru i gledaju prosvjed.

- Gu.

- Gu gu.

***

Dedek i bakica na klupi ispod drveta.

- A kak bumo mi golubove hranili ak tu rupu skopaju?

- Pa budu ju opet zatrpali.

- Jesuš... kam ide ovaj svet....

- Vrit.

***

Dva vrlo solidna građanina, nazovimo ih Tomo i Milan, gledaju s visokog prozora vireći kroz zastore. Jedan kopa nos.

- Vidi ih! Neradnici! Koče progres. Maj-muni. Po drveću se penju.

- Đubrad nezahvalna. A sve to zbog njih... da njima bude bolje. Mi smo neimari, a šta su oni u životu stvorili?

- Da! Vidi onoga bradonju s očalama. Taj sigurno knjige čita! Neradnik! A ja već

deset godina zidam, zidam.. i više! Treba delati!

- I ja! Zidam, zidam... Kruh im dajem! Život! Sve od mog kapitala.

- I ja sve dajem u ljubavi i milosrđu. To jednostavno nije normalno koliko smo plemeniti.

- Daj, je'l možeš neko redarstvo poslat da red uvede?

- Kaj ne bi mogo, is!

***

Sitni noćni sat. Dva interventna poli-cajca u kordonu. Mrmljaju kroz zube i više kao za sebe.

- ...jebamupasmaterikomedizosadtuna-intervenciju....

- ...a šta se valjate po tom snijegu, i tako ćemo vas maknut. Joj, dosade...

***

Dva pravoslavna svećenika jutro nakon listaju novine pred crkvom. Jedan starosjedilac, jedan nedavno doputovao iz Beograda.

- Ovo zovu intervencijom i demonstracijama?

***

Dva napušena stara frika, u mladim danima vjerni posjetitelji "Jazovke", smrdljivog pajzla u dvorištu kina Zagreb.

- I tak, stari....

- A gle...

- A čuj...

- A jebi ga...

***

Dva vrapca su, htjeli-ne htjeli, načula razgovor dvojice uglednih građanina, nazovimo ih proizvoljno Tomo i Milan, jer je prozor s kojeg su gledali baš neposredno pored omiljene vrapčje grančice.

- Tata, zašto ovi ljudi u plavom vežu i odvođe ove druge ljude u kutijama na kotačima?

- Vjerojatno zato što je tako poželio ovaj čovjek s prozora.

- Hoće li ih odvesti negdje gdje će dobiti kruha?

- Neće, sine.

- Pa zar čovjek s prozora nije rekao da im daje kruha?

- Lagao je, sine. Ljudi lažu, to im je primarno obilježje.

- Znači, ni on nema kruha?

- O, ima, sine. Tako puno koliko u životu sam nikad ne bi mogao pojesti.

- Pa kako onda znaš da im ga ne daje?

- Daje, ali ne besplatno. Trguje s njima.

Kaže im da će im dati kruha ako oni za-uzvrat budu radili što im on kaže da mo-rajaju raditi. Ako ne rade što on poželi, onda im ne da kruha i pogrdno ih naziva neradnicima.

- A odakle njemu toliko kruha?

- Pa ovi drugi mu ga naprave, uglav-nom.

- Tata, nije li to sve malo previše čudno?

- Ljudi su vrlo čudni. Svašta ćeš ti još vidjeti, još si mlad.

Mali vrapac je dugo šutio i razmišljao o nečemu.

- Tata, jesu li ljudi neslobodni zbog čo-vjeka s prozora?

- Ne bih rekao, sine.

- Pa zašto nisu slobodni, zašto se penju na drveće, vežu jedan drugoga, kopaju du-boke rupe u tlu, ruše drveće, lažu o kruhu i ne daju jedan drugome jesti?

- Zato, sine, jer nemaju krila. **E**

kulturna politika

INTERKULTURNI GRADOVI

“VELIKI JE IZAZOV PRED NAMA, ŽELIMO LI DA GRADOVI U BUDUĆNOSTI PREDSTAVLJAJU PRIVLAČNA I KREATIVNA MJESTA ZA ŽIVOT, RAD I POSJET” (GRADONAČELNIK HAAGA JOZIAS VAN AARTSEN). KULTURNOJ I URBANOJ POLITICI GRADOVA TO MORA BITI CILJ. U GRADU ZAGREBU, MEĐUTIM, ONA REZULTIRA RAZBIJANJEM TROJANSKOG KONJA

BISERKA CVJETIČANIN

Na izložbi *Prisutna odsutnost* Aleksandra Srneca u Muzeju suvremene umjetnosti, nalazi se i umjetnikov plakat za izložbu urbanističkog plana grada Conakryja iz 1963. godine. Spoj prepoznatljivih Srnecevih geometrijskih oblika zgrada raspoređenih na rtu na kojem se smjestio glavni gvinejski grad okružen morem, i tradicionalne maske Baga, smještene malo sa strane, ali podjednako uočljive, čini izuzetan sklad i simbolički prenosi poruku o isprepletenosti tradicionalnog i modernog. O tome bi morao voditi računa svaki urbanistički plan, osobito kada zadire u one gradske jezgre koje su vrijedne, ali i prostorno ranjive: kako očuvati njihov identitet i unositi neophodne promjene? Izazov se nameće svim strukturama društva – političarima, stručnjacima, civilnom društvu. Prije nekoliko godina predsjednik Mreže europskih gradova i gradonačelnik Haaga Jozias van Aartsen pisao je u predgovoru studije *Interkulturni gradovi* (The Council of Europe, 2005.): “Veliki je izazov pred nama, želimo li da gradovi u budućnosti predstavljaju privlačna i kreativna mjesta za život, rad i posjet”. Kulturnoj i urbanoj politici gradova to mora biti cilj. U gradu Zagrebu, međutim, ona rezultira razbijanjem trojanskog konja.

PROGRAM VIJEĆA EUROPE I EUROPSKE KOMISIJE Zagreb je u posljednjih dvadesetak godina doživio nagle promjene, nove oblike migracije i mobilnosti, što zahtijeva nove modele razvoja i upravljanja. Neka iskustva interkulturnih gradova mogu biti korisna u koncipiranju javnih politika grada Zagreba. Kada su 2008. godine Vijeće Europe i Europska komisija zajednički pokrenuli program “Interkulturni gradovi”, rukovodili su se činjenicom da je uslijed snažnih migracija i mobilnosti, sve veća raznolikost u urbanim sredinama. Urbana obnova i socijalna kohezija dolaze u prvi plan. Interkulturni pristup u europskom programu zasniva se na koncepciji modernoga grada kao cjeline, sveukupnosti lokalnih javnih sfera koje su u međusobno složenim odnosima, često i konfliktnim, ali uvijek u procesu razmjene mišljenja, razumijevanja i suradnje. To se odnosi i na urbano uređenje, u kojem konzultacije predstavljaju kontinuirani proces neformalnih diskusija i angažmana. U brojnim izvještajima međunarodnih organizacija ističe se da se o kulturnoj raznolikosti i potrebi interkulturnog dijaloga nikada nije toliko raspravljalo kao u prvom desetljeću ovoga stoljeća. Tako se u svjetskom izvještaju Programa UN za razvoj naslovljenom *Kulturna sloboda u diverzificiranom svijetu* iz 2004. inzistira na potrebi uspostavljanja javnih politika koje će promicati raznolikost i kulturne slobode.

U najnovijem broju *Interkulturnih gradova*, glasila koje izlazi u okviru programa “Interkulturni gradovi” Vijeća Europe i Europske komisije, Toralv Moe iz *Oslo Commune*, analizira promjene koje su u posljednjih desetak godina obilježile Oslo, jedan od jedanaest gradova projekta

interkulturnih gradova (ostali su Berlin Neukölln u Njemačkoj, Izhevsk u Rusiji, Lublin u Poljskoj, Lyon u Francuskoj, Melitopol u Ukrajini, Neuchâtel u Švicarskoj, Patras u Grčkoj, Reggio Emilia u Italiji, Subotica u Srbiji i Tilburg u Nizozemskoj). S godišnjom stopom povećanja stanovništva od 2%, glavni grad Norveške spada među europske gradove s najvećim rastom. Razlog su visoka stopa nataliteta i znatan priliv migranata koji čine 26% njegove populacije. Oslo je odlučio iskoristiti ovaj porast i stvoriti svoj novi identitet interkulturnoga grada. Gradsko vijeće Osla opredijelilo se 2008. godine za viziju prema kojoj će Oslo biti “otvoren i inkluzivan glavni grad koji će promicati raznolikost i razvoj pojedinaca”. Politika grada u okviru interkulturnih ljudskih resursa usmjerena je na sudjelovanje svih u političkom, ekonomskom i kulturnom životu, na podjednake mogućnosti pristupa tržištu rada, kulturi i obrazovanju. Već 2001. godine lokalna vlast odlučila je grad nazvati Oxlo – *Oslo Extra Large* – u cilju promicanja njegovog inkluzivnog karaktera, uz slogan “Oslo – grad za sve”. Razvoj interkulturnih ljudskih resursa i interkulturnih kompetencija podupiru brojni projekti, kao što su, na primjer, projekt *X-Ray*, koji obuhvaća mlade različitog kulturnog i socijalnog porijekla i omogućuje im da razvijaju stvaralački duh te interkulturni muzej namijenjen svima zainteresiranima za religijsku i kulturnu raznolikost grada. Muzej omogućuje upoznavanje kulturnih tradicija, ali i bitnih kulturnih promjena koje su se zbile u norveškom društvu. Kao što naglašava Moe, Oslo se konstantno priprema za svoju interkulturnu budućnost kao zalag međunarodne suradnje i komunikacije. I drugi interkulturni gradovi u programu, na primjer Reggio Emilia, ugradili su u svoje politike dimenziju interkulturnoga grada, ispituju politike u interkulturnoj perspektivi i predviđaju donošenje interkulturnih strategija koje će se suočiti s novim izazovima.

POLITIKE ODRŽIVOG RAZVOJA Pojam interkulturnih gradova povezuje sve kontinente. Gradovi na drugim kontinentima također se suočavaju s brojnim izazovima interkulturnog pristupa, što pokazuje i primjer tri japanska grada – Kani, Minokamo i Kobe – koji pokušavaju, uz velike teškoće, prenijeti koncept “raznolikosti kao prednosti” u stvarnost, u smislu “vizionarskog grada” o kojem je pisao britanski stručnjak Charles Landry (*The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage*, 2007.) i o čemu se raspravljalo na konferenciji o interkulturnim gradovima u Liverpoolu 2008. godine. Od temeljne je važnosti da se ova pitanja shvaćaju kao zajednička svim politikama na razini grada, odnosno da se ne pristupa

– POJAM INTERKULTURNIH GRADOVA POVEZUJE SVE KONTINENTE. GRADOVI NA DRUGIM KONTINENTIMA TAKODER SE SUOČAVAJU S BROJNIM IZAZOVIMA INTERKULTURNOG PRISTUPA, ŠTO POKAZUJE I PRIMJER TRI JAPANSKA GRADA – KANI, MINOKAMO I KOBE –

sektorski problematici krajnje relevantnoj za održiv razvoj.

I na kraju, približavamo se značajnom datumu – Međunarodnom danu materinskog jezika 21. veljače koji se u svijetu slavi od 2000. godine s ciljem isticanja važnosti priznanja kulturne i jezične raznolikosti i višejezičnog obrazovanja. Ove godine, taj se dan slavi u okviru Međunarodne godine zbližavanja kultura 2010. o kojoj je *Zarež* pisao u prethodnom broju. **E**

S Matom Ćosićem (25), nezaposlenim profesorom sociologije i ruskog jezika, anarhosindikalistom, aktivistom na području queer teorije i politike te feminizma, razgovaramo o njegovoj anarhosindikalističkoj praksi

RAZGOVOR: MATE ĆOSIĆ

ANARHIZAM KAO GRAĐENJE NOVOG U LJUŠTURI STAROG

SUZANA MARJANIĆ

U intervjuu za *Slobodnu Dalmaciju* iz 2005. naveli ste kako je za ostvarivanje slobodarskoga komunizma (anarhizma) potrebno provesti društvenu transformaciju - ne putem preuzimanja državnog aparata, nego njegovim rušenjem. Pojasnite, što se događa nakon rušenja državnoga aparata? Odnosno, zamislimo da se to stvarno dogodi, ostvari u jednoj od hegemonijskih država, recimo, ah, patetično, u našoj; dakle, što dalje? Kako bi reagirale EU i SAD, ti pandemoniji hegemonije?

– Mislim da je ovo jako bitno pitanje i da često kao takvo predstavlja mjesto nesporazuma. Problem nastaje kada se društvena transformacija, odnosno "revolucija", shvaća kao jednokratni akt. Ako tako mislimo o tome, sasvim opravdano možemo biti pesimistični. Međutim, anarhistička revolucija, čak i hipotetički, nije jednokratni akt, nego permanentan pokret koji u svojoj borbi do te kulminacije konstantno, putem svakodnevnih borbi za prava radničke klase, studenata, očuvanja zajednice itd., oduzima državi moći, istodobno jačajući moć društva. Jednostavno, anarhistička revolucija ne dolazi niotkuda, nego razvojem i povećanjem snaga koje tu promjenu žele i sposobne su je izvršiti. Društvena se transformacija stvara, kako kaže poznata anarhistička paradigma, "građenjem novog svijeta u ljušturi starog" i tu veliku ulogu igraju svakodnevne borbe koje se vode na nehijerarhijskoj, direktno demokratskoj osnovi i putem sredstava direktne akcije – zahtijevanjem naših prava, odnosno reformi, odozdo. Ono što bismo mogli shvatiti kao revoluciju bila bi kulminacija tog sukoba između društva s jedne strane te države i kapitala s druge.

Oblici takvog društva bi, prema mojem mišljenju, bili mnogostruki, dok bi samo društvo počivalo na određenim principima, odnosno na netoleranciji spram svih oblika nelegitimnih autoriteta, ekonomske eksploatacije i raznih vrsta socijalnog isključivanja. Ne postoji nacrt kakvo bi to društvo bilo i to zato jer bi sami sudionici tokom svih svojih borbi i iskustva koja se u njima rađaju, definirali njezin sadržaj. Svako tko maše preciznim planom u stvari je prije demagog nego ozbiljan politički aktivist. Budućnost se jednostavno ne

može predvidjeti, ona se treba početi stvarati sada i ovdje jer borba za bolje sutra počinje borbom za bolje danas.

Oko toga da će oni koji profitiraju (u ekonomskom, ali i svakom drugom smislu) od ovakvog društva pokušati dati sve od sebe kako bi spriječili nastanak drugačijeg društva ne treba imati iluzije. To su, između ostaloga, puno puta i pokazali. Na to treba računati.

"GOVANA" IMA I NA JEDNOJ I NA DRUGOJ STRANI: EU = BALKAN

Tada ste 2005. godine za *Slobodnu Dalmaciju* izjavili da su EU i Gotovina "opijum za narod" kako se ne bi razmišljalo o stvarnim problemima, kada je dug Hrvatske prešao 30 milijardi dolara. S kojim strategijama sadašnja Vlada premijerke Kosor premazuje oči naivnoj masi?

– Ako sam tada rekao da je EU opijum za narod, onda to danas mogu samo opet potpisati. Kako su u "Radničkom FAQ" naveli studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, iako je prema zadnjim istraživanjima samo 24% građana za ulazak u EU, on nam se i dalje predstavljao kao sveti cilj i čak kao "neizbježna budućnost", determinanta "razvoja" koja će se ostvariti bez obzira na mišljenje građana. No naveo bih da to nije samo odlika sadašnje Vlade, nego i svih parlamentarnih stranaka, a žalost i većine aktera tzv. "civilnog društva". I EU je danas, uz naravno sada već uspostavljenu ideologiju tranzicije (koja je postala stanje), najveći melem kojem se mažu oči javnosti. Pritom bih istaknuo dvije stvari koje meni upadaju u oči. Prva je kolonijalistički diskurs oko EU koji počiva na pretpostavljenom/ pretpostavljenoj binarizmu/binarnosti civilizirane Europe "prava" i neciviliziranog Balkana "kriminala". Ne mogu pristati na taj/tu binarizam/binarnost iz jednostavnog razloga jer je on/ona lažan/lažna. Niti je Europa "civilizirana", niti je Balkan neciviliziran – "govana" ima i na jednoj i na drugoj strani. Zanimljivo je da se ustvari treba konstruirati cijelo jedno preslagivanje povijesti kako bi se taj binarizam/ta binarnost uopće održao/održala. Tako se o nekoj balkanskoj povijesti piše isključivo kao o povijesti krvoločnih naroda, dok se istovremeno izostavljaju svi oni emancipatorski pokreti koji su na ovim prostorima postojali (poput ustanka Matije Gupca ili antifašističkog

pokreta, da spomenem samo neke), a brišu sva ona divljaštva koja je počinila civilizirana Europa. U Europi danas, kako je to istaknuo Ulrich Beck u svojoj kritici Habermasovog "europskog ljudstva", ne postoji država koja u svojoj konstituciji nije isključila neke druge (Španjolci Baskijce/Baske, Francuzi Korzikanke, Italija Tirolice i Slovence itd.). Slična se politika nastavlja i danas kada EU tvrđava postaje zatvoreno mjesto za mnoge imigrante koji umiru ispred ili unutar tih zidina, nošeni, između ostaloga, migracijskim bumerangom prošlih i sadašnjih kolonijalističkih politika mnogih EU država. Činjenica je da nas u EU ne čeka ni med ni mlijeko, i sama je EU tvorevina koja nastaje prije svega zbog potreba kapitala i konkurencije na globalnom tržištu, koja je kao takva prožeta svim vektorima opresije koji postoje i kod nas. Logika kojom se europeizacija nameće kao imperativ, ili pak kao "proces modernizacije" (kako su neki akademici kod nas blagoslovlili ovo uspostavljanje hegemonije), zastrašujuća je i totalitarna.

MASA - SCENA NOVE GENERACIJE

Ako se ne varam, MASA je začeta pod nazivom Anarhosindikalistička konfederacija (ASK), i pod navedenim ste se nazivom

predstavili kao jedina službena anarhistička, preciznije anarhosindikalistička grupa u Hrvatskoj na Prvom anarhističkom sajmu knjiga u Zagrebu. Kako je i zašto došlo do promjene imena?

– Moram vas ispraviti. Veza između MASA-e i ASK-e nije toliko direktna. ASK je nastala kao pokušaj tada male grupe ljudi da osnuje anarhosindikalističku konfederaciju, dakle i sam sindikat radnika i radnica. Kako je vrijeme pokazalo, to je bio glomazni plan, s velikim ambicijama, i on je kao takav propao.

Međutim, nakon nekog vremena grupa ljudi iz Zadra odlučila je organizirati nacionalni anarhosindikalistički sastanak u veljači 2007. godine na kojem se osnovala MASA.

Značajno je bilo da se na tom sastanku susrela mahom nova, druga generacija anarhista. Ta je generacija utjecala i na sam sadržaj strategije djelovanja. MASA je, naime, svjesna svoje pozicije, ona za sada uistinu i jest prije svega "mreža anarhosindikalista" koja je jasno definirala svoju ulogu: *Svrha anarhosindikalističkih mreža i sindikata nije u "novačenju" svakog radnika, već u zagovaranju i organiziranju masovnih sastanaka (plenuma) svih radnika uključenih u određenu borbu, kako bi ti radnici zadržali kontrolu i odlučili o smjeru djelovanja. Anarhosindikalisti ne teže kontroliranju ovakvih sastanaka (plenuma), već na istima argumentiraju i zalažu se za anarhosindikalistička načela i ciljeve.* (iz letka MASA-e).

ANARHISTIČKA PRAKSA VS. IDENTITET "ANARHIST"

Bili ste i osnivač ASK-e i njezin internacionalni tajnik. Kako ste prihvatili anarhosindikalističku teoriju i praksu?

– Ako očekujete neku priču s jasnim početkom i krajem puta, onda vas moram razočarati. Mislim da su ponajprije praksa i kontekst utjecali na to. U vrijeme kada sam počeo čitati anarhističku teoriju, anarhosindikalizam je na ovim prostorima bio u začetku, a i sama "tradicionalna" – klasna – anarhistička perspektiva, čak i na regionalnom području, nije bila jasno artikulirana. U to se vrijeme ta osnova počela stvarati u Beogradu, a kasnije će kulminirati u osnivanju Anarhosindikalističke inicijative (ASI). Mi smo s njima dosta rano stupili u kontakt i razmjenjivali iskustva, resurse, informacije i političko prijateljstvo (da ne kažem "drugarstvo"). To je bio taj neki formirajući kontekst mojeg anarhosindikalizma, koji ne samo da je odgovarao nekom mojem shvaćanju anarhizma, nego ga je i gradio.

Meni je anarhosindikalizam postao blizak prije svega kao strategija borbe, jer su idejno na mene utjecale mnoge anarhističke i neanarhističke teorije. Strategijski sam blizak anarhosindikalizmu jer ga jednostavno smatram najrealnijom i najozbiljnijom opcijom i zato jer smatram da je klasna borba centralna svakoj ozbiljnoj i radikalnoj društvenoj promjeni. Nadalje, ta je opcija za mene kompromis između "idealnog" i "realnog", između "reforme" i "revolucije" (da se tako izrazim). Nisam od onih anarhista koji će zbog svojih normativističkih ideala i straha da ih ne okaljaju završiti u političkoj neaktivnosti i pasivnosti. Identitet "anarhist" mi malo znači, sudjelovanje u praksama s anarhizmu bliskim potencijalima znači mi puno više.

JAČANJE ANARHOSINDIKALIZMA NA OVIM PROSTORIMA

Godine 2004. u svojstvu promatrača boravili ste u Granadi na kongresu Međunarodnoga udruženja radnika koje djeluje od 1922. godine i okuplja sve anarhosindikalističke organizacije iz Europe i svijeta. Što je dogovoreno na tom sastanku i jeste li u međuvremenu postali član?

– Ne sjećam se što se točno dogovaralo na tom kongresu, ali taj je kongres bio značajan jer je na njemu u članstvo MUR-a primljen ASI čime se povećala i prisutnost te

– Dio anarhista u Hrvatskoj oduvijek je odbijao klasni karakter anarhizma i oko toga su se vodile rasprave. Međutim, njihovo je odbijanje često bilo ili plod neznanja ili proglašavanja klasnog anarhizma "zastarjelim" –

KAPITALIZAM SE NE MOŽE REFORMIRATI!

MREŽA ANARHO-SINDIKALISTA/KINJA (MASA)
tel. (+385) 95/835-1085 web: www.masa-hr.org

**PLENUME
NA RADNA
MJESTA!**

MREŽA ANARHOSINDIKALISTA/KINJA (MASA)
tel.: (+385) 95/835-1085 web: www.masa-hr.org

— Strategijski sam blizak anarhosindikalizmu jer ga smatram najrealnijom i najozbiljnijom opcijom i zato jer smatram da je klasna borba centralna svakoj ozbiljnoj i radikalnoj društvenoj promjeni —

internacionale na balkanskom prostoru. Kako je ASI već na sljedećem kongresu (2006. godine) preuzeo koordinaciju tajništva MUR-a, veze su se još više intenzivirale. Mislim da je njihova prisutnost bila veliki izvor učenja i jačanja anarhosindikalističkih ideja na ovim prostorima.

Na osobnoj razini nazočnost na kongresu za mene je bila značajna: imao sam priliku posjetiti europsku zemlju u kojoj je anarhosindikalizam dio tradicije radničkog pokreta, imao sam priliku vidjeti generacije aktivista – od tinejdžera do starih baka – vidjeti da anarhizam zaista može biti dio "narodne" filozofije života. Dolazeći s prostora u kojima se anarhizam tada uglavnom definirao kroz *lifestyle* i ne-klasnu paradigmu, ova su me iskustva osnažila.

U međuvremenu nismo postali članica te organizacije zbog već spomenutih razloga. Međutim, MASA usko surađuje s MUR-om i njezinim sekcijama pa ne sumnjam da će MASA u dogledno vrijeme postati punopravna članica te internacionale.

Obično se navodi kako u Hrvatskoj ima nekoliko anarhističkih grupacija. O kojim je grupacijama riječ te zbog čega neki teorijski usmjereni anarhisti ne žele imati člansku iskaznicu MASA-e?

– Razloge zašto netko nema iskaznicu MASA-e ne mogu komentirati jer su mi već neko vrijeme nepoznati. Ali mislim da razdjelnica nije teorijski versus praktični anarhizam. Dio anarhista u Hrvatskoj jednostavno je oduvijek odbijao klasni karakter anarhizma i oko toga su se vodile rasprave. Međutim, njihovo je odbijanje često bilo ili plod neznanja ili proglašavanja klasnog anarhizma "zastarjelom". Ironično je da se ta "zastarjelost" klase proklamirala u isto vrijeme kada su se radnička i socijalna prava sistematski uništavala, a društveno vlasništvo privatiziralo te u kontekstu u kojem je sama radnička klasa postala tabu, kao i sama povijest njezinih borbi i traganja za alternativama. Društvena arhiva iskustava i refleksija koja su nastajala u klasnim borbama je ogromna i inspirativna, puna emancipacijskih potencijala.

Pa ipak, kako sam i sam pratio nastanak i nestanak mnogih anarhističkih tendencija tokom ovih godina, mogu neskromno ustvrditi da je anarhosindikalizam, ili šire – klasni anarhizam, tendencija koja se tokom svih ovih godina uspjela održati, utjecati na nove generacije anarhista i materijalizirati u MASA-i i Centru za anarhističke studije, kao i biti aktivan sudionik socijalnih i klasnih borbi kod nas. Smatram da su to veliki rezultati koje mnoge druge inicijative nisu postigle.

S kojim ste anarhosindikalistima iz drugih zemalja povezani? Kakva je situacija u Sloveniji što se tiče anarhosindikalističke inicijative?

– Trebam napomenuti da MASA ne surađuje isključivo s anarhosindikalističkim inicijativama, nego i sa svim slobodarskim inicijativama koje su nam bliske. Za sada najbližu suradnju sa sekcijama MUR-a imamo sa ZSP (Poljska), Priama Akcia (Slovačka) i ASI-jem (Srbija). Blisko surađujemo i s drugim inicijativama iz regije – FAO (Slovenija)

i Anarhističkim frontom (Makedonija). Pored toga surađujemo s mnogim drugim inicijativama iz raznih zemalja: Švedske, Britanije, Italije, SAD-a, Grčke, Austrije, Njemačke, Norveške itd. U svakom slučaju, internacionalna je komunikacija važan aspekt našeg djelovanja.

U Sloveniji je postojala anarhosindikalistička inicijativa, tj. Sindikat samoorganiziranog delavstva (SiSD) koji je osnovan 2003. godine. Njihove su aktivnosti bile izdavanje časopisa *Delavska solidarnost*, a jedno od najvažnijih postignuća su bile organizacija prvomajskog prosvjeda i uspostava sindikata u Zasavju gdje su zajedno s radnicima organizirali proteste. Međutim, nakon nekoliko godina oni su se raspali. No pored anarhosindikata napomenuo bih i druge dvije inicijative koje su postojale u Sloveniji i u kojima su anarhisti imali veliko učešće – prva je bila Socijalna anarhistična federacija (SAF), u kojoj se i osnovao SiSD te kasnije Avtonomna tribuna (AT), pokret studenata koji je bio aktivan 2007. godine. Sve su te inicijative zamrle, ali je iz svih tih iskustava, i usudio bih se reći s novom energijom i jasnijom strategijom, ovo ljeto osnovana Federacija za anarhistično organiziranje (FAO) koja okuplja grupe iz nekoliko gradova.

STUDENTSKA DIREKTNJA AKCIJA

Zbog čega većina anarhiste obično povezuje uz terorizam? Molim vas, pojasnite da anarhistička "direktna akcija" nikada nije ciljala na terorizam i nevine ljude.

– Zbog predrasuda, odnosno nepoznavanja povijesti pokreta. Ako gledamo kroz tu perspektivu, ubrzo ćemo vidjeti da je period u kojem su anarhisti posezali za individualnim nasiljem bio izrazito kratak (od 1880. do 1900. godine). Međutim, čak i tada većina anarhista nije podržavala takav oblik otpora. I sam je Kropotkin, svjedok tog perioda, izjavio kako se društveni odnosi građani stoljećima opresije i eksploatacije ne mogu uništiti s nekoliko kilograma eksploziva. U stvari, problem oslobođenja se, kako bi nas podsjetio Michel Foucault, ne sastoji samo u oslobađanju od države, nego i u oslobađanju od formi individualnosti koje teže državi. U tome je, rekao bih, cijela kvaka kao i osnova strategije koju je većina anarhista prihvatila – građenje masovnog pokreta kroz slobodarske organizacije u kojima se ljudi, između ostaloga, uče biti subjektom slobode.

Direktna akcija, ukratko, nije impliciranje terorizma (iako ne sumnjam da je mnogi na pozicijama moći doživljavaju baš tako). Direktna akcija je prije svega svaki oblik djelovanja koji iniciraju i vode oni kojih se to djelovanje tiče; izvan logike predstavnitva (da netko odlučuje umjesto nas) i lobiranja. Mislim da su i kod nas studenti tokom ove dvije blokade svojim primjerom pokazali što je to direktna akcija i koliki su njezini emancipacijski i borbeni potencijali.

Kako je izgledao prvi MASA-in izlazak u javnost? Naime, poznato je da ste u Zagrebu 12. travnja 2008., kada se održao najveći sindikalni prosvjed u Hrvatskoj u posljednjih deset godina, pridružili žutim sindikatima koji su okupili oko 35 000 do 50 000 radnika. Kako ste radnike i radnice upoznali s radom Mreže kao i s anarhosindikalističkom teorijom i praksom? Izjavili ste kako je time karakter vaše akcije bio dvojak - s jakim kritičkim, ali i revolucionarnim nabojem. Molim vas, pojasnite, s obzirom da ipak MASA i dalje, čini mi se, nije baš tako jako vidljiva u javnosti.

– Razlozi zašto MASA nije vidljiva u javnosti su očiti. Ako samo pogledamo na koji se način medijski prezentirala studentska metoda borbe i njezin cilj za javno financirano obrazovanje, postaje jasno koliko je uzak medijski prostor. Pa čak i ako udeš u njega, često se puta desi kakofonija – između onih koji navodno prezentiraju i govore u ime javnosti i onih koji nastoje proširiti svoju ideju i borbu.

Tako anarhistima ulica, demonstracije, radna mjesta i fakulteti ostaju možda najvjerniji saveznici u njihovoj borbi i prezentaciji ideja, i to prije svega praksom. U tom smislu mislim da cilj anarhista ne bi trebala biti samo prezentacija njihovih ideja radnicima ili studentima, jer ne bi smjeli biti prosvjetitelji i mesijanski apostoli. Oni se prije svega trebaju ili solidarizirati i aktivno participirati u tekućim socijalnim i klasnim borbama, ili inicirati nove te u tom kontekstu kao ravnopravni sudionici prezentirati svoje vizije i strategije, dijeliti svoje iskustvo i nadati se da

će ostali participanti dati legitimitet i vidjet te ideje kao suvisle. Mislim da je to ključno i da na taj način možemo rušiti predrasude oko anarhizma i pokazati ljudima da anarhisti nisu sumanutli ljudi s crnim kaputom i bombom pod njime, nego, kao i radnici i studenti, sasvim obični ljudi koji se bore za slobodno društvo.

AKTIVAN BOJKOT IZBORA VS. APSTINENCIJA

Jasno mi je da kao anarhosindikalist ne izlazite na izbore. Međutim, ne dajete li time ipak šansu onoj opciji koja za sebe kaže da se uzdigla poput feniksa?

– Istina je da nisam izašao na izbore pa čak ni da učinim svoj listić "nevažnim". No, moja motivacija nije nezainteresiranost za politiku ili to da nisam imao birati između koga. Moja je motivacija za neizlazak bila politička; nisam izašao jer ne vjerujem u predstavničku demokraciju, kao što ne pristajem na tako usko shvaćanje politike. Jednostavno, ne pristajem na takva pravila igre (da biram onoga tko će odlučivati umjesto mene o mojem životu) i nastojim graditi politiku na drugačijim modelima. U tom smislu treba praviti razliku između aktivnog bojkota izbora i apstinencije koja je izraz nezainteresiranosti. Politički se legitimitet ne gradi samo izlaskom/neizlaskom na izbore, nego i aktivnom politikom u društvenim pokretima, koji se zalažu za drmanje, remećenje, i rušenje države odozdo, istovremeno gradeći nove modele političkog odlučivanja i kulture. U tom smislu ne dajem šansu nekome ništa manje ili više od svih onih ostali koji izlaze na izbore. Mislim da kritiku državnog ustroja ne treba svoditi na kritiziranje ovog ili onog kandidata, nego samog odnosa na kojem država uopće i počiva.

VEZE ANARHIZMA, SEKSUALNOSTI I FEMINIZMA

Posljednje dvije godine, što je zamjetno u vašim tekstovima, bavite se i sociologijom seksualnosti i feminizmom te promišljate veze anarhizma, seksualnosti i feminizma. Molim vas, ukratko, koliko je moguće za ovu prigodu, izložite te poveznice.

– Pitanje seksualnog i rodnog "oslobođenja" za mene su s vremenom postala izrazito bitna, i to iz "osobnih" razloga, ali i zbog interesa za pitanjem emancipacije. Veze anarhizma, feminizma i seksualnosti su ambivalentne jer su s jedne strane oni izrazito povezani, ali opet svaki od njih ima svoju specifičnost. Svaki od tih vektora opresije (rodnih, klasnih, seksualnih) možemo samo djelomično misliti samog za sebe, odnosno, oni se izolirano ne mogu smisljeno pojmiti. Primjera za to mogli bismo navesti mnogo. Recimo, kapitalizam je, kao historijska formacija uvelike počivao na patrijarhatu i spolnoj podjeli rada i uloga. Ta se nejednakost naravno često opravdavala raznim ideološko-kulturnim "mitovima" i normativističkim praksama, u našem primjeru, diskursom heteroseksualne matrice, da iskoristimo izraz Judith Butler – funkcionalnosti rodova povezanih normativnom (hetero)seksualnošću. Funkcionalnošću za reprodukciju društva pa tako i kapitala.

Pa ipak, razvijeni kapitalizam nam sve više pokazuje da kapitalizam ne treba nužno te razlike da bi se reproducirao, već prije svega (golu) radnu snagu i potrošnju. Pored toga, kapitalizam je istovremeno bio, kako je to predvidio Marx, i rušilac svih onih jakih tradicionalnih (identitetskih) veza. Kad jednom postaneš najamni radnik ili radnica, jednostavno počneš ovisiti sam o sebi, i to ti u određenom smislu daje slobodu – da napustiš svog nasilnog muža u slučaju zlostavljanje žene, ili svoju obitelj u slučaju npr. homoseksualne osobe. Suvremeni kapitalizam tako sve više pokazuje tendencije ka atomizaciji društva, fleksibilizaciji rada i samim time pluralizaciji životnih oblika. Pa ipak, oni, a među njima i mnogi intelektualci, olako su te trendove vidjeli kao emancipacijske za žene ili "seksualne manjine" i proglasili kraj patrijarhata. Ako pogledamo globalno, žene uglavnom i dalje obavljaju sve "reproduktivne" i "uslužne" poslove, a kapitalizam se lako opet može repatrijarhalizirati – i to rušenjem socijalnih institucija i prava čime se "reproduktivne" brige koje su nekada osiguravale razne državne institucije (naravno, preko leđa društva) mogu opet reprivatizirati. A privatna je sfera uvijek nekako bila i rodni "zatvor" za žene. U tom se smislu čini da kapitalizam ipak velikom dijelom i danas treba izrabljivati razne razlike (a tu je uvijek lako igrati na razne mitove o Drugom) kako bi i opravdao svoju eksploataciju, i reproducirao se.

Znanje je ovih pokreta bitno, ali isto tako smatram da ovi pokreti mogu mnogo naučiti iz slobodarske arhive znanja, kritike autoriteta i moći i hijerarhijskih odnosa, jer su se i sami ti pokreti često puta pokazali kao isključujući. ■

USPON KRITIČKE ANIMALISTIKE: UKLJUČENJE OSLOBOĐENJA ŽIVOTINJA U VISOKO OBRAZOVANJE

ONO ŠTO SE NAZIVA "TRADICIONALNOM ANIMALISTIKOM" TREBALO BI ZAMIJENITI "KRITIČKOM ANIMALISTIKOM"; ZAOKRET OD KRITIČKE TEORIJE PREMA ONOJ MARTINA HEIDEGGERA, EMMANUELA LÉVINASA, JULIJE KRISTEVE I JACQUESA DERRIDAE IMAO JE REGRESIVNE UČINKE

STEVEN BEST

"Sposobnost obuzdavanja subverzivne imaginacije i manipulacija njome sastavne su komponente svakog društva."
Herbert Marcuse

U posljednja tri desetljeća animalistika je doživjela eksponencijalni razvoj unutar akademske zajednice. U znanstvenom istraživanju, "animalistički obrat" pogodio je humanističke i društvene znanosti i umjetnost; prešao je na polja kao što su psihologija, filozofija, antropologija, politička znanost, sociologija; ostavio je traga i na književnosti, povijesti, kulturnim i kritičkim studijima te umjetnosti, geografiji, filozofiji, feminizmu i queer teoriji. Na sveučilištima i fakultetima u Sjevernoj Americi, Ujedinjenom Kraljevstvu i Novom Zelandu, odsjeci koji se bave tom disciplinom nude najmanje 40 kolegija. Obrat se očituje i u eksploziji članaka, knjiga, konferencija te akademskih programa koji se osnivaju od Kanade do Novog Zelanda.

— POPUT FRANKFURTSKE ŠKOLE, KRITIČKA ANIMALISTIKA UJEDINJUJE DRUŠTVENU TEORIJU, POLITIKU, A TAKOĐER I KRITIKU KAPITALISTIČKE DOMINACIJE, U REVOLUCIONARNOM PROJEKTU TRANSFORMACIJE DRUŠTVA I PSIHLOGIJE —

TEORIJSKE KULE BJELOKOSNE Navedeni će se trendovi nedvojbeno nastaviti, a animalistika će se razviti u novim i poticajnim smjerovima. S rastom njezine popularnosti, ta će nova perspektiva postati sve prihvaćenija unutar znanosti i, nadamo se, unutar javne sfere općenito. Unutar desetak godina programi "Animalistike" globalno će se znanstveno institucionalizirati i zauzeti zasluženo mjesto uz ženske studije, afroameričke i *chicanolchicana* studije, studije invaliditeta i queer studije. (Kako bi se spriječila zabuna, "Animalistika", pisana velikim početnim slovom, označava institucionalizirani program ili odsjek, dok se "animalistika" odnosi na relevantne istraživačke orijentacije, tekstove, diskurs i znanja, bez institucijskog predznaka.) Rastuća popularnost animalistike, zaslužna za to što se ona s teorijske margine preselila u akademski mainstream, ujedno je pohvalna i vrijedna žaljenja. Naime, dok animalistika postaje potencijalna sila prosvjećenja i promjene javnih stavova i ponašanja prema životinjama, oni koji se zalažu za nju u akademskom svijetu mogu je unaprijediti samo zadobivanjem ugleda, uvjerljivosti i prihvaćenosti, što se pak može ostvariti samo ublažavanjem prijetnje koju predstavlja kritika ljudskog supremacizma, zapadnjačkog dualizma i ljudskog izrabljivanja neljudskih životinja. Diljem svijeta filozofi, sociolozi, povjesničari, književni kritičari i drugi koji su prihvatili to fascinirano i plodno polje istraživanja, traže svoje mjesto unutar

znanosti, ne shvaćajući da se animalistika nalazi u velikoj opasnosti da bude neutralizirana i svladana, kao da je korporativno-birokratska mašinerija te njezini kodovi i logika već nisu dovoljno ušutkavali i oslabili. Kad se jednom oformi u sterilnom, hijerarhijskom i represivnom okružju akademskog svijeta, animalistika će se, kao i svako drugo znanje i diskurs, vezati uz apstraktne, tehničke i apolitične kodove i diskurse poznate maloj skupini ljudi te se tako pretvoriti u akademski tržišni proizvod i robu. Faustovski ugovor koji svaka disciplina ili profesor/ica potpisuje sa svijetom znanosti zahtijeva pokoravanje logici apstrakcije, prihoda, korisnosti i karijerizma; također, to isključuje nadopunjavanje teorije praksom (osim ako ne želite riskirati svoj ugled kao "znanstvenici"). Prije svega, to znači da disciplina ili profesor/ica nikad neće posumnjati u legitimitet društvene moći i organizirati se protiv nje jer su velike šanse da ćete u tom slučaju biti prognani iz kule bjelokosne.

Recept za "uspjeh" animalistike – visoka razina apstrakcije, velikodušna upotreba postojećih i novih oblika žargona, usmjerenost na "teoriju zbog teorije", izbjegavanje društvenih sukoba (bez obzira na njihovu intelektualnu kontroverznost), izbjegavanje političke uključenosti i "ekstremista" i "radikala" koji se bore za prava životinja – također je recept za njezin neuspjeh, nakon što je znanost oslabi, ukroti i neutralizira. Kao posljedica toga, ključna etička, društvena, politička i ekološka pitanja izrabljivanja životinja zakopana su u gustim teorijskim mrežama; razumljivost i snaga jasne komunikacije zamijenjena je žargonom i teško prohodnim jezikom dostupnim samo stručnjacima; politički nabijena pitanja bivaju depolitizirana; teorija je odvojena od prakse, otpora i borbe. A sve se to odvija usred nove krize istrebljenja, dok se posljednja, koja je s lica Zemlje izbrisala dinosauruse i više od polovice postojećih vrsta, dogodila prije 65 milijuna godina. S odcjecima globalnih klimatskih promjena započela je golema planetarna društvena i ekološka kriza.

INSTITUT ZA KRITIČKU ANIMALISTIKU No rupe i pukotine u paradigmi animalistike koja je na pomolu otvaraju prostor za radikalne intervencije. U ovom eseju naglašavam važnost pozitivnih strana i doprinosa animalistike, ali najvažniji uvidi i posljedice izazova koji ona predstavlja humanističkoj povijesti i pitanje pogubnog dualizma između ljudskih i neljudskih životinja nedostupni su i nejasni zbog ezoteričnog jezika, ravnodušnosti i apolitičkog stava. A sve se to događa dok svijetom vlada kriza i dok se nalazimo na najvažnijem raskrižju u cijeloj povijesti čovječanstva. Ono što nazivam "mainstream", odnosno "tradicionalnom animalistikom" trebalo bi se zamijeniti "kritičkom animalistikom". Ja i moji kolege iz Instituta za kritičku animalistiku (ICAS) već gotovo deset godina pokušavamo razviti taj oblik u teoriji i praksi.

Ta je alternativa suboparnoj, šokantno nepristranoj i samozadovoljnoj prirodi tradicionalne animalistike u porastu, dok neuspjeh i nemoć bjelokosnog razmišljanja postaje sve jasnija u vrijeme velike društvene i ekološke krize. Dok tradicionalna animalistika ostaje zatvorena u akademskim katakombama, kritička animalistika želi dokinuti i premostiti opreke između teorije i prakse, fakulteta

i zajednice, znanosti i građanstva, kako bi filozofija (u širem smislu riječi) ponovo postala sila promjene i kako bi se intelektualci vratili u sferu javnosti. Nasuprot tradicionalne animalistike, kritička animalistika teži rasvjetljavanju problema i želi ponuditi rješenja živim, jasnim i razumljivim jezikom. Otvoreno iskazuje svoju eksplicitno etičku i praktičnu predanost dobrobiti planeta i slobodi svih životinja da žive u blagostanju. Suprotstavlja se svakom obliku diskriminacije, hijerarhije i potlačivanja, kao skupini problema koje je potrebno iščupati s korijenom, a ne samo porezati grane. Podupire građanski neposluš, direktnu akciju i ekonomsku sabotažu. Promiče i stvaranje kompromisa i savezništvo kao sredstva promicanja dalekosežnih društvenih promjena koje mogu osloboditi sav životinjski život i dinamični prirodni svijet od kolonizacije i okupacije elita te ih zaštititi od globalnih klimatskih promjena koje postaju sve snažnije.

DOPRINOS TRADICIONALNE ANIMALISTIKE Internacionalno, transdisciplinarno i pluralističko polje animalistike na mnogo se načina opire jednostavnoj karakterizaciji i generalizaciji. Što je još važnije, radi se o još uvijek mladoj strukturi koja se tek razvija (čak i ako je teoretiziranje i apolitičnost okamenjuju) i zadržava svojevrsan "divljezapadni" pristup kojim je sve dopušteno, što djelomično objašnjava njezinu široku privlačnost. *Animalistika znači različite stvari različitim ljudima* – u koje se ubrajaju zaštitnici životinja, no i mesojedi, specisti, zagovaratelji vivisekcije i razni ljudski supremacisti te eksploatatori životinja. (...)

Za znanstvenike čiji je interes za životinje isključivo apstraktan i teorijski, samo zanimljiva tema za istraživanje i oblik akademskog kapitala, problem ne postoji. Ali za svakoga tko razumije stvarnu, konkretnu patnju životinja i logične posljedice – primjerice veganstvo i oslobodjenje životinja – do kojih bi došlo kad bismo životinje vrednovali kao živa bića, a ne kao znakove, referente, tekstove i publikacije, kontradikcija koja se sastoji u tome da specisti rade na polju animalistike je zapanjujuća. U ovakvom žaljenju vrijednom kontekstu, stara izreka da je "štakor stvar u koju ubrizgaš kemikalije kako bi proizveo znanstveni rad", treba se izmijeniti u: "životinja je objekt, znak, referent ili povijesna apstrakcija koju reificiraš i alegoriziraš kako bi proizveo knjigu, članak ili izlaganje za konferenciju".

Na sramotnom popisu organizacije H-animal list nalazila su se ograničenja, kontradikcije, licemjernost i nelogičnost svojstvena tradicionalnoj animalistici, kao što je i ona da pojam "animalistika" ne nosi nikakvo značenje sve dok ne postane konceptualni "transformer" koji se može oblikovati, ukalupiti i preobraziti prema vlastitom nahodjenju. Postalo je jasno da osoba koju zanima istraživanje i objavljivanje radova iz polja animalistike ne mora nužno osjećati moralnu obvezu prema životinjama; samo trebate posjedovati znanstvenu "znatiželju" za istraživanje međuovisnosti ljudi i životinja, istu fetišiziranu znatiželju kakva je potrebna želite li se baviti izumom rimskog kanalizacijskog sustava ili ulogom eunuha u kineskim dinastijama. Jednaki stav prema "znatiželji", jednaki nemoral i nedostatak osjećaja za "predmet istraživanja" svojstven je i onima koji izvode vivisekciju te nadahnjuje najgore moguće zamislive i najstrašnije "eksperimente" (primjerice, uništavanje osjetila, odvajanje od majke, poticanje ovisnosti o kokainu i LD50 – smrtonosne doze tvari kojima se ubije polovica "testirane skupine" kako bi se provjerila

— DOK TRADICIONALNA ANIMALISTIKA OSTAJE ZATVORENA U AKADEMSKIM KATAKOMBAMA, KRITIČKA ANIMALISTIKA ŽELI DOKINUTI I PREMOSTITI OPREKE IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE, FAKULTETA I ZAJEDNICE, ZNANOSTI I GRAĐANSTVA, KAKO BI FILOZOFIJA (U ŠIREM SMISLU RIJEČI) PONOVO POSTALA SILA PROMJENE I KAKO BI SE INTELEKTUALCI VRATILI U SFERU JAVNOSTI —

razina “akutne toksičnosti”, itd., *ad nauseam*). No teorijski angažman u problemu izrabljivanja životinja ne svodi se na obično razmišljanje, već posjeduje i iznimnu društvenu i ekološku važnost i značenje. (...)

POVEZNICE S FRANKFURTSKOM ŠKOLOM

Postoje zanimljive povijesne i teorijske paralele između pojave Frankfurtske škole i njihovog “kritičkog teorijskog” pristupa, usmjerenog protiv pozitivističke znanosti i konformističke europske i američke kulture, od kasnih 1920-ih sve do 1960-ih (za prvu i drugu generaciju kritičkih teoretičara) i naše trenutačne situacije u 21. stoljeću, osobito razdoblje nakon 11. rujna, dok se suprotstavljamo uvelike apstraktnim i apolitičnim institucijama znanosti i društva općenito, kako bismo se kritički osvrnuli na tradicionalnu animalistiku iz perspektive kritičke teorije, u mnogo čemu pod utjecajem Frankfurtske škole.

Počevši 1923. godine, teoretičari u koje se ubrajaju Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Leo Löwenthal, Erich Fromm i Walter Benjamin osnovali su Institut za društvena istraživanja u Frankfurtu, u Njemačkoj. Frankfurtska škola napustila je ahistorijski, pozitivistički i disciplinski pogled na tradicionalnu filozofiju i sociologiju u korist povijesnog, kritičkog i interdisciplinarnog pristupa koji je bio usmjeren na analizu odnosa između kulture, tehnologije i kapitalističke ekonomije.

STEVEN BEST je izvanredni profesor na Sveučilištu u El Pasu (Teksas). Uz Anthonyja J. Nocellu i Petera McLarena uredio je knjigu *Academic Repression: Reflections on the Academic-Industrial Complex* (AK Press, 2009) i autor je knjige *Moral Progress and Animal Liberation: The Struggle for Human Evolution* (Rowman i Littlefield, planirano izdanje 2010). Njegova je internetska stranica: www.drstevebest.com, a e-mail: best@utep.edu. S kolegom Tonyjem Nocellom, Steven Best je izradio akademsku/aktivističku web-stranicu, Institut za kritičku animalistiku (ICAS). ICAS je prvi znanstveni centar posvećen filozofskim diskusijama o oslobođenju životinja. Teži unapređenju znanosti, istraživanja i dijaloga o načelima i praksama prava životinja. Kao dio projekta Instituta, Steven Best je također osnovao prvi akademski časopis koji se bavi pitanjem oslobođenja životinja, pod nazivom *Journal for Critical Animal Studies*. Uz to je i s kolegama u Fresnu nedavno osnovao novi interdisciplinarni časopis pod nazivom *Green Theory and Practice*.

Teoretičari frankfurtskog kruga spojili su političku ekonomiju, sociologiju, povijest i filozofiju s prvim modernim “kulturalnim studijima” koji su se bavili društvenim i ideološkim učincima masovne kulture i komunikacije. Nasuprot umjerenim, pseudo-objektivnim oblicima “tradicionalne teorije”, Frankfurtska škola je razvila “kritičku teoriju” koja se razlikovala svojim praktičnim i radikalnim ciljevima, odnosno, težnjom za emancipacijom ljudskih bića od podređenosti. Prepoznavši ograničenja “ortodoksnog” ili “klasičnog” marksizma, frankfurtovci su razvili neomarksističku orijentaciju koja je zadržala osnovne Marxove teorijske i političke premise, dok je kritiku kapitalizma zamijenila drugim ciljevima. Iz toga su proizašle hibridne teorije kao što je freudo-marksizam, marksistički feminizam te marksistički egzistencijalizam.

Kritička animalistika pojavljuje se u uvjetima u kojima je pozitivizam još uvijek dominantna znanstvena ideologija, dok sofisticirana sociološka kritika pozitivizma također odvaja teoriju od vrijednosti i prakse. Apolitične vrijednosti caruju, dok se čak i “radikalci” nadmeću za ugled slijedeći pravila i logiku akademskog svijeta. Profesionalizacija diskursa pretvorila je jezik iz potencijalnog medija jasnoće u alat kojim se širi neodređenost i naposljetku afirmiraju sustavi moći. Kritička animalistika odriče se pozitivizma i teorijskog fetišizma kako bi čim jasnije odgovorila na potlačivanje, dominaciju, izrabljivanje i krizu. Baš kao što su se od 1930-ih nadalje Adorno, Horkheimer, Marcuse, Fromm i ostali suprotstavljali rastućem totalitarizmu, dominaciji

nad prirodom, porazu revolucionarnih pokreta, snažnom konzumerizmu i konformizmu, gušenju nezadovoljstva i prikrivanju emancipacijskih alternativa i mogućnosti, jednaka situacija prevladava i danas, samo u malo naprednijem obliku, a sve to čini kontekst, pozadinu i motivaciju kritičke animalistike.

Poput frankfurtskog kruga, kritička animalistika teži multidisciplinarnoj teoriji. Tradicionalna animalistika je također interdisciplinarna, no ona obično izostavlja političku ekonomiju, dok je kritička animalistika čini svojim ključnim elementom. Poput Frankfurtske škole, kritička animalistika ujedinjuje društvenu teoriju, politiku, a također i kritiku kapitalističke dominacije, u revolucionarnom projektu transformacije društva i psihologije.

Kritička animalistika mora uporno i u potpunosti negativno reagirati na sadašnji društveni poredak i zadržati uvjerenje u mogućnost otpora i zamišljanja alternativne budućnosti. Konačan cilj teorije i kritike nije dekonstrukcija tekstualnih proturječja, istraživanje polifonije značenja ili eksperimentiranje s alternativnim svjetovima u književnoj mašti, već prelazak na stranu životinja i borba za njihovo oslobođenje. Važno je da se pritom pitanja životinja ne konceptualiziraju kao da postoje odvojeno od društvenih pitanja, već da se rasvijetli središnja uloga specizma u glavnim problemima kultura i društava te pokaže kako je iskorištavanje životinja sada samo dio sveobuhvatnog sustava izrabljivanja koji se mora promijeniti u svim svojim elementima.

Kritička animalistika pokazuje svijest o povijesno konstruiranim ideologijama i sustavima moći i dominacije u kojima su ljudi potlačivali i izrabljivali životinje. Ona ima široki i holistički uvid u hijerarhije struktura moći (primjerice, rasizam, seksizam, klasnu diskriminaciju i specizam) te njihove složene međudnose, istražuje destruktivne učinke kapitalizma na sav život na Zemlji i gleda na oslobođenje životinja i oslobođenje ljudi kao na neodvojive projekte. U duhu i tradiciji frankfurtskog kruga, teži za ostvarivanjem njegova potencijala i razvijanjem do sada najopsežnijeg i najradikalnijeg svjetonazora.

REGRESIVNI UČINCI TEORIJE HEIDEGGERA, LÉVINASA, KRISTEVE I DERRIDAE Naposljetku, u svojem je najboljem razdoblju tradicija kritičke teorije Frankfurtske škole spajala teoriju i praksu relativno jasnim jezikom, eksplicitnim normativnim i političkim angažmanom, i poklanjanjem pažnje konkretnim snagama moći, represije i otpora. Ta se vrlina nažalost izgubila tijekom posljednjih nekoliko desetljeća zatrpavanjem

teorije detaljima i njezinim ograničavanjem ezoterijom i beživotnom apstrakcijom. Zaokret prema apstrakciji, masovna proizvodnja žargona i fetišizacija kontinentalnog i postmodernog diskursa naličje je izbjegavanja sila moći, struktura opresije, pružanja otpora i katastrofalne globalne ekonomske krize. Kao što je bjelodano iz pristupa Susan McHugh (usp. Susan McHugh: “Jedna ili više književnih animalistika?”, *Zarez*, broj 230), teorija je u potpunosti odvojena od prakse i od samog razumljivog jezika, tako da je zaokret od kritičke teorije prema onoj Martina Heideggera, Emmanuela Lévinasa, Julije Kristeve i Jacquesa Derridaea imao regresivne učinke.

Zbog institucijske pristanosti znanosti i opće logike moderniteta, teoretičari postaju sve više nepristrani i naklonjeni specijalizaciji i profesionalizaciji. Time su uništili ulogu javnog intelektualca i sliku intelektualnog života kao takvog. Javnost je stoga odbacuje i odnosi se prema njoj s prezirom, smatrajući intelektualni život nevažnim za društveni, čime se pogoršava anti-intelektualizam koji je zavladao američkom kulturom. Tragično je to što je teorija – jasna, konkretna i angažirana u najvećoj mogućoj mjeri – od ključne važnosti za praksu, baš kao što je i praksa od ključne važnosti za teoriju. Da parafraziramo Kanta, teorija bez prakse je prazna, a praksa bez teorije “slijepa”. Umjesto da bude oružje kojim će se rasvijetliti uvjete potlačivanja, pokrenuti ljude i pojasniti etičke i političke prakse, jezik intelektualaca ima ulogu zida, ograde i barijere koja odvaja stručnjake od običnih ljudi, kao što odvaja sveučilište od zajednica ljudi i javne sfere. Sve u svemu, znanstvenici postaju oruđem elitizma i pijunima vladajućih moći. U tradicionalnoj animalistici oni su često teorijski vivisektori koji rezuckaju “životinjsko Drugo” kao društvenu konstrukciju i diskurzivni objekt, zauzimajući nepristran stav koji zamjenjuje predanost politici i revolucionarni bijes. **E**

Skraćeni prijevod članka *The Rise of Critical Animal Studies: Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education*, objavljenoga u časopisu *Journal for Critical Animal Studies*, Volume 7, Issue 1, 2009.

Prevela s engleskoga Monika Bregović.

Oprema teksta redakcijska.

BILJEŠKA: Ključni su se članovi ICAS-a koristili diskursom i oblikovali stavove i politiku kritičke animalistike, nasuprot tradicionalne, od osnivanja Centra za oslobođenje životinja (CALA) 2001. godine. Za temeljno određenje “kritičke animalistike”, vidi našu strategiju od deset točaka: <http://www.criticalanimalstudies.org/about.htm>. Za novije pokušaje određenja tog područja, vidi moj uvodni esej u *Journal for Critical Animal Studies*, Volume 5, Issue 1, 2007 (http://www.criticalanimalstudies.org/JCAS/Journal_Articles_download/Issue_6/introduction.pdf); i (s Carol Gigliotti) Volume 5, Issue 2, 2007 (http://www.criticalanimalstudies.org/JCAS/Journal_Articles_download/Issue_7/introduction.pdf).

Za jasne primjere kritičke animalistike, vidi moje eseje: “Rethinking Revolution: Animal Liberation, Human Liberation, and the Future of the Left”, *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol. 2, no. 3, 2006 (http://www.inclusivedemocracy.org/journal/vol2/vol2_no3_Best_rethinking_revolution.htm); “The Killing Fields of South Africa: Eco Wars, Species Apartheid, and Total Liberation”, *Fast Capitalism*, Issue 2, Volume 2, 2007 (http://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/2_2/home.html); i “Minding the Animals: Ethology and the Obsolescence of Left Humanism”, *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol. 5, no. 2, 2009 (http://www.inclusivedemocracy.org/journal/vol5/vol5_no2_best_minding_animals.htm).

U svojoj sam sljedećoj knjizi razvio iscrpnu i politički orijentiranu osnovu kritičke animalistike: *Animal Liberation and Moral Progress: The Struggle for Human Evolution* (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2010). Knjiga Davida Niberta, *Animal Rights, Human Rights: Entanglements of Oppression and Liberation* (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2002) njeguje pristup sličan momemu, kao i knjiga Boba Torresae, *Making a Killing: The Political Economy of Animal Rights* (Berkeley CA: 2007), no potonju ozbiljno narušava nekritičko prihvaćanje fundamentalističkoga pacifizma Garyja Francionea i društvene ekologije Murraya Bookchina te nepromišljeni pokušaj spajanja tih nespojivih pogleda.

MRAČNI RASPAD: O KRAJU DRŽAVNE ISTINE

DONOSIMO ULOMAK IZ KNJIGE KOJA SE, NAKON GOTOVO DVADESET GODINA, U VIŠEJEZIČNOM, ENGLESKOM I HRVATSKOSRPSKOM/ SRPSKOHRVATSKOM PRIJEVODU, PRVI PUTA OBJAVLJUJE I USKORO IZLAZI IZ TISKA

ALAIN BADIOU

“TRIJUMF DEMOKRACIJE”? Na ruševinama komunizma, kažu naši prozni pisci, trijumfira demokracija. Ili će tek trijumfirati. Najtrijumfalniji među njima spominju trijumf “jednog modela civilizacije”. Našeg. Ništa manje. Onaj tko kaže “civilizacija”, naročito u figuri trijumfa, odobrava i topovsku đulad civiliziranih za one koji nisu na vrijeme shvatili s koje se strane oglašavaju pobjedničke trube. Ljudska prava nisu više umorni intelektualni zahtjevi. Vrijeme je mišićavog prava, prava intervencije. Trijumfalnih marševa demokratskih trupa. Rata po potrebi, tog obaveznog pratioca trijumfirajućih civilizacija. Mrtvi Iračani, polegnuti na tisuće u tišini, isključeni čak iz svakog prebrojavanja (a zna se u kojoj je mjeri civilizacija o kojoj ovdje govorimo odgovorna...), nisu ništa drugo nego anonimni ostaci trijumfalnih operacija. Sumnjivi muslimani, na kraju svega riječ je o neciviliziranim tvrdoglavicima. Jer, znajte, ima religija i religija. Kršćanska i njezin papa dio su civilizacije, rabini dolaze u obzir, ali mulama i ajatolasma bilo bi bolje da se preobrate.

I to prije svega u ekonomiju tržišta. Jer riječ je o najvećem paradoksu našeg vremena: “smrt komunizma”, zastarjelost svake marksističke politike, najavljuje se iz središta jedinog vidljivog trijumfa, trijumfa “vulgarnog marksizma”, onog pozitivističkog marksizma koji potvrđuje apsolutni primat ekonomije. No, nije li već mladi Marx u svom “Manifestu”, za koji nam tvrde da nije ništa više do ubojita škrabotina, predstavljao vlade kao zastupnike moći kapitala. Čini se da danas nitko ni najmanje ne sumnja u istinitost ovog iskaza.

Mi smo, i to je važno, u trenutku priznanja. Da je osnovni sadržaj svake “demokracije” postojanje ogromnih i sumnjivih bogatstava, da je maksima “Bogatite se!” alfa i omega epohe, da je brutalna materijalnost profita apsolutni uvjet svake pristojne društvenosti, ukratko, da je vlasništvo suština “civilizacije”, eto što je danas stvar konsenzusa, dok je prethodno, gotovo dva stoljeća, bilo riskantna i klevetana teza revolucionara koji su željeli da završe s jednom tako bijednom «civilizacijom». “Marksizam” bez proletarijata i bez politike, ekonomizam koji stavlja privatno bogatstvo u centar društvenog određenja, mirna savjest zelenaša, špekulanata, korumpiranih, financijera, vlade koje su isključivo zabrinute da podrže bogaćenje bogatih: eto vizije svijeta koja nam se nudi pod barjacima trijumfirajuće civilizacije.

Mislim na Robespierrea, 9. termidor: “Republika je izgubljena! Razbojnici trijumfiraju”. Istini za volju, od tada nisu ni prestali da pobjeđuju, ali nikad toliko kao danas, s arogantnošću koja nesrazmjerno učvršćuje poraz, a zatim nestanak (vjeruju oni) svih protivnika za redom.

OČAJNIČKA POTRAGA ZA VLASNICIMA Jedina zadržka koju pritom zapažam, poput čedne bluže navučene na zvjersku kožu, je nazivanje nasilne želje kapitala “ekonomijom tržišta”. Šta zapažamo u zemljama Istoka gdje započinje “tranzicija” prema spomenutoj ekonomiji tržišta? Da je neuralgična točka te tranzicije očajnička potraga za vlasnicima, pod vrlo dotjeranim imenom “privatizacije”. Ne vjerujem da smo ikada imali priliku vidjeti sličan spektakl: zemlje ustreljene da prodaju ukupnost vlastitog proizvodnog aparata onome koji najviše nudi. Gomila pomiješana s bagrom, nekadašnjim zvaničnicima ili “socijalističkim aparatčicima”, stranim kapitalistima, sitnim dućandžijama od kojekud, kako bi se sve prigrabilo i iz svega uzeo danak. Dok bi se prethodno vodila široka kampanja o zastarjelosti, bijedi, točnije rečeno, neupotrebljivosti čitavog tog aparata, bez sumnje s ciljem dokrajčivanja jezive i neefikasne birokratske uprave, ali

još više s ciljem opravdavanja javne prodaje svih tvornica, trgovina, usluga po najnižim tarifama.

Ne govori se, kao što su s iskrenošću govorili termidorci, da je republika pitanje posjednika. Ali pokazuje se, proklamira se da je uvjet *sine qua non* demokracije masivno postojanje – bez obzira na to tko su i odakle su – vlasnika. To je ono što nazivam *priznanjem*. Organska veza između privatnog vlasništva sredstava za proizvodnju, dakle, strukturalne i radikalne nejednakosti i “demokracije” najednom više nije tema polemike o društvu, već pravilo konsenzusa. Da, marksizam trijumfira: skrivene karakteristike parlamentarizma, njegova nužna veza s kapitalizmom i profitom, upravo su ono što je marksizam tvrdio da jesu.

Francuski idealistički socijalisti, Jaurès na primjer, postavili su kao program “dovršavanje” političke demokracije, po njima bazirane na revolucionarnom republikanizmu, putem ekonomske demokracije. Danas im je odgovoreno: vaša “ekonomska demokracija” nije ništa drugo nego birokracija i totalitarizam. Politička demokracija nikada neće biti dovršena: ona je nepopravljivo nedovršiva – zauvijek vezana za dominaciju vlasnika.

Da, razbojnici trijumfiraju. Ah! Jasno je da trenutno trijumfiraju samo zato što *drugi razbojnici* propadaju. Oduvijek sam se gnušao terorističkih birokracija Istoka. Jer nisam ja i nismo mi paktirali sa PCF-om, potpisivali s njom “zajednički program”, posjećivali SSSR, pjevali Ceaușescu i očekivali brda i doline od reformatora, obnovitelja, disidenata i renegata. Već više od dvadeset godina mi smo se suprostavljali staljinističkom modusu politike, ne samo u apstrakciji njegovog tobožnjeg “totalitarizma”, već u stvarnom srcu njegove vlasti, mjestu tvornice i njegovom sindikalnom zaposjedanju.

MUČNINA TRENUTKA I upravo tu leži mrak i mučnina trenutka. Da propada sistem partije-Države, da je staljinistički modus politički prezasićen i na samrti, to su odlične vijesti i to su, između ostalog, neizbježni fenomeni na kojima smo radili pod događajnim impulsom maja ‘68. i njegovih nastavaka u vjernoj postojanosti militantne invencije, koja je zapravo invencija mišljenja. Ali umjesto da utre put nekoj događajnosti iz koje bi se razvio drugačiji modus politike, drugačija singularna figura emancipacije (to što mi sami prakticiramo pod imenom “politika bez partije”), to se propadanje odvija pod toljagom “demokracije” imperijalnih posjednika. Da će vrhovni politički savjetnik situacije biti Bush, da će obznajena želja biti nejednakost i vlasništvo, da će mjera svih stvari biti MMF, da će “mišljenje” biti uzaludno prežvakavanje najnižih i najbanalnijih mnijenja: ako bi to trebalo da bude pravac – bilo bi to uistinu melankolično.

(Pa, ipak, *nije* sigurno da će takav biti tok stvari. Svako propadanje države stavlja na dnevni red neproračunljivo. Otud strah zagovornika “tržišta”, strah vidljiv, koji je naličje njihovog propagandističkog trijumfa. Ništa ne isključuje da po pucanju jedne neuskladene sekvence ostanemo najednom *zatečeni* onim što je jedan određeni narod, ruski, ili kineski, ponovo u stanju učiniti).

U svakom slučaju, filozof promatra historiju sa točke njezine inegzistencije, što

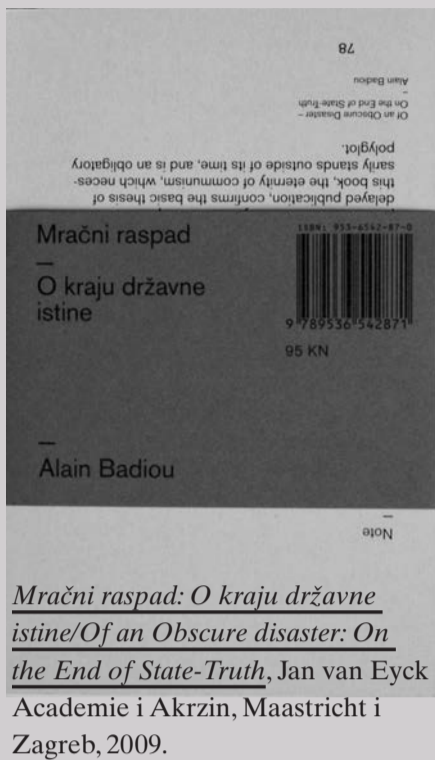
će reći: u historiji nema Uma i svaka sekvenca treba biti povezana s onim što je u njoj singularno i relativno. Da danas postoji nerazmrsiva i glomazna mješavina korisnog razbaštinjenja uzurpacije (državna propast “komunizama”) i neke vrste kontrarevolucionarnog revanša, gotovo nepodnošljive arogancije, skoro terora, najernje reakcije – to je naše vrijeme, ali zapravo i ponavljajući motiv za filozofsku subjektivnost. Možemo također predvidjeti da ta konfuzna situacija, u kojoj vidimo da Zlo pleše na ruševinama Zla, priprema forme historičnosti onoga čemu smo u mišljenju i u djelovanju mi svjedoci ma koliko malobrojni bili.

Pomislmo, na primjer, na propast Napoleonovog imperija 1815. Nije li to bila pravda da ujedinjeni narodi i države Evrope uništavaju suludu militarističku konstrukciju koja je gurnula svijet u vatru i krv kako bi se porodica jednog korszikanskog despota rasprostrela po bofl kraljevinama? I nije li to u isto vrijeme bio povratak Bourbona, bijelog terora, Svete alijanse, tupavog negiranja revolucije, negiranja Robespierrea i Saint-Justa – onoga što je političko mišljenje imalo kao najintenzivnije, najinventivnije – a koje su nitkovi što dovlače vojna kola iz inozemstva tretirali ludim kriminalcima? Vidjet ćemo i već vidimo da će staljinistički i birokratski imperij, čiji raspad donosi pravdu narodima, poslužiti svojom smrću kao neutaživ cilj reacionarima: moći, konačno, na javnom trgu reći da je Lenjin, ali i Mao, i još jednom, da su i Robespierre i Saint-Just (jer su političke invencije emancipacije istovremeno nesvodive, potpuno singularne i potpuno solidarne) bili ljudi kriminalci.

Ali bit će uvijek onih koji neće ni na tren povjerovati ovakvim orkestracijama. Onih koji neće ustuknuti. Koji će raditi na odmršenju historijske konfuzije, razdvajajući pravu politiku od njenih državnih i historijskih avatara. I koji će ponovo baciti kocke.

— ORGANSKA VEZA IZMEĐU PRIVATNOG VLASNIŠTVA SREDSTAVA ZA PROIZVODNJU, DAKLE, STRUKTURALNE I RADIKALNE NEJEDNAKOSTI I “DEMOKRACIJE” NAJEDNOM VIŠE NIJE TEMA POLEMIKE O DRUŠTVU, VEĆ PRAVILO KONSENZUSA —

U tu svrhu će poslužiti, između ostalih stvari, najveće pridavanje pažnje igrama riječi – kao na primjer “demokraciji” – s mjesta unutrašnjosti političke preskripcije. Nema govora da se ova riječ prepusti psima. Demokracija, to bi dakle trebali biti Bush, Kohl, japanski feudanci rekonvertirani u upravljače trustova, sumnjivi Mitterrand, Thatcher, Wałęsa? Pogledajmo sve ovo izbliza.

DEMOKRACIJA KAO KAPITALO-PARLAMENTARIZAM Držeći se onog što filozof o njoj može znati, “demokracija” je riječ diobe, riječ spora. Nekoliko primjera te nesuglasice: za Grke je demokracija mjesto – skupština – magistrati i možda prije svega forma upravljanja ratnim odlukama koje su neprestana jezgra narodnog sazivanja. Veliki jakobinci gotovo da i ne barataju tom riječi, njihov cilj je republikanski, subjektivnost koja govodi zove se vrlina. Kao liberalna postavka, “demokracija” označava prije svega pravne slobode, prava (mnijenja, štampe, udruživanja, poduzeća...). Revolucionarna “klasistička” tradicija stavlja naglasak na demokratske situacije, generalne skupštine, demokraciju masa, ali i na privremene figure organizacije – klubove, sovjete, komitete trostrukog jedinstva, itd... U aktualnoj propagandi “demokracija” označava upravo formu vladavine, parlamentarnu “reprezentaciju”, čiji su osnovni protokol izbori i čije je mjesto sistem država-partija (u množini), koji se suprotstavlja državi-partiji (u jedini). Uočimo da, na primjer, jedan takav sistem ne bi bio priznat kao demokratski od strane Rousseaua, za kog organizirana podjela opće volje stvara sistem frakcija, dok samo određivanje “predstavnik” ukida svaki subjektivni zahtjev, dakle svaku politiku.

Budući da caruje dvosmislenost, razdijelimo riječi. Ono što se naziva “demokracijom” i čiji se univerzalan trijumf slavi, trebali bismo precizno imenovati kao *parlamentarizam*. Parlamentarizam nije samo objektivna ili institucionalna figura (izbori, izvršna vlast koja je ovisna – u većoj ili manjoj mjeri – o izabranoj zakonodavnoj vlasti, itd...). Riječ je također i o partikularnoj političkoj subjektivnosti, angažmanu, gdje je “demokracija” vrednujuća tema, propagandistička odrednica. Dotični angažman ima dvije karakteristike:

– On podređuje politiku pod isključivo mjesto Države (pri čemu je jedini “kolektivni” politički akt imenovanje osoblja vlade), i, to čineći, očigledno ukida politiku *kao mišljenje*. Odatle i proizlazi da osnovni lik parlamentarizma nije mislioc politike, nego političar (danas se rado kaže i «upravljač”).

– Kao regulatorni uvjet zahtijeva autonomiju kapitala, vlasnike, tržište.

Usglasimo se, dakle, da našu demokraciju nazovemo, zbog jasnoće opisa, *kapitalo-parlamentarizmom*.

Hipoteza prekrivena diskursom o trijumfu demokracije bit će, dakle, sljedeća: Mi smo, politički, u režimu Jednog, a ne u režimu mnoštva. Kapitalo-parlamentarizam teži tome da postane jedinstven modus politike, jedini koji kombinira ekonomsku efikasnost (dakle, profit vlasnika) i narodni konsenzus.

Ako tu hipotezu uzmemo za ozbiljno, trebamo i ustvrditi da od sada – ili u najmanju ruku za čitavu sekvencu koja je u toku – kapitalo-parlamentarizam *služi kao politička definicija za čitavo čovječanstvo*.

– DEMOKRACIJA, TO BI DAKLE TREBALI BITI BUSH, KOHL, JAPANSKI FEUDALCI REKONVERTIRANI U UPRAVLJAČE TRUSTOVA, SUMNJIVI MITTERRAND, THATCHER, WAŁĘSA? –

A ako nas ta hipoteza zadovoljava, ako nas raduje to da je kapitalo-parlamentarizam konačno otkrivena forma politike u kojoj se razumno ostvaruje cijelo čovječanstvo, to prije svega znači da procjenjujemo da ovaj svijet, ovaj u kome mi “zapadnjaci” živimo, jest svijet vrstan i time dostojan čovječanstva. I da je kapitalo-parlamentarizam sumjerljiv s Idejom čovječanstva.

A to je upravo ono s čim se filozof neće nikada moći složiti. ■

Knjigu je oblikovala Katja Gretzinger, čije fotografije ovdje preuzimamo.

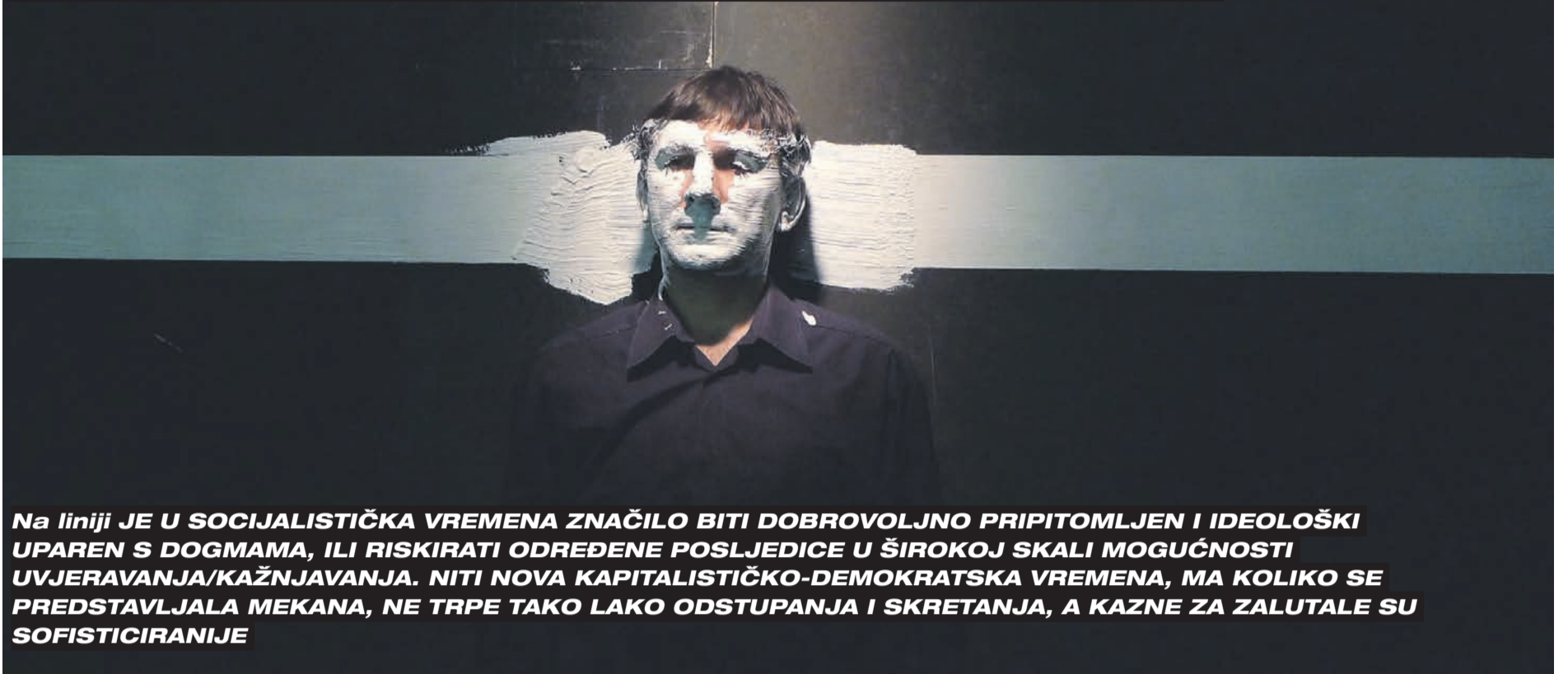

U POVODU IZDANJA KNJIGE MRAČNI RASPAD: O KRAJU DRŽAVNE ISTINE ALAINA BADIOUA Esej *Mračni raspad*, napisan neposredno nakon raspada socijalističkih država u istočnoj Evropi 1989. godine (u originalnom izdanju *D'un désastre obscur* izlazi 1991. pri *Éditions de l'Aube*), britka je i izuzetna meditacija o prošlosti i budućnosti revolucionarne politike. Nakon gotovo dvadeset godina, on se u višejezičnom, engleskom i hrvatskosrpskom/srpskohrvatskom prijevodu, prvi puta pojavljuje u samostalnom izdanju, uz pogovor urednika i prevoditelja Ivane Momčilović i Ozrena Pupovca, kao i uz poseban predgovor autora, upućen čitaocima koje je slom socijalističkih režima neposredno dotakao.

U svojstvenom spoju poetskog jezičnog intenziteta i strogoće koncepta, Alain Badiou nam predstavlja niz teza koje ciljaju da postave temelje ne samo za analizu onoga što se naziva “smrt komunizma”, već i za mogućnost nastavka mišljenja i prakse politike emancipacije. Jer godina 1989., odnosno “smrt komunizma”, za Badioua zapravo ne predstavlja drugo nego drugu smrt, smrt već odavno mrtvog, smrt katastrofalne uzurpacije kolektivnog političkog mišljenja i djelovanja u tiraniji projekta državnog socijalizma. Iz toga i proizlazi temeljno razlikovanje subjektivnosti politike, njezinog samoodređenja kao kolektivne invencije novih mogućnosti iz beskonačnosti situacija, i svakog pokušaja političkog opredmećenja, svodenja politike pod konačnu pravnu normu ili norme državne vlasti. Koliko je ovo razdvajanje nit vodilja čitave analize, pokazat će i analogija koju Badiou uspostavlja između staljinizma i liberalne demokracije, koja se nakon 1989. nameće kao opća politička forma. Teror staljinističke države i pravni formalizam liberalne demokracije usporedivi su, prema Badiouu, barem na jednoj točki, tamo gdje oboje bitno sprovode *podržavljenje* politike, utapanje njezine množstvene slobode u sustav državnih ciljeva i regula. Stoga i godina 1989. za Badioua nikako ne označava melankoliju kraja, već tek jedan poraz, doduše predugo nepriznat, ali poraz nakon kojega nužno slijede nova kretanja i pobjede. Na zgarištu socijalističkih država, *Mračni raspad* tako na koncu objavljuje ništa manje nego manifest novog početka politike komunizma. Iz njegovih završnih riječi: “U zemljama Istoka, kao i u zemljama Zapada, povijest politike *počinje*. Tek što je počela. Ruševina svake državne prezentacije Istine otvara ovaj početak. Sve ostaje da se izumi”. Promociju izdanja knjige u Zagrebu popratit će jednodnevni simpozij *Mračni raspad: mišljenje Jugoslavije*, koji će otvoriti diskusiju o značaju Badiouovih teza za mišljenje Jugoslavije kao komunističkog projekta. Simpozij će se održati 5. ožujka 2010. Uz urednike knjige, gosti su Rastko Močnik, Lev Centrih, Slobodan Karamanić, Primož Krašovec i Dejan Kršić.

Video i performans Siniše Labrovića Na liniji, Galerija Močvara, Zagreb, 28. siječnja 2010., foto: Boris Cvjetanović

JAVNI STEJTMENT POZICIONIRANJA SEBE

Na liniji JE U SOCIJALISTIČKA VREMENA ZNAČILO BITI DOBROVOLJNO PRIPITOMLJEN I IDEOLOŠKI UPAREN S DOGMAMA, ILI RISKIRATI ODREĐENE POSLJEDICE U ŠIROKOJ SKALI MOGUĆNOSTI UVJERAVANJA/KAŽNJAVANJA. NITI NOVA KAPITALISTIČKO-DEMOKRATSKA VREMENA, MA KOLIKO SE PREDSTAVLJALA MEKANA, NE TRPE TAKO LAKO ODSUPANJA I SKRETANJA, A KAZNE ZA ZALUTALE SU SOFISTICIRANIJE

BORIS GREINER

Termin – *na liniji* – poznat iz doba socijalizma, označavao je političku pravovjernost, odanost idejama partije, radničke klase, samoupravljanja i slično. Naravno, ta linija na kojoj je trebalo biti, koliko god se formalno prezentirala ravnom i nepromjenjivom i uključivala odnos prema osnovnim postulatima dotične ideologije, zapravo je krivudala s obzirom na okolnosti i odnose snaga, trebalo ih je itekako biti svjestan ukoliko se u političkom sustavu željelo opstati. U drugom, općenitijem tumačenju, izraz *na liniji* znači postojanje u prvim redovima, recimo fronte, obrane ili napada, znači posvemašnju izloženost u opasnim okolnostima, takvu poziciju određuje prisila ili dobrovoljnost, no ona svakako pretpostavlja postojanje dvije suprotstavljene strane. Jednodnevna izložba Siniše Labrovića pod naslovom *Na liniji*, sastoji se od projekcije performansa za video i nastupa uživo. Osim naslova, povezuje ih i činjenica da se u oba slučaja autor doslovno nalazi “na liniji”. Budući je publici prvo bio prikazan video, a potom je izveden performans, zaključujem da su u pitanju dva čina istog rada.

UPRIZORENJE VICA U video kadru ta je linija okomita – uobičajena bijela crta koja odvaja dvije vozne trake na ulici u središtu grada. Po njoj se autor približava iz dubine kadra dok ne dođe do kamere. U toj sceni, međutim, jedino on ide prema naprijed, ostali prolaznici kao i sva vozila, kreću se unazad. U nastupu uživo scenografija je minimalizirana, ispred bočnog zida dvorane nalazi se velika crna ploha, na njoj je nacrtana vodoravna bijela linija. Ona je u sredini prekinuta. Umjetnik dolazi ispred plohe i na mjesto gdje je linija prekinuta stavlja glavu. Zatim umače kist u bijelu boju i spaja prekinutu liniju povlačeći potez kistom preko svoga lica. Analizirajući prvi čin – “ulični” performans – zaključujem sljedeće: Labrović, umjetnik, suprotstavljen je svim ostalim sudionicima prizora. Na taj način on parodira poziciju umjetnika koji uvijek pliva kontra struje, uvijek dakle različit od drugih. Duhovitost, prisutna u toj

slici, demistificira patetiku umjetničkog ponašanja, autoironija denuncira pretenziju. Naravno da je snimka puštena obrnuto, da cijeli svijet ide naprijed, samo Labrović kontra. Uprizorujući stari vic u kojem vozač sluša radio, prekida se program radi važne obavijesti: na autocesti toj i toj jedan bezumnik vozi suprotnim smjerom, oprez!... Ne jedan, svi, komentira vozač.

Uprizoravanjem sebe kao karikature isključivog, subjektivnog doživljaja stvarnosti, Labrović se, između ostalog, referira na svojevrstan umjetnički autizam, na općeprihvaćenu narodsku sliku umjetnikova postojanja u oblacima. No, istodobno, on tu poziciju i brani, svjestan potrebne distance koju je za autorski pogled nužno imati. Jer kad bi baš svi uvijek išli istim smjerom pa bilo to i naprijed, ne bi bilo svijesti o prolasku, a kamoli autentična doživljaja iz kojeg i proizlazi naročita, jedinstvena, autorska perspektiva.

No, naglašavanjem, odnosno izolacijom “suprotnih smjerova” otvara se pitanje komunikacije – jer ako jedan govori normalno, a svi ostali obrnuto, iako je jezik isti, oni se uopće ne razumiju. Iz toga proizlazi i pitanje vrijede li zakoni tog jednog i za ove ostale. O mogućnostima pozitivnog utjecaja toga koji jedini normalno vidi da i ne govorimo. Fenomen iznimke na kojeg karikaturno ukazuje Labrović, autoritativno obrazlaže i filozofski dijalog:

– Što je sa suverenom iznimkom? – pita se Giorgio Agamben.

– Moglo bi se na prvi pogled pomisliti da ona predstavlja formu pripadnosti bez uključenja...

– Ono što određuje karakter suverenog zahtjeva jest upravo to da se primjenjuje na iznimku ne primjenjujući se, da dakle uključuje ono što je izvan nje same. Ono što nipošto ne može biti uključeno, uključeno je u formi iznimke – odgovara Alain Badiou.

– Iznimka izražava upravo nemogućnost sustava da se u njemu uključenje poklopi s pripadnošću, da se svi njegovi dijelovi reduciraju na jednotu.

Udatirani SOCIJALNI ANGAŽMAN Nakon što je jednim potezom (*revers* projekcija) generalno simulirao

umjetničku poziciju, Labrović (duhovitom izravnošću ponovo eliminirajući patetiku) formalizira tu zamišljenu, pretpostavljenu sintezu ideologije materijalizirajući je u bijelu uličnu liniju. Dakle, u prostoru ponašanja te “iznimke” postulira misao vodilju, kao i njezin vrijednosni sustav. Labrović je na liniji, prihvaća prvu crtu (obrane ili napada), kao i odgovornost koju ona nameće. Prihvaća umjetničku ideologiju, da ne kažem vjeru, on je na toj liniji.

Istodobno, na drugoj razini, već i samim korištenjem termina “na liniji”, Labrović “povijesnu” političku semiotiku prebacuje u umjetnički kontekst, koristi se njome poput nekakve dioptrije otvarajući pitanje pozicije “umjetnika na liniji”.

Primjenjujući politički pedigree tog izraza na suvremenu scenu i kroz odškrinuta vrata bacivši letimičan pogled, jasno je kako se pozicija “na liniji” danas ne doživljava više u bivšem kontekstu “državnih” i “onih drugih” umjetnika. U suvremenom se svijetu umjetnosti, generalno govoreći, “podobnost” uglavnom osvaja upućenošću u trenutne tijekove, *updatiranim* socijalnim angažmanom, ambicioznom propagandom vlastita djelovanja; duhovitost se rijetko boduje, patetika u principu ne kažnjava. Od tema, preferiraju se imigrantske, općenito manjinske (teško da više i postoji neki potlačeni bez vrsnog umjetničkog advokata), standardno se drže pesimističke futurološke vizije, kao i poigravanje elektronskom interaktivom. Tranzicionalne, feminističke i homoseksualne teme pomalo ispadaju iz igre, a povijesno-filozofskim se motivima smiju baviti samo pojedinci iz područja Beneluxa.

Kao i ranije, linija danas jednako vrluda s obzirom na okolnosti i trenutne odnose snaga pa kao što je nekad iskrena vjera u osnovne ideološke postulate mogla sljedbenike odvesti u neki “Gulag”, tako i Labrović često riskira preosobnim iskazima, a pogotovo da ovakvim naglašavanjem “čiste linije” bude označen “tvrđolinijašem”, slijedom čega bi mu mogla splasnuti popularnost. No, bez obzira, ili baš s obzirom na to, što se u prvom činu označio iznimkom, u ovom drugom, “Močvarnom”, uključuje se u zajedništvo. (Malo je vjerojatno kako

se ta zajednica sastoji od samih iznimaka, jer poznavajući Labrovića, dojmam sam da je rijetko tko manje od njega sklon elitizmu bilo koje vrste.)

LIŽE LI UMJETNIK PETE PUBLICI

Dosljedno nastavljajući čvrstu liniju “performativnog” stvaralaštva (*Umjetnik se provodi kao bos po trnju, Umjetnik liže pete publici, Umjetnik pliva na suhom, Umjetnik pase travu...*), u najnovijem nastupu umjetnik ispunjava prekinutu liniju. Bez obzira na efektan, fotogeničan prizor pa i spontani, veseli pljesak kojeg svojim činom u publike izaziva, ta je Labrovićeva izvedba intimne, a samim time i ozbiljnije prirode. Umjetnik preuzima svoje mjesto postajući jedna od bezbroj točaka na beskrajnom pravcu. Premazuje lice ispunjavajući pukotinu. Svoje postojanje uključuje u prolazak. Službu u toj, rekao bih potpuno apstraktnoj, misiji prihvaća primjerno, neštedimice – odbacujući vlastiti identitet postaje mali, neznatan, ali djelatan i nezaobilazan sudionik razvoja. Naravno, sve je i dalje simbol, no ovdje više nema ironije, jer nema više nikakvog dodatnog prostora, šireg konteksta iz kojeg je moguće sagledati, nema mogućnosti za drugačiju perspektivu jer taj razvoj zahtijeva pa i nadređuje, cjelokupnog njega.

Intimno, dakle i univerzalno, praznina koju netko svojom osobnošću ispunjava može biti i ponor kojeg treba premostiti, jaz kojeg treba prevladati, crte u njemu samome koje treba spojiti. Koliko god bilo evidentno da se one i s jedne i druge strane nastavljaju u beskraj, ipak su to zasad dvije linije. Svjesnim činom, dapače, javnim *statementom* pozicioniranja sebe, to postaje ishodišna točka, u kojoj se spaja ono prije i ono poslije, ono unutra i ono izvan, njome se ostvaruje jedinstvo.

Krajnje jednostavnim sredstvom izraziti bitnu dimenziju kompleksnosti rijetko je kada moguće samo osobnim zalaganjem, za takav je poduhvat gotovo i nužna mala pomoć s one strane. Stoga i prekinutoj liniji koja, po prirodi stvari, želi biti spojena, pripadaju određene zasluge. **E**

Emitirano u emisiji *Triptih III*, programa Hrvatskoga radija

ODLAZAK POGLAVICE

U SJEĆANJE NA J. D. SALINGERA (1919. - 2010.)

VIŠNJA PENTIĆ

Svako poslijepodne, kad bi se spustio takav sumrak da tim koji je gubio može u njemu naći opravdanje za neuspjele poteze u polju ili udarce iz kornera, svi smo mi Komanči jednodušno i sebično tražili utočište u specijalnom talentu za pričanje priča što ga je naš poglavica neosporno posjedovao.

NOVI SUSRETI Prozu J. D. Salinger krasni jedna izuzetno rijetka vrлина: možemo je čitati svaki dan, opet i iznova. Pritom možemo biti tinejdžer, bankar ili umirovljenik jer, za razliku od uvriježene slike, Salinger se nije obraćao mladima, već svima koji su ga znali čuti. Za jedinstven estetski užitak koji pružaju njegove knjige nije zaslužna tematika, već činjenica da su genijalno napisane. U središnjoj iz *Devet priča*, pripovijetci *Nasmijani čovjek*, mladi student prava univerziteta New York imena John Gedsudski priča istoimenu priču autobusu devetogodišnjih dječaka koji s gotovo religioznim iščekivanjima upijaju svaki njezin nastavak. Pripovjedač je jedan od malih pripadnika "Kluba Komanča" koji, kao i ostali dječaci, spomenutog voditelja njihove dječje grupe zove Poglavica pa ćemo ga tako zvati i mi. On ih svako popodne dočekuje s kamionom pretvorenim u autobus te ih vodi u Centralni park na ragbi, nogomet ili bejzbol, a kada pada kiša, na rasporedu je Prirodoslovni muzej ili pak Metropolitan muzej. Nakon dana provedenog u igri, na povratku kući obično se događalo nešto posebno: "Poglavica je ulazio u autobus tek nakon što bismo se mi smjestili. Sjeo bi na vozačko sjedalo opkoračivši ga, okrenut natrag, i ispričao nam svojim piskavim, ali modularnim tenorom novi nastavak priče, koje se zvala *Nasmijani čovjek*. Kad bi jednom počeo pričati, naša pažnja nije popuštala ni na trenutak".

Nemoguće je oduprijeti se zavodljivoj sličnosti navedenog opisa s onim osjećajem što ga je pružalo čitanje Salingerova u nježnim godinama. Njegova proza tjerala nas je da zaboravimo da smo u nakaznom starom kamionu koji se pretvara da je autobus i odnosila nas u emocionalno bogate svjetove gdje je hipersenzibilnost bila pravilo umjesto iznimka. Svi koji su imali sreću da ga otkriju na vrijeme, mogli su u Salingerovom jedinstvenom talentu za mitologizaciju svakodnevnog pronaći tako potrebno toplo utočište od uvijek jednako nezainteresirane stvarnosti. No, za čitanje Salinger nikada nije kasno niti ga je ikada dosta. Jer priča koju priča poglavica samo je jedna strana Salingerova *Nasmijanog čovjeka*. Tu je i ono što se događa izvan autobusa, odnosno izvan bajkovitog mita o heroju kakav je bio naslovni lik poglavice fantazije. Priča o poglavici mitotvorcu duboko je ironična, a kako je taj lik karakteriziran, da se naslutiti već iz njegova imena. Tako Salingerova priča donosi i mit, ali i ironičnu istinu u njegovoj pozadini razotkrivajući ljudskost koja ga je proizvela. Možda će mladi čitatelji više uživati u maštovitoj priči namijenjenoj autobusu malih izviđača, dok će stariji užitak pronaći u trenucima poput onog kada omiljeni poglavica naivnom pripovjedaču odbrusi da začepi. Naknadna čitanja otkrivaju nove

slojeve ironije ili pružaju užitak savršenog literarnog detalja poput onog da je poglavica imao piskav, ali modularan glas: kod Salingerove proze zadovoljstvo se novim susretima samo produbljuje.

UVRNUTA ŠUMA Ne pustoš već velika uvrnuta šuma sa svim krošnjama ispod zemlje.

Na početku pak pretposljednje od *Devet priča* naslovni lik, mladi slikar skriven iza pseudonima de Daumier Smith, nije u stanju od svojih domaćina zatražiti stolac za svoju asketski namještenu sobu u kojoj je tek nekoliko kineskih jastuka za sjedenje. Teško je zamisliti točniju sliku samoće i izoliranosti od one ponudene ovim jednostavnim detaljem. Salinger je prvenstveno bio majstor usamljenih likova, ali i njihovih privatnih iscjeliteljskih mitova. Kreirajući njihove minuciozno izmaštane svakodnevnice, autor je majstorski oživljavao likove koji su u vječnoj plavoj fazi neuspješnih susreta sa svijetom. Sve je počelo još s Holdenom Caulfieldom koji je nesnalaženje u svijetu izokrenutih vrijednosti rješavao buntom i obiteljskim mitovima sanjareći da postane "Lovac u žitu", nastavilo se nemirima junacima *Devet priča* te kulminiralo problemima neurotičnih braće i sestara obitelji Glass čiji će najstariji brat, pjesnik i duhovni autoritet obitelji, počinuti samoubojstvo baš na perfektan dan za banana-ribe.

Salingerovi su junaci ili djeca ili umjetnici, za njega čini se jedini zanimljivi stanovnici ovog čudnog svijeta. Zajednička im je pronicljivost, ali i poetičnost u pristupanju njegovim fenomenima. Tako u sedam od devet priča iz Salingerove genijalne zbirke ključnu ulogu imaju djeca, dok su u preostale dvije glavni likovi mladi umjetnici koji se još uvijek ponašaju kao djeca. Karakteristika je to i ranijih autorovih priča među kojima se ističe briljantna *Uvrnuta šuma*, priča o pjesniku Raymond Fordu koji se bori s naslijedenim alkoholizmom, ali i ženom koja ga voli. Kao i ostale rane pripovijetke, nikada nije prevedena na hrvatski niti objavljena kao knjiga. Jedini navedeni stihovi glavnog junaka *Uvrnute šume* sadrže tek jedan redak i daju naslov priči, a slično je i s poezijom Seymoura Glassa, njegovog nasljednika u Salingerovu opusu. Na početku pripovijetke *Zooey* dobivamo nekoliko Seymourovih stihova, doslovno jedan haiku: "Djevojčica u avionu/koja je okrenula glavu svoje lutke/da gleda u mene". Prepuštajući nam da izmaštamo ostatak Seymourova i Fordova pjesničkog opusa, tekst proizvodi svoje idealno *Imaginarno*. Jezik i sve ono što je u stanju proizvesti autorov je alat, ali i fiksacija. U sobi braće Glass na bijeloj su ploči religiozno ispisani citati, od Kafke do sv. Franje; ili, kako to autor vješto opisuje, "u kojoj je na primjer Pascal posve

nepohotno smješten u isti krevet s Emily Dickinson i u kojoj su, da tako kažemo, Baudelaireova četkica za zube i četkica Tome Kempinskog visile jedna uz drugu". Tko se ne bi volio ušuljati u sobu poput te i provesti tamo tiho popodne čitajući možda baš Salinger? Koliko je tinejdžera posegnulo za zen pričama nakon što ih je Salinger razbudio pljeskom jedne ruke, ili pročitalo Yeatsa nakon što im ga je izrecitirao pijani Raymond Ford? Zajednički svim autorovim pričama je trenutak prosvjetljenja, svojevrsni satori iz zen budizma, koji kod Salinger nikada nije lišen ironičnog premaza. Pročišćenje je nekada rezultat čitanja pisma, kao u Esme ili svim pripovijetkama o obitelji Glass, nekad telefonskog razgovora između dviju soba istoga stana

jezik. Zooey će se pokušati riješiti majčinog zabadanja preporučivši joj "da se ode malo provozati liftom", dok će de Daumier Smith nacrtati zajedljivu karikaturu, a potom se prepotentno na francuskom izderati na suputnika u njujorškoj podzemnoj željeznici. Gotovo na svakoj stranici moguće je naći majstorski uobličeni i duhovit detalj koji je smiješan upravo zato jer je kirurški precizan. Taj svoj neupitan talent za pričanje priča Salinger je velikodušno poklonio i svom poglavici Johnu Gedsudskom čijim je prikazom raskrinkao njegovo, ali i svoje mitotvorstvo kao i mehanizme u njegovoj pozadini. Unatoč tome ostao je mitotvorac za generacije diljem svijeta, kao i njihov mit. Čitatelji su baš poput malih Komanča iščekivali kada će se opet oglasiti njihov

— SALINGEROVI SU JUNACI DJECA ILI UMJETNICI, ZA NJEGA ČINI SE JEDINI ZANIMLJIVI STANOVNICI OVOG ČUDNOG SVIJETA —

koji se tiče stanovite Debele gospe, a nekada tek igranja špekulama u njujorško predvečerje ili nešto dužeg gledanja u izlog trgovine s ortopedskim pomagalicama. Ono što ostaje je obećanje iskupljenja, neka vrsta privatne religije u kojoj je na pijedestal postavljena stvarnost sama.

DUHOVITI MITOTVORAC Nasmijani čovjek bila je priča kao stvorena za jednog Komanča. Možda je imala čak klasične dimenzije. Bila je to priča koja je imala snagu prodrijeti u svaki kutak, a ipak je u suštini ostajala probavljiva. Čovjek ju je uvijek mogao ponijeti sa sobom kući i razmišljati o njoj dok sjedi, recimo, u kadi puštajući da voda isteče.

Često je težinom Salingerovih tema zasjenjena njegova najveća kvaliteta: duhovitost zapakirana u briljantan književni stil. Nekada je ona rezultat umještne karakterizacije lika i smisla za detalj pa će tako djevojčica na ulici imati kapicu iste crvene boje kao pokrivač sobe Vincenta van Gogha u Arlesu, a najčešće je pak prenesena jedinstvenim sluhom za govorni

duhovni poglavica, no on je odavno odlučio okončati svoj mit i ispričati nam zadnji nastavak: "To je naravno bio kraj priče (priče koja nikada više nije obnovljena). Poglavica je pokrenuo motor autobusa, Billy Walsh, najmlađi od svih Komanča, briznuo je u plač. Nitko od nas nije mu rekao da začepi. Što se mene tiče, sjećam se da su mi se koljena tresla".

Nasmijani čovjek umro je vlastitom voljom, ili je to bila tek okrutna odluka njegova tvorca? U trenutku smrti posljednjim je pokretom strgnuo masku s lica. ■

BOŽANSKO PROGOVARA KROZ Jefferson Airplane

VIRTUOZNO IZVEDENA PRIČA O MODERNOM JOBUI
NEUHVALJIVOSTI SUDBINE

NINO KOVAČIĆ

Heisenbergov princip neodređenosti kaže: mjerenje položaja čestice u malom prostoru svemira čini momentum te čestice nesigurnim i obratno, mjerenje momentuma čini položaj čestice nesigurnim. Kada tu početnu premisu smjestite u kontekst židovske zajednice u Americi druge polovice šezdesetih godina prošlog stoljeća, dobiti ćete začudan spoj groteske, crnog humora i tjeskobnog propitivanja vjere i (be)smisla života. Moralni kodeks i građanski poredak zajednice dovedeni su u pitanje, a poigravanje kulturnim i vjerskim identitetom i stereotipima, poput *američkog sna* i židovskog misticizma, neizbježno je. Dobit ćete *Ozbiljnog čovjeka*.

ZAŠTO SE LOŠE STVARI DOGAĐAJU DOBROM ČOVJEKU? Protagonist filma, moderni anti-junak Larry Gopnik vodi ono što smatramo tipičnim malograđanskim životom tog vremena (i danas): oženjen, ima dvoje djece (sin i kći), kuću u predgrađu i stabilan posao profesora fizike na fakultetu. On je praktičan vjernik, uzoran pripadnik lokalne židovske zajednice i pred njim je jedno od većih obiteljskih vjerskih slavlja – sinovljeva *bar mitzva*. Na liječničkom pregledu mu je dijagnosticirano dobro zdravlje; Larry Gopnik je zadovoljan čovjek. (U ovome trenutku *lynchevska* kamera bi se počela spuštati ispod razine tla, u crvljivu zemlju.) No, odjednom se nesporazumi i nedaće, koje prividno nije sam prouzrokovao, počinju sukcesivno lijepiti za njega neobičnom žestinom i brojnošću pa postaje moderni pandan Joba. Žena mu najavi razvod i želju da se preuda za njihovog susjeda pa ga njih dvoje natjeraju da se iseli u motel; student mu nudi mito i onda ga istim ucjenjuje; susjed mu gradi na zemlji; na fakultetu, gdje ga čeka promaknuće, počinju dolaziti ocrnjujuća pisma; brat koji stanuje s njim ima problema sa zakonom; razmažena djeca ga gnjave trivijalnostima i potkradaju; doživljava automobilsku nesreću i k tome mora platiti za sprovod svog susjeda. Gomilaju mu se ogromni troškovi za odvjetnika, stanovanje. Svi ti problemi djeluju gotovo svakodnevnima, no kondenzirani u kratko vrijeme oni se počinju činiti iz nekog razloga povezanim. Jer, kao što Larry kaže studentu koji ga pokušava podmititi: činovi imaju svoje posljedice, ne samo u fizici, nego i moralno.

Do tada ne pretjerani vjernik, počinje tražiti odgovore i rješenja svojih problema u lokalnoj vjerskoj instituciji. Pitanjima, kako njegovim tako ni našim, nema kraja: Što život drži na okupu i što učiniti kad se on raspada? Koji je razlog njegove iznenadne muke? Ima li viša sila veze s tim i koji je smisao svega? Baš sve je krenulo krivo i u toj hiperbolizaciji problema prožimaju se tjeskoba i humor. Sve se čini apsurdno pretjerano i kao takvo smiješno, no teško da bi nam bilo smiješno kada bi se događalo nama.

Kako je moguće da su ti problemi snašli njega, koji živi uzorno (s pravnog i moralnog aspekta) i ne čini ništa loše? U slučaju starozavjetnog Joba, lako je odgovoriti: Bog i Sotona su se okladili u njegovu vjeru. Koji je slučaj kod Gopnika? On je po kušnjama blizak Jobu, no ne i Jobovu nepokolebljivom karakteru. Larry je pasivan, vrišti "I didn't do anything!" i inzistira na traženju smisla nametnutog prividnog besmisla. "Zašto Bog čini da osjećamo pitanja, a ne daje nam odgovore?" pita se. Odgovori koje dobiva na to sugestivni su i nezadovoljavajući.

MENAŽERIJA Prije Gopnikove priče, imamo uvodnu sekvencu karikaturalne jidiš narodne predaje o događaju u židovskom *shtetlu*, naselju negdje u Istočnoj Europi (blizina Lublina), smještenu vjerojatno u 19. stoljeće. Priča je izmišljena, ali se referira na slične, s temom smrti i straha, kakvih je mnogo u židovskoj tradiciji te daje ton ostatku filma. Naime, nekoliko seljaka jedne večeri posjećuje čovjek za kojeg se smatra da je *dybbuk*, tradicionalni lik mrtvaca čije tijelo je preuzeo zli duh, i on hoda među živima (nešto profinjena verzija zombija, bez slinjenja i tupog pogleda).

Žena tokom susreta probode navodnog *dybbuka* i on, krvareći, odlazi, ostavivši nas u dvojbi je li stvarno *dybbuk* ili nije – poput mačke iz Schrödingerovog paradoksa – ni živ niti mrtav.

Priča je s jedne strane simpatična naj-avna alegorija, a s druge tzv. *crvena haringa* (prva u nizu) koja nas pokušava odvući na trag zlokobne povezanosti dvaju događanja: možda je u pitanju prokletstvo, klasični *grieh oca*, tj. u ovom slučaju žene koja je ubila čovjeka; metafizički dug nekog Gopnikovog pretka koji on sad mora platiti. Karikaturalnost likova (pa ni alegoričnost) nakon početne priče ne prestaje, već se nastavlja kroz cijeli film.

Svi likovi u filmu su izrazito egocentrični, emocionalno odvojeni jedni od drugih, gotovo tipski. To pridonosi komediji karaktera i anatomiziranju, poglavito ljudskih slabosti i primarno pasivnog protagonista kojega drugi zastrašuju, ignoriraju i iskorištavaju jer im to dopušta. Stereotipizacija, u svojoj istinosnoj višeslojnosti, najviše pridonosi crnohumornom ambijentu. U toj galeriji grotesknih likova najdominantniji je lik susjeda Sya Ablemana, no ne zaostaju ni korejski student Clive koji shvaća *mrtvu mačku*, ali ne i matematiku; seksipilna susjeda koja se opušta pušeći travu i sunčajući se gola, *All-American macho* susjed koji, između bejzbola i lova na jelene, od Židova više mrzi jedino *žute* te Larryjev brat Arthur koji između cijedenja gnoja iz ciste radi na svom *Mentaculusu*, fizikalno-mističnom projektu davanja smisla svemiru, čijom spoznajom može pobijediti svaki sistem.

Gopnikova pak potraga za utjehom u (be)smislu prožeta je obiteljskim trivijalnostima. Egzistencijalne muke njegovog sina Dannyja su učenje pjesama iz Tore za *bar mitzvu*, namještanje TV programa i vraćanje duga dileru. Kćer Sarah samo razmišlja o pranju kose i skupljanju novca za operaciju nosa.

Kuriozitet je da je *casting* glumaca etnički prigodan: Židovi glume Židove. No, kao što se sarkastično kaže u odjavnoj špici: "Nijedan Židov nije povrijeđen prilikom snimanja filma". Također, nema velikih glumačkih zvijezda, a glavnog glumca Michaela Stuhlbarga, inače kazališnog glumca, užitak je promatrati u krupnim kadrovima, jer je izvanredan gestikulator (bio je čak učenik Marcela Marceaua).

O FATALIZMU I PRINCIPU NEODREĐENOSTI

U filmu je bitan romantični vjerski koncept sudbine, determinirane biografičnosti nečijeg života sa smislom, koji se tumači kao učeni primjer *bona vitae* budućim naraštajima. Kako *viši smisao*, tj. sudbina, nije uvijek dostupan, mora se uzeti vremena kako bi se posložila kauzalna kompozicija da bi vlak mogao krenuti dalje: moraju se naći uzroci i razlozi, smisao onoga što se događa te to mora odgovarati određenoj koncepciji vlastitog života. Ako to ne uspije sam, čovjek prihvaća svoju spoznaju ili njez izostanak i traži izvanjske izvore nedaća i adekvatna rješenja. Što je veliki tvorac, univerzum, smislio za nas? Nečime se mora ispuniti taj jaz neizrecivog i neizrazivog, neosmišljenog i neshvaćenog.

Tada je najbolje obratiti se onima čiji je posao davanje smisla, onima koji kažu da su u direktnom kontaktu s božanskim i koji su pritom skupili višestoljetna iskustva kako bi nam objasnili kako stvari stoje i što nam je činiti kako bismo dobro živjeli. Iskustvo prošlosti plus iskustvo vjere moraju dati odgovor, zar ne? Vrlo logično. Takva situacija Gopniku i ostalima nudi ambivalenciju: čistom očaju parira osjećaj da postoji viši razlog i da netko mora znati odgovor i rješenje.

Ali stvari počinju izgledati drukčije ako u sve to upetljamo Heisenbergov davolji nauk na kvantnoj razini koji ne dopušta jednake rezultate za sve ili slične slučajeve.

— **DANNY NA SVOJU bar mitzvu - INICIJACIJU U MUŠKARCA, ČIME BI TREBAO POSTATI OZBILJAN ČOVJEK - DOLAZI NAPUŠEN. U NJEGOVU SLUČAJU MARIHUANA PREUZIMA ZNAČENJSKO POLJE VJERSKOG OBREDA —**

Fizikalno gledano, kvant je najmanja poznata količina energije koja tvori svemir, svijet, čovjeka. Ukratko: na subatomske razine stanje u kojem se neka čestica nalazi naglo gubi svoja prvotna obilježja ukoliko je počnemo promatrati. To se zbiva zbog toga što je samo mjerenje nemoguće obaviti bez da se na česticu na neki način djeluje. Heisenbergov princip negira posredno djelovanje uzroka i posljedice na način koji je bio moguć u okvirima klasične Newtonove fizike, koja je tvrdila da je za neku česticu moguće na temelju znanja o njezinim trenutnim svojstvima (poput točnog položaja, smjera kretanja, brzine, mase i sl.) odrediti koje će vrijednosti ta svojstva imati u određenom trenutku u budućnosti. Nemogućnost saznanja svih svojstava neke čestice u trenutku mjerenja te nemogućnost saznanja o tome što se točno događa sa česticom između dva mjerenja u potpunosti onemogućuje točnu procjenu o tome gdje i u kakvom će se točno stanju čestica naći u nekoj točki u budućnosti. Sve što nam kvantna fizika može ponuditi jest vjerojatna procjena, što je zapravo potpuni preokret u načinu razmišljanja koji se gradio stoljećima. Dakle, kaže: nema determiniranosti u univerzumu i sve je stvar slučaja. Budimo banalni pa se začudimo: zar su onda vjera, kultura i znanost ljudski umišljaji?

S druge strane, ako subatomska razina i funkcionira po načelima neodređenosti i nesigurnosti, ljudski svijet i životna pravila uređena su specifičnošću logike. Tako da bi poštivanje tih pravila trebalo garantirati uspjeh. No, kako je onda moguće da se, poput Larryja Gopnika, igra po pravilima i biva izigran? Moguće da su i ta pravila dio istog sklopa slučajnosti i čak ni unutar institucija ne garantiraju uspjeh? Kant u *Kritici čistog uma* tvrdi da se naša spoznaja ne prilagođava predmetima, već da je obrnuto, predmeti spoznaje se moraju prilagođavati našim mogućnostima spoznaje. Iz toga možemo zaključiti da su i principi kauzalnosti nametnuti percepciji stvarnosti ljudskom kategoričnošću koja je arbitrarna i ne uvijek funkcionalna, pogotovo izvan primarno zadanih osnova. Izgleda da Larry sugestije odgovora na apsurd i paradokse egzistencije traži na krivom mjestu: u institucionaliziranoj vjeri, jer u njegovu slučaju Bog je odsutan, a vjerski obredi mantrični i nerealni; obični integracijski običaji.

Osim koncepta sudbine kao izvanfilmskog iskustva, tu je i percepcija unutarfilmskog iskustva sudbine: klasična naracija. Konvencije filmske kauzalnosti tendiraju što jačoj povezanosti između događaja i kadrova, tvoreći time izuzetno artifičijelan prikaz života na platnu. Kaže se da se stvari u životu događaju jedna za drugom, a na filmu jedna zbog druge; ali ipak se oba iskustva simulakrumski prožimaju. Volimo percipirati živote kao biografske filmove: sudbine. A zapravo su scenarij i montaža ti demijurški alati koji spletu slučajnosti daju smisao. Kao što se u jednoj sceni u filmu pokušava prikazati simultanost trenutka nesreće ili čak fingirati taj postupak klasične naracije, kao trik filmske montaže koji nas želi navesti na osjećaj sudbinske povezanosti dvaju prostorno, a možda i vremenski odvojenih događaja, kojim se tako simulira najava početka obrata u samoj priči.

I komentativna muzika u nekim dijelovima (harfa i klavir) pridaje važnost određenim scenama, naglašavajući možda njihovu kobnost, koja to nužno i nije. No, tajnovitost je tu, i kao što jedan od likova u filmu kaže: "Accept the mystery".

BE A GOOD BOY: IRONIZACIJA ŽIDOVSKOG IMAGINARIJA *Ozbiljan čovjek* je redateljski auto-referencijalan: Coeni su odrasli u sličnom okruženju, tj. mjesto radnje je i grad njihova djetinjstva (St. Louis Park, Minnesota) te su u vrijeme radnje bili istih godina kao i Danny. Može se reći da je njihov pogled, pogled mladih amerikaniziranih sekularnih Židova na kulturni jaz između *magičnog realizma* židovskog života stoljećima ranije i generacije Židova u materijalističkoj Americi, koji je velik i pun nesporazuma. (Netko je spomenuo Madonnu?)

Otvoreno je pitanje kako se *Tora* snalazi u principu neodređenosti, u Novom svijetu? Koliko je praktično iskustvo i vjerske teorije koje nudi židovski nauk (pa i svi ostali)? Gopnikova prijateljica s protezama na nogama ga ohrabruje govoreći da mu je pružena prilika da preispita svoju vjeru, nauči kako stvari stoje i prisjeti se kako vidjeti *Hashemovu* volju u svijetu. Pritom može biti sretan što je Židov (kao što su i kršćani i muslimani sretni zbog sebe, op.a.), jer ne mora sam dešifrirati što mu Bog želi reći, već je tu tradicija koja će mu pomoći shvatiti, tradicija puna priča ljudi koji su imali iste probleme.

Larry Gopnik odlazi po savjet kod tri rabina. Prvi, najmlađi, izgleda još zbunjenije od njega te, iza savjeta da je sve stvar perspektive ("Look at the parking lot!"), skriva vlastitu nesigurnost i izostanak nekog pozicioniranog mišljenja o Larryjevu problemu. Ali je blizu načelu neodređenosti: sam čin promatranja, odnosno promjene perspektive, mijenja situaciju (kao u slučaju Schrödingerove mačke). Također, iz perspektive brata Arthura, primjerice, *Hashem* je Larryju dao sve.

Drugi rabin ga tješi da su problemi poput zubobolje: osjetiti ih i produ. On mu, zapitavši se kako nam se Bog obraća i pritom umno umaćući vrećicu čaja, ispriča o *goyevim* zubima – kafkijansku parabolu o zubaru koji je pokušao razriješiti zagonetku hebrejske inskripcije poziva upomoć na zubima jednog pacijenta. Dok u pozadini metapriče svira konfuzna Hendrixova *Machine gun*, zubar se muči s pitanjem kako pomoći čovjeku i zbog čega. Traži odgovore u *Tori* i kabali, sumnja u samo pitanje, na kraju se zadovoljivši zaključkom da pomaganje drugima ne odmaže. No, Larry je i dalje očajan: na rabinovo "Ne možemo znati sve", optužujući odgovara "Kao da ne znate ništa!". Tada mu rabin tumači kako odnos s Bogom nije *quid pro quo* te da nam *Hashem* ništa ne duguje.

U međuvremenu se problemi gomilaju: duguje sve više novca, žena mu je ispraznila račun, brat mu je optužen za sodomiju, a odvjetnik koji je riješio njegov teritorijalni spor sa susjedom umire pred njim od srčanog udara. Opet, može li sve to biti slučajnost?

— STEREOTIP mudrosti predaka POKAZUJE SE KAO PRAKTIČNO NEPRIMJENJIV, JER ZAHTIJEVA DRUKČIJI SET ŽIVOTNIH PRAVILA I ODRICANJE OD SADAŠNJIH NAVIKA. SVEĆENICI NE ZNAJU ŠTO JE Hashemova VOLJA MAKAR PROPOVIJEDAJU ŽIVOT PO NJOJ —

Treći rabin, Marshak, o kome se govori da je najmudriji u okrugu, poput mističnog vrhovnika ostaje nedostupan Larryju pod izlikom da se više ne bavi pastoralnim savjetovanjem, već samo trivijalnostima poput čestitanja dječacima na *bar mitzvi*. Ostalo vrijeme razmišlja. Da li uopće, i o čemu, ostaje stvar za nagadanje, ali aura autoriteta nekako je uvijek prisutno-lebdeća.

S druge strane, Larryjev sin Danny na svoju *bar mitzvu* – inicijaciju u muškarca, čime bi trebao postati ozbiljan čovjek (doslovno: "sin zapovijedi") – dolazi napušten. U njegovu slučaju marihuana preuzima značenjsko polje vjerskog obreda. Obred, koji bi trebao donijeti vjersku egzaltaciju, obična je proceduralna banalnost, dok Danny pravu transcendentalnost svijesti, tj. nadrealnost obreda, doživljava kroz prizmu opijenosti marihuanom. Droga je jedina koja Dannyju i Larryju omogućuje promjenu perspektive, jedini fokalizirajući moment u filmu.

Pri kraju filma Danny dolazi u mistične odaje starog rabina Marshaka, institucije vjerske mudrosti, koji je ostao nedostupan Larryju, i čije viđenje situacije iščekujemo otkad je spomenut, da bi iza rabinove šutnje otkrili nepostojanje

nužne mudrost ili je njegova mudrost pop-kulturna i jednaka onoj *Jefferson Airplanea*. Naime, starac formira univerzalno "kako?" parafrazirajući bend: "When the truth is found to be lies, and all the hope within you dies... then what". To je pitanje koje transcendirira kroz sve vjere. Nama ostaje pitanje da li se njihove mudrosti poklapaju ili je rabin jednostavno ishlapio. Vjerojatno oboje: mudrost se često iskazuje jednostavno pa se čak čini i blesavom, više ovisno o tome tko je izriče: poput rabinova "Be a good boy". Ako pak istu misao izriče svećenik, kao medij božanskih poruka, zašto božansko ne bi progovaralo i kroz glasnice Grace Slick?

Stereotip *mudrosti predaka* pokazuje se kao praktično neprimjenjiv, jer zahtijeva drukčiji set životnih pravila i odricanje od sadašnjih navika. Svećenici ne znaju što je *Hashemova* volja makar propovijedaju život po njoj. Larryjev brat Arthur je pritom jedini koji praktično upotrebljava židovski nauk koristeći (vjerojatno) kabalističke izračune za mapu vjerojatnosti svemira kako bi zaradio kockajući.

OZBILJAN ČOVJEK I NJEGOVO NESVJESNO

Tko je onda u cijeloj priči ozbiljan čovjek? U filmu, u govoru na njegovu sprovodu, kažu da je to Larryjev susjed Sy Ableman, predan svojoj zajednici, ženi i dužnostima. Ableman (igra riječi: able = sposoban) se doima ozbiljnim čovjekom, on je odgovoran i donosi zrele odluke u skladu s društvenim konvencijama. Time je poštovan član zajednice koja funkcionira po ustaljenom setu pravila po kojima se vodi birokratizirani život. Ableman *zna što treba učiniti i doima se sigurnim* i nepokolebljivim u svojim odlukama. On zna što je *najbolje*.

Gopnik je njegov antipod. I on pokušava slijediti pravila i moralni kodeks, no neodlučan je i ne-sposoban snaći se u njihovim devijacijama. Ne zna što mu je činiti izvan rutinskih zadaća, boji se suprotstavljati jer ne zna kako, da ne bi pogoršao situaciju, a nesvjestan toga što uopće jest gore. On je čovjek koji gubi kontrolu nad vlastitim životom i pokušava naći smisao izvan vlastite kontrole. Pokušava brinuti za nezahvalnu djecu i depresivnog brata, no nižu mu se porazi za koje (ni)je zaslužan, ali on i dalje ostaje pasivan, tražeći rješenje u mudrosti vjerskih institucija. Jedini put kad prekrši pravila jest kad odluči uzeti mito, u trenutku kad pomisli da će time otpustiti barem dio briga. Krši pravila institucije koja možda i, bez njegova kolebanja, ne bi saznala za slučaj te ga kaznila. Tada se Larry pokazuje sposobnim. No i ta odluka je polovična: pritisnut je dugovima, a mito je ionako postalo dio mentalne igre, ono postoji samo ako se prihvati. Student ne priznaje da mu ga je dao, ali će ga ucijeniti klevetom ako ga prijavi. Dakle, i u tom slučaju je Larry stavljen pred gotov čin.

Za razliku od sposobnog Ablemana (svakome prema njegovim sposobnostima, mantra je *američkog sna*), Gopnik je taj koji pokušava ostati pravilan i pošten, ali je pasivan i beskarakteran. Ableman mu ljubuje sa ženom i oni ga izbacuju iz kuće: on to prihvaća jer mu kažu da je tako najbolje za sve. Isprika su, naravno, djeca, koja su zapravo indiferentna – i ovdje su pravila obredna, a ne realna. Larry nema nikakvog autoriteta i ljudi, pa i vlastita djeca, ga prekidaju dok govori ili mu čak ni ne daju vremena da im se obrati. Ableman mu nudi potporu i rješenja, dvolično ga tješi i grli ("Larry, we are going to be ok.") – on je

"odvratno" pristojan, s iritantno smirujućim glasom pa se Larryju još teže suprotstaviti toj pasivnoj agresivnosti. Ableman smatra da se Larry od svoje žene mora rastati i na vjerskoj razini, traži *get* (vjerski razvod), jer takva su pravila zajednice i tako se pristoji situaciji – to je odraslo ponašanje bazirano na poštovanju. S druge strane piše ocrnjujuća pisma Larryjevu fakultetu o moralnoj izopačenosti koju bi prvotno trebao pripisati sebi.

Larry Gopnik ne vidi ni očito i najtrezveniji je u noćnoj mori, kada mu njegovo nesvjesno tumači stanje stvari. Larry sanja da je na nastavi i predavanje zaključuje principom neodređenosti: dokazuje da nikad ne možemo znati što se događa, no poručuje studentima da će, iako ne mogu ništa shvatiti, biti odgovorni za to na kraju semestra. Na predavanje mu dolazi preminuli Ableman i oni raspravljaju. Ableman priznaje lukavost postavke principa, ali dovodi u pitanje njegovu uvjerljivost: što to znači u ovome svijetu? Larry odgovara da je to matematički dokaz kako svijet funkcionira, na što Ableman parafrazira poznati Bismarckov citat: "Matematika je umijeće mogućega!" (za Bismarcka je to politika), i zaprijeti mu: "Ja sam ozbiljan

čovjek, Larry!... Jebao sam ti ženu!". Tu je glavna razlika između ozbiljnosti dvojice likova. Ableman je politički sposoban: tumači pravila kako njemu najbolje odgovaraju, do granice do koje ne mora odgovarati za svoje postupke. Larry pak, s druge strane, striktno slijedi pravila koja mu pružaju osjećaj sigurnosti: on je matematički ozbiljan čovjek. No, u svakom slučaju, obojici prijeto vječno prisutni kafkijanski moment: apsurd slučaja.

RECEIVE WITH SIMPLICITY EVERYTHING THAT HAPPENS TO YOU

Coeni su s, nazovimo ga, tipično židovskim netipičnim film-noireom *Ozbiljan čovjek* snimili izuzetan, možda svoj najvažniji film koji jednostavnošću izražava kompleksnu potrebu da se preispitaju neki temelji ljudske spoznaje, pritom ponovo dokazavši da se najbolje snalaze u žanrovski nedefiniranom spoju crnog humora, groteske, apsurda i filozofske nedorečenosti. On je, između ostalog, parafraza drevne židovske literature smještena u modernu američku okolinu (mogli bismo reći da je od svih zemalja u kojima su Židovi živjeli, SAD najčudnija), kritika potonjeg, kao i pitanje o potrazi za (be) smislom. Iako je film autoreferencijalan, Coeni nisu ni u jednom trenutku bili blizu zamke nostalgичnog autobiografizma. Od ostatka opusa braće Coen, po atmosferi mu je najbliži *The Man Who Wasn't There*.

Pred kraj nas se posljednji put pokušava navući na tanak led, zahvaljujući gledateljskom očekivanju prema kojem dobri pate, a zli se naslađuju, da bi slijedio kopernikanski obrat, tj. da kao gledatelj s takvim narativnim iskustvom (ili čak vjernici u sudbinu) povjerujemo da je postojao razlog za Gopnikove nedaće koje se počinju razrješavati. No, višeg smisla i uzroka nema, nema ni božanske intervencije kao kod Joba. Job, k tome, biva bogato nagrađen za svoju nepokolebljivost. Gopnik će saznati da je teško bolestan, a St. Louis Park će poharati tornado.

A nije moralo biti tako. **E**

ZAGREB

DOX^F

**INTERNATIONAL
DOCUMENTARY
FILM FESTIVAL
MEĐUNARODNI
FESTIVAL
DOKUMENTARNOG
FILMA**

MOVIEPLEX, CENTAR KAPTOL, ZAGREB, CROATIA

FEBRUARY 28TH - MARCH 7TH 2010

28. VELJAČE - 07. OŽUJKA 2010.

WWW.ZAGREBDOX.NET

GENERALNI SPONZOR

· · T · · Com · KulTurist

SATIRIČKA OSOVINA STEWART-COLBERT

Jon Stewart i Stephen Colbert, slavni autori i voditelji američke satiričke TV-emisije *The Daily Show* odnosno *The Colbert Report*, nisu samo komičari. Prema autoru knjige *The New Blue Media: How Michael Moore, Move-On.org, Jon Stewart and Company Are Transforming Progressive Politics* Theodora Hamma, u mračnim danima Bushove vladavine Stewart i Colbert pripadali su maloj skupini koja je zapravo spasila temeljnu slobodu novinarstva i nezavisnog mišljenja.

Ovdje ih predstavljamo kao autore knjiga i donosimo nekoliko ulomaka koji potvrđuju da su Stewart i Colbert jednostavno dobri, duhoviti pisci. Njihovu pop-kulturnu važnost potvrđuje i to što su u poznatim edicijama "[neki fenomen pop-kulture] i filozofija", što ih njeguju nakladnici Open Court i Blackwell, objavljeni i naslovi *Stephen Colbert and Philosophy: I Am Philosophy* i *The Daily Show and Philosophy: Moments of Zen in the Art of Fake News*.

JON STEWART: GOLE SLIKE SLAVNIH LJUDI

Igrajući se na rubu lošeg ukusa pojavama iz svjetske povijesti koje su upravo stvorile loš ukus, autor se dohvatio Isusa i njegove divlje bande, njujorški neurotičnog Hitlera i svete princeze Dijane/majke Tereze

POSLJEDNJA VEČERA, ILI MRTVI KONOBAR

Manjak informacija i objašnjenja o životu i dobu Isusa Krista godinama je frustrirao znanstvenike, teologe i ljubitelje znanja i tumačenja. Do danas je jedini zapaženi tekst o toj temi temeljita, iako dvosmislena disertacija Franza Schectera *Onaj tip iz one stvari*. Vrlo se malo toga zna o Isusu, jer je - kao što Schecter ističe - umro jako davno.

Nedavno je taj gotovo potpuni veo tame strgnut, nakon zadivljujućeg otkrića na Sinajskom poluotoku. Njemački turist u Izraelu, tražeći ključeve svojih kufera, otkrio je drevni grad zatrpan ispod dvije tisuće godina stare hrpe pijeska i Sturbucksa. Nakon nekoliko mjeseci iskopavanja, taj je čovjek, još u istim hlačama i košulji u kojima je i doputovao, pronašao ono što je do danas jedini pisani izvor o postojanju Isusa Krista. Rukopis sadržava jasne referencije na Isusovu večeru s dvanaesticom prijatelja. To je svjedočenje napisao Avram Konobar, poslužitelj u tada popularnom jeruzalemskom restoranu Kod Jerryja. Opće je mišljenje da rukopis dokazuje Schectеровu teoriju prema kojoj se Raspeće može protumačiti kao "momačka večer koja je krenula u krivom smjeru". Premda su, nakon što je Schecter ponovno pročitao dokument, sada s naočalama, iskrsele velike sumnje. Sada možete sami odlučiti, jer su drevni memoari konačno prevedeni s izvornika napisanog na špengleskom

RUKOPIS "AVRAMA KONOBARA" Nek sad netko kaže da mir vlada u razdoblju P Ashe. Bilo je to u travnju godine 33. i kao obično, restoran Jerry bio je krcat. To je tada bio mondano okupljalište. Otkako je Pilat počeo navraćati, mjesto je bilo prepuno ljudi - svi su zijevali okolo i željeli uspjati. Osobno, nije me bilo briga. Ti si čovjek; ja sam čovjek. Nije važno jesi li August ili Baraba. Ako me poštuješ, bit ćeš dobro poslužen. Uostalom, bio sam na kraju dvostruke smjene i bacao kobasice pijanim centurionima, kad je ušao Isus sa svojim stadom priljepaka. "Evo nevolje", rekao sam pomoćniku Mojšeu. Svi smo vidali svugdje po gradu Isusa i njegovu malu skupinu momaka iz bratstva i vjerujte mi, nisam bio impresioniran. Grci su izumili puno dobrih stvari - ponajprije golo hrvanje - ali bratstva, ili bilo kakva druga platonska muška organizacija, nisu jedna od njih.

Tako mi je Luka, onaj mršavi s masnom kosom - ups, svi su bili takvi - bahato rekao: "Stol za trinaesticu... mislim

da je rezerviran pod imenom *Krist*". Provjerio sam u knjizi. "Pa, ne mogu pronaći vašu rezervaciju. Osim toga, čini mi se da vas je samo osmero", kažem mu. Usput rečeno, zaista mu govorim istinu, nisam neki gad. Nisu imali rezervaciju, a i da jesu ne bi mogli sjesti dok se ne pojave svi. Žao mi je, ali ta pravila nisam ja izmislilo. "Dolaze. Bit će ovdje. Malo su zapeli. Blagdanska prometna gužva", kaže Luka. Nemoj me zezati! Zapeli su u prometu? O, pa to fakat sve mijenja... daj molim te. Uostalom, tip samo skenira situaciju, čak me i ne gleda u oči. Zato sam samo rekao, i Mojše to može potvrditi: "Možete biti u baru i čekati dok ostali stignu... Ali bojim se da..." i tras, evo ti ga za mojim vratom. "Čekati u baru, mali čovječe." Kako se ponašao, pomislili biste da sam ga zamolio da se okupa. (P. S. Ako Isus ima pravo te postoji život poslije života, nadam se da tamo imaju sapuna.)

"Dopustite da vas nešto pitam. Koja je ovo godina?" kaže mi Luka. Znam što smjera, ali pravim se glup. "Kako mislite?" odgovaram nevino. Trebali ste me vidjeti, velikih očiju i skroz zbunjena. Ilija je primijetio moju izvedbu i šapnuo mi da će pripremiti zabavu u povodu moje diplome, jer mi očito satovi glume više nisu potrebni. "33. godina Gospodnja", kaže Luka. Pustio sam riječi da vise u zraku. "Halo, godina Gospodnja... godina našeg Gospodina?" govori on kimajući glavom u smjeru Krista. "Kužiš?" dodaje. Ja se okrenem prema njemu sasvim hladno i kažem: "Pa, posljednji put kada sam gledao na svoj kalendar bila je još godina 3706." Potom sam pucnuo prstima i vratio se pretakanju kečapa. Luki su se vilice razjapile do poda. Mojše se okrenuo i rekao: "Batšeba jedan, Luka nula". Bilo je doista smiješno, a ne samo podlo. Mnogo se ljudi kod Jerryja još koristilo židovskim kalendarom. I osim toga, s takvim ponašanjem ti dečki nisu mogli od mene dobiti nikakav poseban tretman. Isus prebacuje svoju tuniku preko glave kao i svi mi; nije me briga tko mu je otac.

Isus je proveo veći dio večeri ispitujući okupljene što misle - bi li s bradom izgledao pametnije. Počela je mala svađa kad je Pavao rekao da mu se zamisao sviđa, ali je Juda smatrao da je to pomodno

Moram priznati da me bilo malo strah. Neki od tih apostola veliki su grubijani, radnička rulja iz Nazareta. A mislim da ostali bildaju. Ljutili su se. Luka je vikao na mene, govorio je da će Isus, ako odmah ne dobiju svoj stol, pretvoriti sav naš Château Lafite-Rothschild u bljutavi delanec. "Nek pretvori", odgovorio sam. Nisam ja vlasnik podruma.

Isusovi momci bili su malo uzbuđeni pa su mi počeli postavljati osnovnoškolska pitanja: "Kako se zoveš?", "Želimo razgovarati s poslovođom!". "U redu", odgovorim im, "razgovarajte s poslovođom. Neka mi da otkaz." Ja sam izvedbeni pjesnik. Za tri tjedna imam ću svoj nastup. Ne trebaju mi sranja sektaških likova. Trebao sam pozvati etruščanskoga izbacivača Vitu Nerazumnog. Izbacio bi ih van na guzicu. I baš kada sam se spremao baciti malo morske soli u Petrovo lice, Isus se ubacio. "Momci", rekao je, "molim vas. Mudar graditelj ne gradi na pijesku, ali glup graditelj ne može graditi na kamenu." Nisam imao pojma o čemu govori, ali odjedanput se ljutita rulja pretvorila u mačiče i štenad. "Tako je

Rabbi.” “Oprostite, Rabbi.” “Ne bismo to ni sami bolje rekli, Učitelju.” Daj si zamisli! To je imalo toliki učinak na njih. Isus je mogao reći: “Hej, pogledajte, imam bananu u guzici!” a oni bi se ponašali kao da su upravo čuli riječ Božju.

Konačno svi stižu. Devet je sati. To mi je posljednji stol i kuhinja želi završiti s poslom. Pa se ja sretnik moram svadati s kuhinjom zbog njihove narudžbe. Nije lako! Matej “mora” sjediti pokraj Isusa, ali Ivan ne želi za to ni čuti, jer mu je rođendan u ponedjeljak i Isus mu je obećao... Šimun puše u ruke prikrivajući da prdi. Marko i Jakov se ljute, jer sam ih tražio osobne. Tomo želi Cezarovu salatu, ali mi ne vjeruje kada mu kažem da se incuni u preljevu jedva mogu osjetiti. Pavao dodaje da ne podnosi laktozu i kaže da ću, bude li kiselog vrhnja u njegovoj juhi, ostati bez napojnice. Juda sve popriječno gleda, jer nitko s njim ne želi podijeliti predjelo, a ostali se hihoću nakon moje ponude: ŠTO KAŽETE ZA NAŠU ROŽATU! Prema tome kako su se ponašali, trebao sam im dati da naruče s dječjeg jelovnika.

Da me moj bivši cimer prošlog mjeseca nije zajebao za stanarinu, vjerujte mi, otišao bih. Trebao mi je novac, ali očito je da nitko od tih momaka nikada nije bio konobar. Jedan od njih mi je doslovce pucnuo prstima da mu donesem još vode. Ali, ne za piće! Htio je Isusu oprati noge! Tako je, noge! To bi bilo dovoljno da Kaliguli bude mučno. Jedino piće koje su naručili bila je jedna čaša domaćega crvenog vina. Svi su pijuckali iz nje. Pazite! Škraci, bila je to večera za njih trinaestoricu.

Mislim da su tada shvatili da sam bijesan, plus da ću im ja donositi jela. Varate se ako mislite da se takve stvari ne događaju stalno u dobrim restoranima. Imali smo barmena Izaka - on je imao poseban recept za pića bezobraznih gostiju. Reći ću vam samo da je čaroban sastojak bila pišalina jâka. Misлите da lažem? On je beduin i vjerujte mi - te ljude nije briga.

Nakon što sam ih smirio, svi su naručili janjetinu, osim Ivana jer ju je on već jeo za ručak. Mislili biste da hranite lavove, tako su navalili na jelo. Nadam se da Isus ima u planu neke zapovijedi u vezi s ponašanjem za stolom. Uostalom, večera je prošla u redu, ali možete se kladiti da sam rekao Carlosu neka odreže masniji komad, iako su tražili nemasan.

Što se tiče Isusa, svi smo čuli za njegova čuda, ali je zapravo izgledao dosta normalno. Imao sam prijatelje koji bi se - čim bi malo okusili uspjeh - odmah pretvorili u šupke, ali on se ponašao normalno. Sestra mojega prijatelja vidjela je njegov nastup prije dvije večeri u Tebi. Rekla je da je bio OK. Svinuo je nekoliko žlica i pogodio da jedan mladić među okupljenima razmišlja o promjeni posla, ali kaže da je bio bolji dok je još bio s gubavcima. Isus sigurno nije izveo nikakva čuda tijekom te večere, iako je jedan od konobara - nakon što ga je tražio autogram - rekao da su mu se pročistili sinusi.

Nije bilo nikakvih bisera mudrosti. Jednom, baš prije deserta, Isus je rekao, nikome posebno: “Zašto ljudi parkiraju na cesti i voze po parkiralištu?” Bilo je pomalo smiješno. Iskreno, Isus je proveo veći dio večeri ispitujući okupljene što misle - bi li s bradom izgledao pametnije. Počela je mala svada kad je Pavao rekao da mu se zamisao sviđa, ali je Juda smatrao da je to pomodno. Ja kažem da svi trebaju skratiti kosu. Molim vas. Pa nisu glazbenici, a to je ionako davno izašlo iz mode.

Među nama, kada sam doznao da je jedan od tih momaka izdao Isusa, nisam se iznenadio. Možete pitati Davida, Filova sina. Rekao sam mu te večeri: “Da sam na Isusovu mjestu, ne bih vjerovao tim likovima”. Očito mu zapravo i nisu bili prijatelji. Samo su se oko njega motali zato što je bio poznat. Trebali ste vidjeti kako su se razbježali kad sam donio račun. “Možeš li platiti za mene, Isuse?” “Ja ću sljedeći put, Isuse.” “Moram ići pustiti vodu, Isuse!” Ne znam zašto je Isus to trpio. Jadnik je vjerojatno morao hodati po vodi da bi imao barem malo mira.

No, nisam zbog toga proveo besane noći. Pogledajmo istini u oči - mesije dolaze i odlaze. Baš mi je prošlog tjedna došao neki ljigavac za stol broj pet i tvrdio da ću - budem li njegov sljedbenik - uživati vječnu radost na mjestu zvanom Utah. Dodao je da mogu imati žena koliko hoću, ali da ne smijem piti kavu. Saberite se! Ja da izaberem žene umjesto kave? Molim vas! Ipak, bilo mi je žao kad sam čuo što se dogodilo Isusu. Ostavljao je dobre napojnice.

Urednikova bilješka: Nakon što je ovaj tekst bio objavljen, doznali smo da Abrahamov rukopis nije jedini dokument o životu i dobi Isusa Krista. Rad s naslovom Novi zavjet stigao je u naš ured zajedno s mnogo drugih relevantnih svezaka. Žao nam je zbog toga propusta. Također, nakon istraživanja velikih znanstvenika, otkriveno je da je Abrahamov rukopis pisan flomasterom, a za njega se nije znalo do početka 1950-ih. Još jedanput, žao nam je.

ADOLF HITLER: INTERVJU S LARRYJEM KINGOM

Jedan od lijepih aspekata naše kulture jest sposobnost da oprostimo, posebice onima pod povećalom javnosti. Malo je toga što neće popraviti plačljivo priznanje grijeha u jednosatnoj emisiji ili ispovijedi na stranicama časopisa *People*. To veliko suosjećanje stavljeno je na krajnju kušnju kada je u jesen 1999. zapanjeni svijet ponovno gledao povijesnu osobu za koju se dugo smatralo da je umrla u Drugome svjetskom ratu. Taj osramoćeni diktator nije mogao odoljeti prekrasno aranžiranoj košari s voćem i rukom napisanoj poruci pa je došao u emisiju CNN-a *Larry King uživo*. Intervju s Hitlerom emitiran je 23. listopada 1999. u 22 sata prema standardnom istočnom vremenu. Te se večeri Kingova gledanost utrostručila, što je omogućilo da njegova emisija s malom prednosti pobijedi sve ostale na kabelskim televizijama u tom terminu - jedna je bila i komedija *Što ima, žgoljavi Jonesu*, priča o mršavom crncu koji živi među debljim, smešnijim crncima. Slijedi necenzurirani prijepis povijesnog intervjua.

KING: Dobra vam večer, dame i gospodo. Večeras ćete vidjeti možda najkontroverzniju emisiju u povijesti emisije *Larry King uživo*. Počeo je karijeru kao predsjednik mlade Nationalsocijalističke partije, nacističke stranke u Njemačkoj. Nakon propaloga puča, godina provedenih u zatvoru i jedne uspješne knjige, ponovno je zauzeo svoje mjesto u njemačkoj hijerarhiji, najprije kao kancelar... zatim kao Führer. Slijedećih deset godina pod njegovim smrdom vodstvom svjedočili povratku njemačke moći, sramoti na Olimpijskim igrama u Münchenu, propalom braku i konačno jednom prokletu dobrom svjetskom ratu te na kraju onome što se smatralo kukavičkom smrću od vlastite ruke. Večeras, uskrsnulog iz općepoznate smrti, pozdravljamo Adolfa Hitlera.

HITLER: (grizući pecivo) Kao prvo, Larry, ne znam čega sam se toliko bojao. Ovi su izvrsni!!!

KING: Pa, kancelaru Hitler, moram...

HITLER: Molim vas, zovite me Adolf.

KING: Adolfe. Najprije moram reći... sasvim iskreno, nerado smo vas pozvali.

HITLER: Ne mogu reći da vam to zamjeram. Mislim, čim čujete ime Hitler...

KING: Zatim smo na kraju zaključili da naša emisija govori o ljudima koji stvaraju vijesti. To je bio moj moto četrdeset godina i baš me briga za kritičare, neću sada prestati.

HITLER: Ne znam o čemu govorite.

KING: Što biste rekli ljudima, onima koji vas vide kao demona, počinitelja najgorih...

HITLER: Kriv sam, Larry. Gledajte, bio sam loš čovjek. Tu nema dvojbe. Mrzim ondašnjeg Hitlera. Vikanje, upiranje prstom, ne znam... bio sam vrlo ljutit čovjek.

KING: A ovaj... novi Hitler?

HITLER: Ustajem u sedam, pojedem pola dinje, riješim križaljku u jutarnjim novinama i zatim pustim da me ponese dan. Ponekad odem u ribolov, ponekad do trgovačkog centra na jedan voćni šejk. Neki sam dan bio sedam sati u parku i gledao mrave kako odnose komad sendviča. Ja!!! Izumitelj Blitzkriega... Čim više ne morate sve kontrolirati, postajete slobodni.

KING: Zašto ste sve to učinili?

HITLER: Polako... To je pitanje za 64 tisuće dolara. Ne znam... nisam bio sretno dijete. Mislim, ne pokušavam pronaći izgovore, ali kada cijelu srednju školu imate jedan testis i svi vas zovu *Shitler*... žao mi je, ovo možete izrezati, zar ne?

KING: U redu je.

HITLER: Nakon nekog vremena to vam dojadi. Jednog dana jednostavno puknete. Počelo je kao ono obično: “Dečki, zažalit ćete jednog dana” i zatim... ne znam. Jednostavno se otelo kontroli.

KING: Jeste li ikada shvatili odvratnost svojih djela? Jeste li se ikada pokajali?

HITLER: O da, ali poricanje je vrlo snažna stvar... uvijek sam mislio da mogu prestati kad god poželim. “Samo kada bih dobio Čehoslovačku, tada bih mogao prestati.

Tada bih bio sretan.” I dobio sam je, ali sam pomislio: Pa Isuse, Poljska je samo malo dalje, samo komadić... i ostalo znate. Mislim da je najteže bilo priznati samome sebi da imam problema.

KING: I kada se to dogodilo?

HITLER: Pa... neću vam lagati, trebale su mi godine. U nekim sam trenucima znao da nešto nije kako treba. Sjećam se jedanput... mislim da je to bilo u Münchenu. Imali smo skup. Sto tisuća ljudi izvikivalo je moje ime. Lomače su gorjele. Cijela predstava. To je trebao biti vrhunac, ali jasno se sjećam da sam pomislio: Što ja tu radim? Ja mrzim gužvu.

KING: Kada je to bilo?

HITLER: Mislim 1942. Ali nisam došao do dna, kao što znate, prije 1945.

KING: Da, recite nam nešto o tim posljednjim danima u bunkeru u Berlinu. Naime, dosad smo pretpostavljali da ste se tamo ubili.

HITLER: (popije gutljaj vode) Da, pa. To je zabavna priča. Svi su mislili da sam otišao u bunker kako bih se sakrio pred...

KING: A nije bilo tako?

HITLER: Ne. Zapravo, dok su se savezničke snage približavale, ja sam još bio u stanju poricanja. Doista sam mislio da ćemo se oporaviti, znate, zaobići ih oko Švicarske i napasti. Zato sam uzbuđeno planirao i otrsao se na ljude

Hitler: Govorio sam sebi da sam se promijenio, pronašao pravi mir, ali još sam igrao na osjećaj krivnje. Moj me terapeut izazvao kad mi je rekao neka sve to ili pospremim ili već jednom zašutim. Da sebi dokažem da mogu preuzeti odgovornost za svoj život. I evo me.

- kao što moj terapeut kaže - “igrao sam ulogu diktatora”. I onda me Eva pozvala u bunker zbog neke “hitne situacije” s generatorima. I tako sam sišao dolje i tamo vidio Evu i Himmlera te još dvojicu najbližih prijatelja. Nikad to neću zaboraviti. Ušao sam i rekao: “Was ist los?” a Eva mi je obujmila lice rukama, pogledala me u oči i rekla: “Adolfe, svi te jako volimo, ali ako ne prestaneš osvajati i čistiti, nitko u ovoj sobi više neće s tobom razgovarati”.

KING: I to vas je trgnulo?

HITLER: Ne baš. Morate razumjeti da sam s tim živio petnaestak godina.

KING: Što se dogodilo?

HITLER: Ubio sam ih. Tada nismo znali za intervencije. Jednostavno sam mislio da su me izdali. Bilo kako bilo, nabacio sam Evinu odjeću i iskrao se u noć. Tjednima sam živio poput životinje, radio što sam morao kako bih preživio. Jednog se dana skupina dječaka rugala gospođi s brkovima pa sam pogledao svoj odraz u prozoru i shvatio da govore o meni. Tada sam znao da moram srediti svoj život.

KING: Zanimljivo. Sada mi recite nešto o svojoj vezi s Evom. Bila je lijepa žena. Misлите li da ju je očarala vaša moć?

HITLER: Što želite time reći?

KING: Samo kažem da se činila kao krasna cura i...

HITLER: Misлите da sam joj bio zanimljiv samo zato što sam bio Führer? Misлите da sam osvojio pola Europe i pobio milijune ljudi samo da bih se poševio?

KING: Ne, samo sam...

HITLER: Pa, mogu samo reći (*lice mu se pretvara u širok osmijeh*) - DA na prvo pitanje, i - AMEN, brate, na drugo. (*King izgleda zbunjeno.*) Gledaj, Larry. Vrlo davno sam shvatio da bavorski studenti umjetnosti s masnom kosom i podlim brkovima ne dobivaju cure. Naravno, to je bio jedini razlog zašto je Eva bila sa mnom. Žene vole moć i slavu. Koliko si se puta ti ženio, Larry?

KING: Hmmm. Sedam. Možda osam. Ali ovaj posljednji brak je do kraja života. Volim Shawnie...

HITLER: Da. U svakom slučaju, želim reći da si bio u brakovima s mnogo lijepih žena. I istini za volju, tvoj fizički izgled... kako da to kažem... blago uznemirava.

Mislim, da si ti Larry bio simpatičan tip koji vodi kemijsku čistionicu, ti i tvoja bivša gospoda Ida Klinghoff iz Brooklyna sada biste već bili blizu pedesete obljetnice braka. Imam li pravo? (*King je zatečen.*) Bez uvrede.

KING: Predimo na telefone... Annie iz Grand Rapidsa u državi Michigan, postavi pitanje Adolfu Hitleru.

ANNIE: Kao prvo, Larry, obožavam tvoju emisiju.

KING: Hvala.

ANNIE: Moj suprug je nedavno dobio neki osip i samo tvoja emisija može odagnati svrab.

KING: Divno, Annie, hvala ti. A tvoje pitanje Hitleru?

ANNIE: Da, zanima me što gospodin Hitler misli o kloniranju?

(*Hitler se smiješi.*)

KING: Izvršno pitanje. Znanstvenici su nedavno klonirali ovcu... mislim da se zvala Dolly. Uvijek vas je zanimala genetika. Kakvo je vaše mišljenje o tom znanstvenom otkriću?

HITLER: Pa, Larry, "transgenetika", kako se ta grana genetičkih istraživanja naziva, uzbudljiva je struka i projekt instituta Roslin, kloniranje ovce, uzbudljiv je napredak. Ali, ne bih ga sigurno ocijenio kao neko otkriće.

KING: Znači vaša strast za znanošću nije izbljedjela?

HITLER: (malo defanzivno) Pa, strast da, ali ne i opsesija. Dio mojega rasta došao je iz prepoznavanja sklonosti prema opsesijama i njihovu rješavanju na aktivan način. Na primjer, da, proveo sam malo vremena zaokupljen genetskim istraživanjima, ali sam također ušao i u svijet dvoranskoga plesa. A ove ću jeseni početi svladavati glazbene posebnosti francuskoga roga.

KING: Morate priznati da se za kloniranje ljudi vežu neka prava etička pitanja?

HITLER: Pa, Larry, recimo bobu bob. Svi se boje da će se toga dokopati neki zločesti tipovi i napraviti mojega dvojnika. Mislim, o tome su još u sedamdesetima snimali filmove strave.

KING: *Momci iz Brazila*. Ja tvrdim da Sir Larry Olivier nikada nije bio bolji. Imali smo ga na...

HITLER: (oštro) Pa, nikada nisam gledao taj film, drago mi što to mogu reći. Iako su mi prijatelji rekli da su izvedbe bile loše, a bio je i predugačak! Ali Larry, da se vratimo temi - ljude nikada neće klonirati. Površno možda, ali osobnost, karakter, čak i inteligencija, ne mogu se genetički duplicirati. To su samo želje, nakane... Veliki sam zagovornik prirode. Odgoja nad njom. Možete uspjeti dobiti moje gene, ali nećete dobiti mene jer u tom slučaju morate uspjeti ponoviti i moj odgoj. Morali biste pronaći neku stariju djecu koja bi bez milosti zadirkivala toga novog Hitlera, stalno mu navlačila gaće... poderala mu jedini par kožnih hlačica... volio sam te... Lederhose (Hitler počinje plakati.). Oprostite, mislim da mi je prašina ušla u leće. (Hitler briše oči.)

KING: Je li Treći Reich radio na kloniranju?

HITLER: (pije malo vode) O, da, pokušali smo. Stvorili smo neke kokoši koje su blago sličile jedna drugoj. I jedan od naših vrhunskih momaka klonirao je kopiju vašega hrabrog psa Lassija - ali nakon provjere otkrili smo da je to bio samo jazavčar koji mu jako slični. Sve koji su u tome sudjelovali dali smo uspavati. Naši momci jednostavno nisu bili dorasli zadatku.

KING: Znanost vam je sigurno bila vrlo važna...

HITLER: U tome ima jedna zanimljiva ironija, Larry. Tu sam ja, momak koji planira stvoriti nadrasu, dominirati svijetom spajajući brutalnu silu s visokom tehnologijom. I što tada činim? *Deportiram* ili *ubijam* sve svoje najbolje znanstvenike. Ha? Vidiš li? Židovi su bili među mojim najboljim tehničarima. (*Lary izgleda zbunjeno.*) To je klasičan primjer straha od uspjeha. Nešto stvoriš, zatim sabotiraš mogućnost da to ikada zapravo počne funkcionirati. To je ono što sam uvijek ponavljao. Pobijedio sam sve koji su mi se bili suprotstavili na zapadnoj fronti, još mi je trebalo samo nekoliko tjedana i imao bih cijelu stvar pod kontrolom. I što sam učinio? Napao Rusiju?! (*Hitler se lupi prstom po sljepoočnici.*) Tako se to radi, genije!!! Sada se čini očitim, ali ja sam to vrlo sporo shvaćao.

KING: Ali vam je uspijevalo. Nakon svih tih godina, zašto ste se ponovno pojavili i otvorili se nevjerojatnoj buri koju je vaš povratak stvorio?

HITLER: Zar sam trebao ostati skriven? Ne, to je dobro pitanje. Vidite, ja se već mnogo godina pretvaram. Govorio sam sebi da sam se promijenio, pronašao pravi mir, ali još sam igrao na osjećaj krivnje. Moj me terapeut izazvao kad mi je rekao neka sve to ili pospreim ili već

Hitler: Tu sam ja, momak koji planira dominirati svijetom spajajući brutalnu silu s visokom tehnologijom. I što činim? Deportiram ili ubijam sve svoje najbolje znanstvenike - Židovi su bili moji najbolji tehničari. Klasičan primjer straha od uspjeha

jednom zašutim. Da sebi dokažem da mogu preuzeti odgovornost za svoj život. I evo me.

KING: (držeći knjigu) Razgovaramo s Adolfom Hitlerom, a ime knjige je...

HITLER: Zar je već gotovo?

KING: Bojim se da jest.

HITLER: Sjajno, to je bilo brzo. Mislio sam da sam ja onaj tko vas može navesti da govorite. (Obojica se smiju.) Ali ozbiljno, ime knjige je *Moje ugodne cipele* - kužite?

KING: Kužim.

HITLER: Govori o srditom čovjeku koji je naučio cijeniti male stvari u životu. Govori o prihvaćanju.

KING: I sjajna je stvar. Ljudi, ako ljetos ne pročitate ni jednu drugu knjigu, pročitate *Moje ugodne cipele*.

HITLER: Hvala ti, Larry.

KING: I što planira Adolf Hitler?

HITLER: Sljedeći ću četvrtak nastupati u emisiji *Politički nekorektni* i kao i uvijek možete vidjeti moje stare radove na televizijskoj mreži A&E, svake večeri nakon Friedmanovih *Improvizacija*.

KING: Divno čovječe, Bud Friedman, jako smiješno.

HITLER: Da, zbilja. I kao što znate, za dva ću se tjedna pojaviti u TV-sudnici te će mi se suditi za zločine protiv čovječnosti.

KING: Tako je, to je sljedeće. Što ćeš reći u svoju obranu?

HITLER: Ne mnogo. Očekujem da ću sljedeće godine u ovo doba biti osuđen i vjerojatno smaknut. Ipak, sam ću sebe zastupati. Odsad krivnja ide ovdje (pokazuje na prsa). Jedini tko se može kriviti za Hitlera... jest Hitler. Osim toga, tko se želi petljati za hrpom lažnih branitelja... Mislim, toliko o zlu. (Obojica se smiju.)

KING: Pa, Adolfe, hvala što si došao.

HITLER: Hvala.

KING: (u kameru) Nakon promidžbe vraćamo se s Loni Anderson: pedeset joj je godina, u novoj je vezi s mladim muškarcem i ne ispričava se zbog toga. Loni Anderson i njezina nova knjiga *Pedeset, mladi muškarac* i ne ispričavam se, nakon reklama.

– Daj odjebi taj svoj ponos – rekla je, i ponovo ono nešto u glasu joj, nešto kao molba, il tako nečeg – To te ubija. Ubijaš samog sebe. Oduvijek. Jednom... čes uspjeh.

Ništa nije rekao. Gledala ga je.

– Jel bi to stvarno toliko loše bilo...?

Ništa nije rekao.

– ... Ma... – digla se, naglo, izvukla je cigaretu iz kutije, pripalila – Očes da skuham kavu? – ponovo s hladnom mirnošću u glasu.

– Ej... – rekao je. I nije mogao ništa više reć.

– Oću kuhat?

– Možeš – rekao je, ugasio čik.

Obukao se, dok je kuhala, onda su s kavom i cigaretom i on i ona gledali svak u nešto svog, nisu pričali ništa. Onda:

– Izvini – rekao je.

– Idi u kurać.

– Izvini, jebi ga.

– Ma idi u kurać.

Ugasio je čik, pripalio novu, s kavom je bio gotov.

– Dobro – rekao je – Bog.

– Aha.

Otišao je.

Gore, dok je gurao kjuč u bravu čuo je muziku koju je pustila, "I walked with a zombie... last night". I znao je što mu je time htjela reć. Mrtav si ti. To.

...

Gagarinac, tako nekih 8 i nešto navečer, i na jednoj od drvenih klupa rastegnu-tih Gagarinovom sjedila je neka cura, sama, prstima stežući usne, s pogledom dolje u beton, ono, ni gdje, prekrizjenih nogu u svojim vjerojatno najbojnim hula-hopkama tako neke crvene farbe, kako mu se u polumraku ulice učini, sjedila je, praznog pogleda, razvlačeći valjda u glavni neka svoja razočarenja, kao netko je trebao doć al nije i eto, "E jebi ga", pomislio je, prošao dalje... Da, osjećao se prijavim. Zapravo, to nešto u njemu unutra, nešto što se nije dalo samo tako isprat. I ona! osjećaj da si već odavno... odbaćen. Od ljudi, Boga... I ništa u tom ne možeš promijenit. "Oh, mister Siegel... Moj nakon princezi Juga", znao bi joj mačkama reć, ponekad. "Da, zaboravljam. I... vrijeme... kako odmice, zaboravljam sve više. Na neki način, sretan sam zbog tog."

***

Bakalar, obiteljska trljanja o ničem... i prigodno ojače zacukrene doze botox– ljubavi, Božić.

Ono... šta ja znam, sve ti je to... tako, ovisno kakav si unutra. Al to... sa samim sobom... to, čovječe... kad se više ni sjeiti ne moš koliko dugo tako već sve sku-pa ide... a sve što radiš je da čekaš, i odavno si spreman da dođe, obgrli te... taj tvoj konačni poraz, poludenje, smrt... Znaš, strah... nije samo jedan. Kiša, vjetar, oblaci... zima, i kriza što ti u takvim jutrima kuca iz ogedala...

...

– Dobro, sad, tamo neki nadobudni Freud, tako nešto, već bi on meni razjasnio stvar, da je oto strojnice ustvari to što imaš dolje, što te spolno definiira, ono najbitnije za sam princip "muskog", i u tom ti ga grmu situacija, upravo u tom, s tim, ti imaš problem, il sumnjaš da š zatajit il zatajivaš pod stvarno il si preplāšen da te ne zgada ono da ti se više nemre dić il već tako nešto u tom, i na to – eto ti ga, odražava se drto tu, to mu teren, u snovima. Dobro, Freud, pametan si ti i sve, al pizda ti mater-na, ja sam bio tamo, i bio u tom, i vidio, i samo ga ti drobi oto svojih stranja i kenjaš koliko očes – slabo da bi to tvoje pameti nopoće išta moglo porikat, ikom. Ej, Frojdi... Pucam, ispućavam ratale, derem po njima, al meci... kilavo, tromo, mekano, padaju mi pred noge, jedva to nekako isklizne iz cijevi, stoka mi se smije, "Naš si, lepi", a da će te dobro obradit... garancija im ne treba, mater ti jebem... Da. I znoj... Ono, koliko god ljude od loših snova to nešto gorkog u ustima neko vrijeme drži, tebi ta gortina izvrsna stvar, jer sretan si što si, eto, samo sanjao, krevet ti nije natopljen krvlju, ni pod, ni soba, ni ti... Nije krv. Znoj, san. I sretan si onda. Koliko god da te para ta neka mucnina u tebi... sretan si, da. Moje snove, to što sanjam... ne želiš to imat, vjeruj.

...

19.1., ponedjeljak, dan kog će sutra štampa uterit kao najgoreg u godini, ono "Vama posvećen, deproidi!" i to, a dvije i deveta ga tek u startu... Jućer, ziletom sam zarezao madež na grudiima.

Pjугam ukrajinski Marlboro, i s onih natpisa na kutiji o poganosti ote vrste zakāćenja pokušavam skinit pokuju ukrajinsku rijeć. Naravno da mi ne ide.

– Kojā je razlika njihovog i ruskog? – pitao si Renaa, dan il dva prije.

– Otpriilike ko srpski i hrvatski – rekao je.

Jutros, Renata se spustila s brjega u grad, u Bardu Arčijeva riznica trenutno je raspolagala samo bijelim Marlborom, ukrajinskim, bijeli joj nije odgovarao i dao si joj kutiju crvenog, htjela ti novce dat.

– Ma koji novci, ej... –

– Daj popij nešto – rekla je.

Aljoša Antunac

They call him the junkie Christ

I. DIO

Digao se, polako da je ne probudi, sjeo je na rub kreveta, pripalio cigaretu, okre-
nuo je glavu prema njoj, gledala ga je, nekako mirno, činilo mu se.
– Jesi dobro? – rekao je, isto sasvim miran.
Gledala ga je, onda: – Očeš meni dim dat?
Pružio je ruku okrenuvši filter prema njoj.
– Očeš cijelu zapaliti? – rekao je.
Iz grla izvukla je jedan “m–m”, da neće, potežući dim.
– Ne – rekla je. Onda je potegla još jednog i vratila mu cigaretu.
– Ej – rekla je – ako me to zapravo pitaš jesam li svršila... jel moguće da TI...
neko takav... toliko sumnja u sebe? Ono, toliko dvojbi sam sa sobom...?
Okrenuo je glavu nazad, “Eto”, pomislilo je, “To je to. Ko sve s oslonom u danku.
Dobro, jebi ga, naviknut si. Izdresiran, valjda. Očekivat nešto... znaš da tako nećeš
ti sebi ne smiješ dopustiti, nikad”, gledao je u zid, nigdje. Prekinula ga je u tom:
– Jesam, da... Baš mi lijepo bilo – osmijehnula se – Ti si dobar. Drag. I makar me sad
u pičku materinu poslao, neće mi smetat. Ja sam isto tvrda, znaš. Mogu izdržat. Sve.
Ko i ti. Al, ono, možda je vrijeme da oboje, i ti i ja, prestanemo sami sebe raspijnat.
Meni je zbilja dosta. Od tebe... ja ne mogu ništa tražit. Nemam prava. Sam odlučit.
Nije rekao ništa. Gledao je u zid. Sjetio se, nje, jučer, noćas, kako joj lijele postaje
napeto, i kako je zatvorenih očiju zagrizla donju usnu.

*prodala sam svoj jedini san
za komadić kekisa,
dantina nisam jela...*

...
Kad imam malo više ja podelim sa nekoga.
Unutra, kod Martine, na televiziji! Esma Redžepova pričala je nešto, o novcu: –
sve te jače puca da o njoj zapravo ne znaš ništa.
držiš. Mada ni u to više nisi siguran, i kako god da ideš zbrajat sve to oko nje,
jak, jer ti si, eto, živ, nakon svega što si ostavio iza sebe i to kao za neko pokriće
nekih par jeftinijih trikova za budale i držiš se te neke svoje iluzije kako si, ono,
negoli si ti, njoj čisto sitne pinke nećeš, jer zapravo si samo skupio s ulice tako
njoj falli, a da je time što je bliza tom, “saznanju” recimo, ujedno i daleko jača
svoj nekad negdje pokupljen gard kontrole i ne znam čega za što misliš da, kao,
u stvari puno bliža realnom, stvarnom i uzasnijem, od tebe koji samo imaš taj
kraju... pitaš se nije li ona iza, il ispod, kako očeš, te svoje nesigurnosti i straha,
– Aha. Znam se, ono, u pičku materinu poslat – onda, kao za sebe: – Luanu? Na
Smrti razvlači se tvrda staza Mrznje. Jel se pričat sam sa sobom?
ne mogu te učinit sretnim, ono što tražiš. Znaš da tog nema. A između Ljubavi i

urednik: Boris Postnikov
dizajn: Ira Payer, Tina Ivezić

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 18. veljače 2010, godište XII, broj 277

Htio bi oprostiti, al... “kako?” Htjet, to je sasvim u redu, al... možeš li? Htio si
voljet, nisi mogao, sjećaš se, jelda? I to, “ljubav”? Vječna ukletost lutanja s opsje-
nom dohvatljivog, put na kom je svaka stanica samo jedna mala razdiruća smrt.

***

nastavak u sljedećem broju

6 They call him the junkie Christ

Ja se tako nećeg, i to sam poštivao. Samo hašiš. Jer bih rekao da je meni ionako poklonjen, "ja ne trošim, pa..." Jedini način na koji je moglo proć da upoće ista uzme. Mada, nju nisi mogao smuval. I tako, nas dvoje, svak sa svojim proklet-stvom. Znaš, bili su loši prema njoj... Ne znam, nisam mogao ništa. Nije ni htjela. I nikad mi nije htjela reć. Šta ja znam, osjećajući, valjda. Prtije, davno, bio je taj neki tip, kao "Možda ga i znaš", rekla mi, što je bilo najbliže nekog... identitika-ciji, al nikad nisam doznao. I taj da je majstor za masku stvar, "Bio bi on tebi simpatičan, da se nadeće a ne znaš da je on taj, zna on proćtat, zna kako", rekla mi. Uglavnom, morala trudna ostar, silom, "Kurvo", takve stvari, onda morata pobacit. Za pobaćaj svoje novce dat. Onda opet. Još jednom, isto. Tuka on nju.

I tako. Nikad mi nije htjela reć. Onda, rekla je: – Ej, iskrena ću ti bit: Ne znam. Nitko nikog ne zna. Sve to sku-pa samo je Život, ništa više. A mislim da ti je odavno poznato o kakvom se tu stranju radi, jel? – Ma da. Jebdeš mu mater. – I... ono, uglavnom bilo da si za sve TI kriv, bez obzira... i ne samo ona... pum-pali te time, svi, stalno, jel? – Pa... Tako nekako... Je, jebi ga. – Vremenom, povjetrovao si... I to je tvoja jedina prava, ozbiljna greška. Jer... tako si zaboravio da je ama baš SVATKO kurvin sin. SVI. Ona je radila istu stvar. Uvjerila te da si TI kriv. Da si TI kurvin sin. Ti si je povrijedio više, a od tebe... nije očekivala, znaš već? Sad, zapravo je bilo kasno. I rekla je: – Hoćeš... da te počastim? – Ej... ono... nemoj sad ti mene krivo shvatit... al možda bi... pokvarili nešto... ne znam. Osmjehnuła se, umorno, zadovoljno na neki način. – Bog. Hvala ti – rekao je. – Čuvaj se. Bog. Otpatila ga je do vrata. – Ej... Dobar si – rekla je dok se penjao stepenicama. – I ono što mislim... jesi li siguran da želiš ćut? Okrenuo se. I spustio nazad. – To njeno mućeništvo – rekla je – to je gluma. Nije ona vrtijedna tebe. A to što ćeš me sad smatrat kujom, meni je sasvim svejedno. Sve smo mi kuje. Ja. Ona. Samo, ja živim s tim, živim od tog, volim to. Ona je luda. I zla. Ja isto. Al pre-ma tebi... ne bih bila. Što ona je. Da, ja sam kuja. I ono, mrziš me, sad... al jbeš mene, izdresirana sam da gubim. Znam. Bol. Ja te mogu počastit kad hoćeš, al

11 mali zarez

Ej, Baby Lee, je, definitivno nije moja stvar i nemam se šta prljat, to je pravilo, oduvijek. Nego, vako nekako, kod mene ti malo šta ide jer mi se, eto, ćefnilo drljat po ovom–onom id. Kad sam ti rekao ono, iz nekog razloga kog u tom trenuku ni samom sebi nisam mogao definirat, bilo to zapravo... čisto neka po-treba, drto tebi kazat, i, pod normalno, nikom drugom. Odmah iza, meni ti ga sijevne, otprilike ovo, samom sebi tu sad ja ispucavam analizu, naravno isto tako u vezi samog sebe: naimie, eto, imaš sve to s njima kako je išlo, i nemaš ti tu šta drljat se, al meni, tako, u glavi, ima zašto je taj tu al nemrem iskopat, i onda – ako je taj dečko, kog ja, samo tako olako okrstim idiotom i budalom i svašta, naravno u skladu sa svojom "pritrodom", iskustvima, nećim već šta ja znam, sad bez obzira zbog koga i zašto, nebitno, e on, taj koji je potpuno spre-man doista sve odbacit, zrtvovat sve što ima za nešto s potpuno neizvjesnim ishodom, kamikaza, il ono, neki viteški potez, e sad, meni ga po labrnji, opet sasvim nevezano sa samim polaznim događajem, akteritima svega tog id., nije li taj dečko potpurnji, veći, u smislu same ljudske naravi, a time i bolji čovjek od, eto, tebe, koji njega samo tako kurćevito i bahato okrstiš glupanom, i koji si, jebdo te, zapravo hladna, bezosjećajna spodobna, i oto ti meni, jebi ga, dade mislit, "Što si to postao, ej?", i "Kako si postao takav?", kužiš šta ti oću reć? Ono, "Neko mi je ukrao bjesak iz očiju", što bi rekao Zoka Brejks. Dobro, jebi ga, ništa tu nema alarmanito, nit sam se ja sad tu nekog kurca zgerzio nešto vidjevi, nista tu nema alarmanito, nit sam se ja sad tu nekog kurca zgerzio nešto u sebe, ono, "bogom danog pametnjakovića". Takve me stvari jednostavno pri-zemljuju, a to je dobro, meni drto potrebno jer mislim, ako li drzim to u glavi, možda ipak mogu nešto bolji čovjek postat. Dobro, jesam odtina i možda je malo kasno sad za tako nećeg, al mogu na sebi proradit, do kura. A isto tako, to mi povlaći neke pradavne slike, kao kad mi je jednom, onda, jedan od blizih prijatelja rekao "Daj, Oleg, volim malo ljude oko sebe..."; na što se ja, jasno, nisam ni osvrnuo. Da, jebi ga, iza mene ipak ima stvari na koje nemam nekog velikog razloga ponosan bit. Al to sam bio, više nisam, nisam odavno, al jebi ga, nisam ni doktor Fransoa Padre od jedine nam i Vječne pa ćem samo tako u smeće ru-knut ćetredset godina života, jer, eto, "Urotilo se oto bande kontra meni da ne doznam" il koje li god spoznaje oto neupitne genjalnosti odhualuciniralo, i tako brisat, ludstvo karakteristično liniji doktura Vrane i njegove bujumente kretena svih zastava i farbi, nije karakteristično za mene, i ja od sebe ne želim bjezat,

nije dobrim bilo. Nisam ni ja. Htio sam. Nisam mogao, znao... al stvarno, htio sam. Moje su namjere bile čiste. Valjda, ono, tako neka, zajebana narav. Sjetim se popodneva kad si mi pokazala svoje crteže, i sjećajući se njih iskopao sam neke svoje, koje sam našarao s nekih 18, tu negdje, ono, mladi nadobudni ludaš, sitna bitanga, znaš već, htio sam ti poslat ih, al, ono, vjerojatno ti ne bi značili ništa. Tako, bolje sve ostavit kako je, ne drljat po tom. Nemam dara, il sreće, išta napraviti da ispadne dobro, još manje popraviti štetu. Ništa. S tim se, ono, da živjet, ništa posebnog, izdresiran sam za to, gubit. I, znaš, ovim sad nisam htio gnjaviti te, zdrmat, ništa tako nećeg, znaš da ti neću upadat u život. Onako, čisto zato što se prisjetim da je meni s tobom, onda, bilo dobro i lijepo. I sve to rasulo se, ono, u trenu. Dobro, tako stvari valjda moraju ić. Neki, šta ja znam, valjda sudbinski tokovi, a tko smo mi da bi bili među "upućenima". I možda nisam trebao radit ovo što radim, da, trebalo bi to ostavit na miru, mrtvo mrtvom. Nisam uspio izdržat. Jednostavno, morao sam ti opet pokušat reć, to nešto čega se više ne mogu sjetit. Jebi ga. Izvini. Nemoj se ljutit zbog ovog, ipak mi ulazi u manje "zločine", mislim.

I taj tvoj Strah, to čemu "jebeš mater" i što ti toliko "na kurac ide", kako si o tom znala reć, onda, mislim da ja ipak ne ulazim u to, mene se ni zbog čega ne bi trebala bojat. Mada, lako mi je zamislit da me na takav način ti i ne doživljavaš, da to što pričam zapravo samo ulazi u domenu krivo shvaćenog, s moje strane, time i razmetljivog, al ukoliko bi to doista bilo tako, krivo shvaćena stvar, bilo bi to odlično. Mada, ni to, ništa, više nije važno, i ja ti se neću miješat u život. Ako ovim, ono, otvaram davno zakopan grob, oprosti. Tolko možeš. I ovo mog, ne bi te to trebalo uznemirit, ljutit... plašit. Nemaš razloga. Il ja za njega ne znam. Bog.

Znao je da nikad na to neće dobit odgovor. Al tako je morao uradit. Znao je to, taj osjećaj kad nisi rekao nešto što je onda, jednom, trebalo reć, a to nisi napravio i nikad više za to priliku nećeš imat, to nešto stvarno važno, nešto davno i bolno, nešto kao ožiljak što ti zauvijek ostaje... da bi te uvijek iznova raspinjao. Na to... jednom, u tramvaju, vraćajući se od Luane,

there are you

drive like a demon

from station to station,

kroz taj jednoličan ritam vožnje po šinama, *it's not the side-effects of the cocaine*, i potmula i zagušena sirova tutnjava valjajućeg dodira zardalog i prljavog, masnog čelika, dolje, ispod, nešto s jakim bojom bolesti... "Moraš me bolje pazit"... i "Vikali su na mene, danas..."

...

Gagarinac, nešto čemu, začudo, nisu mijenjali ime. Ne znajući, valjda. Kako god okreneš, neki drugi razlog tome ne moš nać. Dobro, uglavnom njemu je ta ulica bila prostor mitskog, i on je doista, negdje u glavi, držao da bi se baš tu odigrao taj jedan davni legendarni dil s Vragom, ono, prodat mu dušu za kraljem bluesa postat; nikakvo bezimeno raskršće u tamo nekoj pustoši. Da, Gagarincem se Vrag zna prošepesat, ponekad, u ponoć, mada ura nije bitna, ionako je On gospodar vremena. Da, Gagarinac. Nešto kao mjesto usuda. Bilo to baš tako, negdje Olegu u glavi.

...

– Sjeti me se kad zagrmi – rekao joj, onako, pozdravljajući se s njom prije nego uskoči u tramvaj, zapravo se šaleći. Da hoće, rekla.

I tako: – Jesi me se sjetila jučer? – jer prošlu je noć grmjelo, i sad se malo zezao s tim njihovim "sporazumom" oko grmljavine i da će na to uvijek mislit jedno na drugo.

– Uvijek te se sjetim – rekla.

Martina 26g. 170/60...		
d ž		
telefon: 091/7316-911		
Vrijeme objave:	Dostupan do:	Tiskano izdanje:
Tip oglasa:	Prikazan:	

STEPHEN COLBERT: JA SAM AMERIKA (A I VI TO MOŽETE)

Uvijek ironičan, autor govori zašto Hollywood uništava Ameriku, zašto je evolucija prevara i zašto su ljevičari papci. Možda se nećete složiti sa svime što on kaže, ali barem ćete razumjeti da je vaše drugačije mišljenje pogrešno. Colbert je neumoran borac za američku dušu i u svojoj knjizi bori se za tradicionalne vrijednosti, jer su njegovoj zemlji jako dugo dobro služile

OBITELJ

“Mama je dobro. Tata je dobro.” - Rick Nielsen, policajac iz snova i otac gitare dugog vrata

Mi smo u ratu. I pritom ne mislim na rat u iraku, rat u afganistanu ili na rat protiv droge. Govorim o ratu u kojem su veći uložili nego u svim tim ratovima zajedno i onda podijeljeni s tri. Ratno područje o kojem govorim? Američka obitelj.

Zamislite Ameriku kao tijelo. Ali ne tako da je jezero Michigan oko, država Maine naopako okrenut nos, Teksas Adamova jabučica, a Florida vrlo šiljasta brada. Umjesto toga pogledajmo malo dublje, u biološke cjeline koje je izgrađuju - obitelj.

COLBIJEV KVIZ: ŠTO JE OBITELJ? Prema američkom Uredu za popis stanovništva, obitelj je definirana kao dvoje ili više ljudi koji zajedno žive, a veže ih rođenje, brak ili posvajanje. Drugim riječima, američki Ured za popis stanovništva vode radikalni ljevičari. Zašto mislite da je uvedena kategorija za nezaposlene?

Ako mene pitate, od pamtivijeka je riječ “obitelj” značila samo jednu stvar - Mamu udanu za Tatu, a oni zajedno odgajaju dvoje ili troje malih razularenih balavaca. To se naziva nuklearnom obitelji. Dobila je ime jer je dosegla vrhunac početkom Hladnog rata kada su Amerikanci bili u neposrednoj opasnosti od nuklearnog uništenja. Tada su članovi obitelji znali svoje uloge i nitko nije dovodio u pitanje očev autoritet. Pa, tata je jedini imao ključeve skloništa.

Po čemu je nuklearna obitelj tako posebna? Pa, baš poput pravoga radioaktivnog izotopa - nevjerojatno je stabilna. Osim toga, to je prigodna kratica kada se govori o skupini pojedinaca. Zamislite koliko biste vremena izgubili kad biste morali imenovati svaku osobu pojedinačno umjesto da samo kažete “Johnsonovi”. To uštedeno vrijeme možemo provesti s obitelji.

Što je s ne-tradicionalnim obiteljima?

1. Obitelj s jednim roditeljem.
  2. Obitelj Manson
  3. Sly and the Family Stone.
- Izaberite koja vam se sviđa.

To zvuči divno: Ali kako stvoriti svoju nuklearnu obitelj? Sve počinje jednostavnom formulom: **suprug + supruga = brak.**

Pazite, samo zato što je formula puna slova to ne znači da sadržava varijable. Ako je malo promijenimo, ona uopće ne funkcionira.

**suprug + suprug ≠ brak
supruga + supruga ≠ brak**

Jednom kada ste ulovili bračnog druga odgovarajućeg suprotnog spola, vrijeme je da se “upoznate” u biblijskom smislu, tj. da zajedno proučite Bibliju. U njoj ćete pronaći podatak da je zadaća braka omogućiti muškarcima i ženama okvir odobren od Boga za njihove najluđe seksualne nestašnosti, čija je jedina svrha dobiti djecu.

Pa dobijte ih! Evo, pričekat ću.

Hej, nemojte misliti da virim ili nešto tako. Zapravo, skočit ću iza ugla po kavu i pecivo. Pustit ću neku glazbu da svira dok me nema. Pravda će biti izvršena i bitka će bjesniti.

Ovaj veliki pas borit će se kad dirnete njegov kavez. I bit će vam žao što ste se petljali s A-merikom.

Jer nabit ćemo vam nogu u dupe. Tako to rade Amerikanci.

Vratio sam se. Ako ovi stihovi country pjevača Tobyja Keitha nisu zakurbalili vaš uređaj za pravljenje djece, trebali biste provjeriti je li sve u redu s njim. Kad slušam tu pjesmu tijekom fizičkoga čina zadovoljavanja svoje gospode, volim sebe zamišljati kao psa ili čizmu, ovisno o raspoloženju.

I što sad? Sad kad ste napravili djecu, vaš je posao socijalizirati ih. To znači da morate odigrati određenu ulogu – ulogu za koju ste bili na audiciji u krevetu. Onog trenutka kada novorođenče ispadne van, dobili ste ulogu. I ako je dobro odigrate, poput De Nira, jako ćete se udebljati.

OTAC Amerika je nekad živjela prema motu “Otac zna najbolje”. Sada smo sretni ako “Otac zna da ima djecu”. Postali smo nacija donatora sperme i djetinjastih tata. Ali uloga oca zahtijeva više od toga da ih odvedete u McDonald’s i donirate im Y-kromosom. Otac mora biti skrbnik, učitelj, uzor, ali i što je najvažnije - udaljeni predstavnik autoriteta kojem se nikada ne može udovoljiti. Kako bi inače djeca razumjela pojam Boga?

Svaka organizacija treba jako vodstvo. Kod kuće je moja riječ zakon. Sve je onako kako ja kažem. Na primjer, nedavno je moj sin tražio da mu za rođendan kupim prijenosno računalo. Rekao sam mu, “Idi pitati mamu”. To je i učinio. To se zove poštovanje.

S velikom moći dolazi i velika odgovornost. Zato otac uvijek mora na sebi imati košulju i mjerač pritiska zraka u gumama. Nikada ne znate kada će nekoliko kila zračnog pritiska značiti razliku između života i smrti za vas i vašu obitelj. Otac mora i raditi. Mnogo. Ako radi manje od 100 sati na tjedan djeca će upoznati svoga oca, a kao što stara poslovice kaže: “Poznavanje izaziva prezir”.

Sigurno je da bi bilo lijepo imati još jednu plaću za kupnju nekih dodatnih sitnica, poput odlaska na godišnji ili stana, ali majka ne bi nikada smjela biti primarni skrbnik. Djeca to vide, izgube poštovanje prema ocu i svaki put odluče postati homoseksualci. To je poznato pod nazivom tinejdžerska pobuna i vidio sam mimohode pune takvih pobunjenika.

Jedan od najvažnijih tatinih poslova je zaštita njegove male obitelji. Zato mora spavati s pištoljem pod jastukom. I napuniti ga dum-dum mecima. Na najmanji znak kretanja u njegovu dvorcu nakon osam sati navečer treba se probuditi i nasumce pucati. Neka potom Bog, Alah, ili Hanuman, bog s licem majmuna, vidi tko je čiji, zar ne?

Napomena izdavača: Ne spavajte s pištoljem pod jastukom i ne pucajte u sjenu odmah nakon što se probudite.

Na kraju, tata mora štiti slabije umove svoje žene i potomaka od tereta brige. Ne smije pokazivati nikakve znakove neodlučnosti, financijskih poteškoća ili čak bolesti.

Jednom kada ste ulovili bračnog druga odgovarajućeg suprotnog spola, vrijeme je da se “upoznate” u biblijskom smislu, tj. da zajedno proučite Bibliju

Zato je jako važno da očevi nikada ne odlaze liječniku. Mogli bi doznati da nešto nije u redu – a to je informacija koju nikada ne bi mogli podijeliti. Težak teret potisnutih emocija ubojica je očeva broj jedan u našoj zemlji. Ili bi trebao biti.

Tata ima dosta težak posao. Zato prema njemu treba biti dobar. Nemojte mu odmah smetati kada dođe kući. Pustite ga da popije to pivo ili prelista *Sportske novosti* prije nego što mu dotrčite sa svojim osjećajima i/ili sumnjama o aferi koju možda ima ili nema sa šeficom kadrovske.

MAJKA Nemojte me krivo shvatiti. Biti mama nije lako. Odgajanje djece njezina je odgovornost. To je nezahvalan, usamljenički posao poput Šerifa ili Pape.

Veza između majke i djeteta vrlo je krhka stvar. Zato ja svoju mamu nisam ispuštao iz vida još dvije godine nakon što sam se oženio. Ali, dok je razdoblje odvojenosti teško za djecu, za majku je pogubno. Postoji nešto što se zove “majčinski instinkt”. To je prirodni dio svake ženke od papučiće pa sve do ženke ljudskog bića. Ženke se moraju stalno brinuti pa mrze svako vrijeme kada su ostavljene same da razmišljaju, kupaju se ili spavaju. Kako bi majka stalno bila sretna, u trenucima kad je odvojena od djece mora biti ispunjena mišlju koja joj ispija dušu: “Jesam li loša majka?”

Odgovor na pitanje je odjekujuće “Da”. Znanstvenici su dokazali, pretpostavljam, da se svaka mana kod djeteta

Nuklearna obitelj je dobila to ime jer je dosegla vrhunac početkom Hladnog rata kada su Amerikanci bili u neposrednoj opasnosti od nuklearnog uništenja

može pratiti unatrag do pogreške koju je učinila njegova majka. Kao odrasli ljudi nitko od nas nije savršen pa to znači da su sve majke nesposobne. Ali neke su majke gore od drugih. Uzmite na primjer žene koje rade. Nije me briga je li direktorica neke velike tvrtke ili radi tri sata na tjedan kao pomoćnica učitelja, ako radite izvan kuće, to je kao da djeci u školi prodajete kolačiće od kokosa i arsena.

Majka mora biti u kući čak i kada djeca nisu tamo. Neuredna kuća šalje djeci kodiranu poruku: "Nisam vrijedna ljubavi. Da jesam, brisala bih prašinu".

Dobra majka kuha, čisti, vozi, organizira dobrotvorne priredbe tako da njezina djeca skupljaju bodove za fakultet, i ne očekuje ništa zauzvrat osim ljubavi i doručka u krevet jedan dan u godini.

Pa, poruka svim feministicama: "Prestanite 'oslobadati' majke pokušavajući ih nagovoriti da se pridruže radničkoj klasi. Već obavljaju posao zbog kojeg ih je Bog stavio na zemlju, a to je da rade sve".

Osobno sjećanje: Nije važno kako su me odgojili moji roditelji, jer sam ih volio. To piše u Bibliji: "Poštuj oca i majku". Odmah nakon onog dijela u kojem piše nešto o kamenovanju homoseksualaca. Istina, znali su biti malo "strogi", ali rado se sjećam onih dijelova koje nisam potisnuo. Istina je da ne bih bio čovjek kakav sam danas da nije bilo roditelja koji su me odgojili. I volim čovjeka kakav jesam - što znači da volim način na koji su me roditelji odgojili. I ako su grijehili, ne krivim ih za to, jer su se trudili najviše što su mogli. Naravno da ćete ponekad pogriješiti. Najvažnije je da su pogreške koje učinite sa svojom djecom iste kao one koje su vaši roditelji napravili s vama. Barem znate kako na kraju ispadnu.

Pa, sad kad mama i tata znaju svoje uloge, što slijedi?

PODIZANJE OBITELJI Odgoj djece najvažnija je među mojim temeljnim vrijednostima. Vjerujem u njega, prakticiram ga i promoviram među svojim prijateljima i sljedbenicima. Sada kad sam to rekao, općenito govoreći, ja sam protiv djece. Što nije u redu? **Jesam li vas uzdrmao?** Vidite, ja nisam protiv ideje djece; kao što sam rekao. Ona su jedini prihvatljiv razlog za spolni odnos. I nisam protiv trudnoće - zapravo, ako mene pitate, nema ništa ljepše od trudnoće u trećem tromjesečju u punom majčinskom sjaju. Možda je to zbog rastezljivosti, ne znam. Ali učinak je nevjerovatan.

Ne, moj problem leži u samoj djeci. Možda su slatka, ali tu su da bi nas zamijenila. Trebate dokaz? Jeste li kad ulovili nekoga od njih da hoda u vašim cipelama? To je

zastrašujući trenutak, kao da ste u podrumu našli praznu kukuljicu kradljivaca tijela.

"Ali djeca su naša budućnost!" Da, ali ne znači li to i da smo mi njihova prošlost? Ne razumijem zašto im pomažemo. Nećete baš vidjeti kako sindikalni radnici ustupaju svoj posao robotima.

Siguran sam da se neki od vas pitaju: "Zašto prihvatiti savjete o odgoju od nekoga tko ne vjeruje djeci?" Odgovor je jednostavan. Poštujem protivnike. I molim vas da i vi svi učinite isto. Volio bih da mogu svakome od vas doći u kuću i pomoći da odgojite djecu, ali imam pune ruke posla sa svojom djecom, i uz to me čeka nekoliko parnica za "neispunjava-nje obveza prema djeci iz akcije Veliki Brat". Umjesto toga nudim vam ove jednostavne savjete za odgoj djece.

Savjet br. 1: Postavite pravila Ne razbijajte glavu time ima li pravilo smisla - važno je da je pravilo. Proizvoljna pravila uče djecu disciplini: ako bi svako pravilo imalo smisla, ne bismo ih učili poštivati autoritet, nego logiku. Pa dajte si maha s pravilima - vrijeme koje će vaše dijete provesti da ih shvati neće provesti bacajući petarde na susjedova psa.

Prijedlozi za proizvoljna pravila:

- perite ruke prije nego što razgovarate sa strancima
- ako pogledaš u mačku i ona kihne, nema deserta cijeli tjedan
- želatina se nikada ne smije drmati
- "crveno" znači "stani", "zeleno" znači "kreni", "ljubičasto" znači "srijeda"

I ako se ikada usprotive vašim pravilima, to je dodatna prednost. Ispričat ću vam jednu priču. Jednom je živjelo dijete čiji je otac imao puno pravila za koje je ono mislilo da su nepravedna. Štoviše, strogi otac nikad nije bio u blizini, ali je i dalje imao sve nerazumnije zahtjeve. Konačno, dijete je odlučilo da mu je dosta - pobunilo se i živjelo sretno do kraja života. Kako se dijete zvalo? Amerika.

Savjet br. 2: Može biti samo jedan Bez obzira na to koliko djece imate, morate izabrati miljenika. Dogodit će se samo od sebe, ali bit će brže ako vi i vaša družica budete barem razgovarali o toj temi. Važno je da ne kažete svojoj djeci tko je miljenik - samo im dajte do znanja da ga imate. To je igra pogađanja koju ćete moći igrati tijekom mnogih dugačkih putovanja!

Savjet br. 3: Mogu namirisati strah Nikada pred djetetom ne pokazujte slabost. Nikad im nemojte dopustiti da vas vide kako plačete. Ako baš morate plakati, otrčite

u svoju sobu i zaključajte vrata, pustite vodu na pipama i pojačajte radio - predlažem vam da pustite pjesmu Billyja Joela "Big Shot". Kad ste gotovi, recite djetetu da ste bili toliko ljutiti da ste se morali istuširati kako bi se ohladili i zatim im odbijte cijenu tople vode od džeparca.

Savjet br. 4: Nemojte plakati zbog onog što je već učinjeno. Vratite se unatrag. Ako ste se ikada željeli vratiti i ponovno proživjeti djetinjstvo, sada to možete - živjeti djetinjstvo svoje djece. Djeca su male verzije vas samih, ako oduzmemo strašan neuspjeh. Ako ne budete proživjeli svoje neispunjene snove kroz vašu djecu, **Kada ćete to učiniti?**

Ispunite ih svojim slomljenim nadama i razbijenim snovima. Ako oni uspiju, ne znači li to da ste i vi na neki način uspjeli? A ako ne uspiju, pa, tada je vaš san ionako bio najvjerovatnije nemoguć - iako će ga možda i vaše dijete htjeti naturiti svojoj djeci samo da bude sto posto sigurno.

ŠIRA OBITELJ Nekada davno obitelj nisu činili samo mama i tata i djeca. Bili su tu mamina i tatina braća i sestre i njihova djeca i tako dalje. Bila je to čvrsta skupina koja se mogla pomagati u teškim vremenima. Osim toga, u takvim bliskim obiteljskim vezama uvijek je postojao netko tko je na sebe preuzimao krvnu osvetu ako bi vas upucali u trgovini ili nešto slično.

Ali, danas premalo ljudi živi u proširenoj obitelji. Pa vi, moji mladi prijatelji koji čitate ovo na obiteljskom okupljanju i pitate se tko su ti ljudi koji vas štipe za obraze i dišu vam u lice dahom koji smrdi po luku, evo popisa koji vam može pomoći.

DJED I BAKA (Roditelji vaših roditelja.)

Plus: Za razliku od vaših roditelja, rado kupuju vašu ljubav.

Minus: Odrasli su u doba depresije i nikada se nisu prilagodili inflaciji.

DJED

Plus: Dopustit će vam da se igrate njegovim džepnim nožićem, a ako imate sreće i Lugerom.

Minus: Također će vam dopustiti da se igrate njegovim zubima.

BAKA

Plus: Sva hrana koju priprema puna je šećera i masti i jako je fina.

Minus: Ima naglasak, djed ju je doveo sa sobom iz rata, i možda je nacistkinja. Tata je rekao: „Ne pitaj“.

UJNE I UJACI (Braća i sestre vaših roditelja.)

Plus: Znaju jako smiješnu priču o tome kako je vaša mama zaradila onaj ožiljak.

Minus: Misle da im se još trebate veseliti kad ih vidite, iako su vam prestali donositi darove.

OBITELJSKA ZABAVA: Vaša mama i njezina sestra - je li vaša mama ona koja je naslijedila "izgled" ili "pamet"? U svakom slučaju, zamjera sestri što je dobila ono drugo!

OBITELJSKA ZABAVA: Vaš tata i njegov brat - vaš ujak samac možda izgleda kao "sređeni tip" jer ima brod i plazma-televizor, a vaš tata ima samo djecu. Ali čekajte: za pedeset godina vaš ujak neće imati nikoga da se brine o njemu, a vaš će otac biti velik teret vama i vašoj obitelji!

BRATIĆI I SESTRICNE (Djeca braće i sestara vaših roditelja; dijelite baku i djeda.)

Plus: Ako vam zatreba bubreg, bit će malo bolji izbor za donora od nekoga s ceste.

Minus: Možda su varalice i prave se da su vam bratići kako bi dobili vaš bubreg.

Imajte na umu: Borit ćete se s tim rodacima za nasljedstvo vaših djedova i baka. Počnite već sada podmetati lažne dokaze o njihovoj nelojalnosti.

ROĐACI IZ DRUGOG KOLJENA (Dijelite prabaku i pradjeda.)

Plus: Njihovi se geni dovoljno razlikuju da se možete oženiti, a da vam djeca ne izgledaju retradirano.

Minus: Ne možete naći nikoga drugoga za ženidbu osim svojih rodaka?

ROĐACI IZ PEDESETOG KOLJENA

Mnogi genetičari vjeruju da je svaki čovjek na Zemlji rodbinski povezan barem u pedesetom koljenu s nekim drugim.

Plus: Imat ćete se kome useliti kad socijalno bankrotira.

Minus: Uvijek morate ići na neko obiteljsko okupljanje.

RAZVOD Razvod je bračno dobro. Parovi traže od društva da im pomogne, jer nisu dovoljno istraživali prije nego što su se oženili. Kako su si sami krivi? Nemojte kvariti statistiku moje države samo zato što ste pobjegli i oženili se prije nego što ste jedan drugog vidjeli dok ste loše volje.

Ovo nisu valjani razlozi za razvod:

niste shvatili da morate biti monogamni;

isteklo je razdoblje za koje ste dogovorili predbračni ugovor;

nakon udaje vaše prezime glasi nešto poput "Tvrdokurčić";

cura u koju ste bili zaljubljeni u srednjoj upravo se razvela.

Problem je: Sve češće mladi Amerikanci dolaze u godine kada trebaju radati djecu i govore: "Oh, ne vjerujem u brak. Razvod mojih roditelja bio je toliko grozan da ne želim proći kroz istu stvar". I zato su ili samohrani roditelji ili ostaju sami – što nikako nije dobro za društvo.

Naš loš primjer upropaštava brak našoj djeci. Zato se, zbog njih, svi američki parovi moraju praviti da su sretni dok se njihova djeca ne ožene. Bude li vam to moglo pomoći u vašem jadu, mislite o sebi kao o madioničaru koji vješto izvodi iluziju više od dvadeset godina.

U svakom slučaju, morate izgledati stvari. Ne razvodite se. To je loše za društvo, to je suprotno Božjoj volji i otežava nam pamćenje prezimena.

Pa, prespavajte problem. Dogovorite se. Primijenite politiku – vrati u roku od trideset dana ili više nema nazad. Amerika zbog toga ima izvrsnu industriju bračnog savjetovanja.

COLBERTOVO BRAČNO SAVJETOVALIŠTE

Ni jedna obitelj nije bez problema i nije sramota to priznati upirući prst u članove svoje obitelji i vrišteći o tome kako su vas iznevjerili. Shvatio sam da je jedan od mojih mnogih, neočekivanih talenata pomaganje u obiteljskom savjetovanju - mogu sjesti s bilo kojom obitelji i, bez obzira što ništa ne znam o njima, satima im davati dobre savjete. Olakšanje na njihovim licima na kraju "seanse" jedina je naknada koju tražim. Sad je red na vas. Kako se ne mogu naći osobno sa svakim kupcem ove knjige (osim ako izvještaji o prodaji nisu potpuno pogrešni), želio bih ponuditi usluge u obliku općenitog savjetovanja za četveročlanu obitelj. Samo zaokružite one izjave koje se na vas odnose, i mislim da ćete vidjeti da prema tim pravilima treba živjeti.

(Poruka: Čitanjem tih riječi priznajete da Stephen Colbert nije zakonski odgovoran za posljedice života prema njegovim savjetima.)

"Ali djeca su naša budućnost!" Da, ali ne znači li to i da smo mi njihova prošlost? Ne razumijem zašto im pomažemo. Nećete baš vidjeti kako sindikalni radnici ustupaju svoj posao robotima.

RELIGIJA

*"Isusu je dobro sa mnom." - The Doobie Brothers
(Ali, je li njima dobro s Isusom? Bacite gitare dečki, i uzmite Bibliju!)*

LOŠE VIJESTI ZA NEVJERNIKE: VJERI SE NE MOŽE POBJEĆI. NIKADA NIJE POSTOJALO DRUŠTVO KOJE NIJE NEKOGA ŠTOVALO. I NE SPOMINJITE NAM KOMUNISTIČKA DRUŠTVA POPUT SOVJETSKOG SAVEZA - ONI SU ŠTOVALI TRAPERICE. NARAVNO, BITNICI, MIROTVORCI I BEZVEZNJACI POSTAVLJAJU PITANJA.

Zašto nam je religija potrebna. „Imagine“, pjevuše, „there's no countries. It isn't hard, it's true. Nothing to fight or kill for, and no religion, too.“ Možda vam je ta ideja privlačna, jer se rimuje. Ali rimuje se i ovo „Bog je rekao Noi da će biti poplavice-poplavice / Izvadite tu djecu iz blatnjavice-blatnjavice.“

„Djeca“ koja se spominju u stihu u Bibliji također nisu mislila da im treba religija, i pogledajte što ih je snašlo (davljenice-davljenice). Bit svega - religija je temeljni kamen civilizacije. Bez nje ne bismo imali zakone, moral, društvenu strukturu i smjernice za namještanje naših koliba. Živjeli bismo u svijetu bez vrijednosti, kao u Nizozemskoj.

DOBRE VIJESTI Religija postoji. I tako čovječanstvo može imati koristi od njezinih mnogobrojnih darova.

Zakon: Deset zapovijedi temelj su za cijeli pravni sustav. Bez njih ne bismo imali zakone, a bez zakona bi bio kaos. Te dvije stvari daju vam sve što trebate da biste vodili uređeno društvo. Laži, krađe, ubijanje, preljub, štovanje idola i žudnja su *out*. Poštivanje roditelja i subote su *in*. Ako ovo čitate na dan kad je u vašoj religiji Dan Gospodnji, bilo bi vam bolje da neki nevjernik okreće

stranice umjesto vas, jer kad je riječ o Deset zapovijedi, ja sam tvrdolinijaški izvorničar. To znači, ako susjed samo baci požudan pogled na moju ženu, ja odmah zovem na kamenovanje.

Moralnost: Religija daje jasne definicije dobra i zla, razlikujući dobra djela – "čvrstine" prema biblijskom hebrejskom – od grijeha. Razmislite: bez tog vođenja i sustava nagrade i kazne, kako biste znali da je zapravo dobro davati milostinju prosjacima? Osim toga, bez poimanja Dobra i Zla, ne bi bilo filmova o kaubojima ili policajcima, jer ne bi bilo dobrih i loših momaka – bili bi to samo momci. I zaboravite na karaoke. Mislim, svi vole pjevati "Ako je voljeti te grijeh / Ne želim biti pravednik", ali tko želi čuti "Ako je voljeti te u redu / Onda u redu"?

Društvena kohezija: Religija daje zajednicama razlog da se ujedine i stvore veze zbog zajedničkog sudjelovanja u ritualima. Priznajte – ljudi ne bi nikada razgovarali ni s kim izvan vlastite obitelji da nema obveznih hodočašća do svetog kamenja ili gledanja kako se vade srca djevicama na vrhu zigurata.

Nada: Vjerujem da je plišani tigar-filozof Hobbes opisao ljudski život kao "usamljenički, siromašan, loš, brutalan i kratak". Religija nam dopušta da sve to ignoriramo molitvom. Dok se molimo našim bogovima klanjem ovaca ili klečanjem ili u slučaju Hare Krishne plesom u koloni raširenih ruku, iskazujemo neku kontrolu nad našim postojanjem i nadu da bi ga Bog mogao poboljšati. Inače bismo samo pjevajući svoje najdublje želje pred tihom, bezizražajnom prazninom. Kako bi to bilo depresivno?

Značenje: Život je kaotičan i nepredvidiv. Ako leptir zamaše krilima u jednom dijelu svijeta, to bi moglo uzrokovati da ljudi na drugom kraju svijeta pogledaju posebnu emisiju programa Discovery Channel o leptirima. I što slijedi? Emisija o tornadima. Tko je složio takav TV-program prepun naizgled proizvoljnog razaranja? Bila je to Božja volja.

Odgovornost: Religija tjera svakog pojedinca da preuzme odgovornost. Posebice da je oduzme sebi i preda je Bogu. Kada bismo morali biti odgovorni za svaku našu radnju, neodlučnost bi nas paralizirala. Ali sve dok nam religija pokazuje put možemo biti sigurni u ispravnost svoje odluke da prosvjedujemo pred osnovnom školom našeg djeteta kada doznamo da je učitelj likovnog homoseksualac.

Besmrtnost: Ako ste dobri, nećete "umrijeti". To je moj omiljen dar koji nam daje religija, jer je najpraktič-

Nedavno objavljeno istraživanje u Američkom sociološkom časopisu otkriva da se ateistima najmanje vjeruje - čak manje nego homoseksualcima. To ima smisla - homoseksualcima vjerujemo barem kad se idemo šišati

niji. Na primjer, kupio sam onu TV-seriju o Američkom građanskom ratu na DVD-u prošlog Božića, ali je nisam stigao pogledati. (Ne mogu dočekati da vidim kako završava.) Ali zahvaljujući religiji, nakon što napustim svoje zemaljsko tijelo, imat ću cijelu vječnost na raspolaganju za gledanje tih DVD-a s Abrahamom Lincolnom. On će mi moći reći je li režiser vjerno prikazao povijesne činjenice.

Sada kada shvaćate darove religije, možete razumjeti zašto je Amerika izabrala biti pobožna nacija, a pod Bogom mislim na Isusa.

RELIGIJA U AMERICI Nema dvojbe da je Amerika kršćanska nacija. Temelj naše teo-demokracije naše su židovsko-kršćanske vrijednosti. Taj izraz je pomalo pogrešan. On ističe da su kršćanstvo i židovstvo jednaki. To ima smisla kao i uspoređivati Isusa i Mojsija. Jedan od njih mogao je hodati po vodi; a drugi ju je morao razdijeliti. Tko vam se čini većim kršćaninom? Misлите o "kršćansko-židovskom" kao "kršćanstvo, židovstvo i Co."

Sada, svjetovno-napredni će reći: "Čekaj malo, Colberte. Zar nije Amerika utemeljena na idejama mislilaca-prosvjetitelja poput Humea i Painea?" To je uobičajena zabluda. Tko se iskrcao u Plymouthu? Hodočasnici. I jedini razlog zbog kojeg su se ukrcali na Mayflower bio je da pobjegnu od vjerskih progona u Europi. To znači da su već imali vjeru - kršćanstvo. I hvala Bogu da jesu. Da nije bilo Isusove poruke ljubavi u njihovim srcima, zar mislite da bi doista naučili Indijance da se "maize" zapravo zove "kukuruz"?

Kain i Abel: Jesi li ti čuvar svojega brata? Da, ali to ne znači da može zauvijek živjeti u vašoj sobi za goste. Nađi si posao, Allene!

Noa i poplava: Sve vrijeme povezano je s grijehom. Požuda izaziva grmljavinu, ljutnja uzrokuje maglu, a ne želite znati što uzrokuje rosu.

Sodoma i Gomora: Ako se pitate što Bog misli o sodomiji, samo pitajte stanovnike Sodome. Ups, točno – ne možete, jer ih je Bog sve uništio paklenom vatrom.

Deset zapovijedi: Najveće Mojsijevo postignuće, iako je i njegova brada bila blizu.

David i Golijat: Veličina nije važna, ali temperatura jest. Hajde, odjenite hlače!

Knjiga o Jobu: Loše se stvari događaju dobrim ljudima. Stisnite zube.

Jonu je progutao kit: Ako ne bježite pred svojim odgovornostima i nikad ne lažete, jednom ćete postati pravi dječak.

Samson i Dalila: Nemojte dopustiti vašoj djevojci da vas šiša!

NOVI ZAVJET Pazite pljačkaši! Isus je spasenje cijelog čovječanstva.

OSTALI NEVJERNICI

Šintoizam – To je japanska religija, a temelji se na štovanju *kamija*, ili duhova koji sve nastanjuju. Pa se tako možete moliti svakom predmetu ili pojmu kojem želite. Ponekad *kamiji* dolaze u paru. Na primjer, svako drvo u sebi ima svog *kamija*, ali postoji i drugi *kami* za sve drveće. Pa koja je prva zamjerka tom sranju? Nije učinkovito. Ja bih vjerojatno mogao voditi tu religiju s pola njihove trenutačne duhovne radne snage. I ta bi se ušteda prenijela izravno vjerniku.

Uz to, sva ta gomila čarobnih bića koja stanuju u različitim dijelovima prirode? To nije religija, to su Pokemoni. Što vam pokazuje kako vas Šinto namamljuje – nakon što ste se jednom pomolili nekolicini duhova, morate “ih pohvatati sve”!

Hinduizam – Dvouvim o hinduistima. S jedne strane vjeruju u karmu i reinkarnaciju pa se dobre stvari događaju ljudima koji čine dobra djela, a loše ljudima koji rade loše stvari. Zatim, nakon što umrete, pregledaju vaš račun za karmu i vratite se kao nešto bolje ili gore, ovisno o tome kako ste prošli. Sviđa mi se ta filozofija, jer to znači da vas - ako ste dovoljno dobri u ovom životu - mogu reinkarnirati u katolika. I ako je sve to istinito, ja sam bio nevjerojatno dobar hinduist u prošlom životu. A s obzirom na sve dobro koje sada činim, sljedeća postaja za mene je Nirvana.

Osim toga, hinduistički bogovi prave sjajne plišane životinje. Tu nas nadmašuju. Kada je riječ o trgovini, katolička se crkva ne može mjeriti s plavom glavom slona.

Ali, mnogo toga zabrinjava. Najprije, brojniji su. Koliko ima ljudi u Indiji koji štiju koliko bogova s koliko ruku? Pomnožite sve to i rezultati će biti doista zastrašujući. Više me zabrinjava njihova zabrana govedine. Nema ničega ukusnijeg od jake, zdrave govedine, umjetnim hormonima othranjene do vrhunca svoje mladosti. Pa što ako bi to mogla biti reinkarnacija moje pra-prabake? Bila bi mi čast prošetati crijevima svojih potomaka. Pustite me na miru.

Religija tjera svakog pojedinca da preuzme odgovornost. Posebice da je oduzme sebi i preda je Bogu. Kada bismo morali biti odgovorni za svaku našu radnju, neodlučnost bi nas paralizirala

Budizam – Još jedna religija koju ne kužim. “Hej, zašto svi ne bi odjenuli halje i sjeli u kameni vrt i samo, kao, bili svjesni?” Tako je. To je bilo najlakše retoričko pitanje koje sam postavio. Budizam poučava sljedbenike da zaborave vezanje za materijalne stvari. Samo naprijed, momci. To ostavlja više materijalnih stvari nama s dovoljno pameti da veličamo našeg Gospodina gliserima.

I iskreno govoreći, vrijeđa me ta ideja takozvanog “srednjeg puta”, budističke doktrine i izbjegavanja ekstreme. U čemu je štos s vjerom ako nema ekstreme? Ili ste vjernik kojem je zajamčeno da sjedne s desna Bogu u Kraljevstvu nebeskom, ili nevjernik osuđen da vječno

gori u jezeru trulih izlučina. U Svetom smo ratu, izaberi stranu, blesane!

Islam – Islam je velika i istinska religija otkrivena u *Svetom Kur'anu* koji je diktirao anđeo Gabriel posljednjem proroku Muhamedu - neka bude blagoslovljen i neka mir bude s njim.

Svaka religija koja vidi Hailea Selasija, etiopskog vladara iz 20. stoljeća, kao člana Svetog Trojstva zaslužuje sumnju. No opet, svaka religija čije ime ne prepoznaje Wordov spell checker ne može biti neka prijetnja. Moj glavni problem s tim ljudima jest taj što pokušavaju učiniti pušenje trave prihvatljivim, označavajući ga kao “sakrament”. Što se mene tiče, to vas vodi ravno u federalni zatvorski kamp.

Scijsentologija – Ta kontroverzna religija čiji broj sljedbenika brzo raste, privlači neke pametne ljude. Barem se čine pametnima – svakako znaju puno o scijsentologiji!

Znam da mnogi ljudi lako kritiziraju scijsentologiju zbog njezinih tajni i sklonosti da tuži svoje sljedbenike, ali kad biste doznali tajnu kako izbrisati eneagrame iz reaktivnog uma, i vi biste je braniti.

Iako se možda ne slažem sa scijsentologijom u mnogim stvarima – primjerice s idejom da je vladar galaksije Xenu prognao Thetance na Zemlju u svemirskim brodovima u obliku DC-8, zrakoplova iz kasnih 1960-ih, te ih potom razmjestio oko vulkana i raznio hidrogenskim bombama prije 75 milijuna godina, te da duše tih Thetanaca sada nastanjuju naša ljudska tijela i sprečavaju nas da dosegnemo svoj puni potencijal – slažem se s njihovim dobro reklamiranim prezirom prema psihoanalizi. Tri stotine dolara po satu, a tip samo želi razgovarati o mojoj majci? Teleportiraj me, Rone Hubbard!

Rastafarijanci – Svaka religija koja vidi Hailea Selasija, etiopskog vladara iz 20. stoljeća, kao člana Svetog Trojstva zaslužuje sumnju. No opet, svaka religija čije ime ne prepoznaje *Wordov spell checker* ne može biti neka prijetnja. Moj glavni problem s tim ljudima jest taj što pokušavaju učiniti pušenje trave prihvatljivim, označavajući ga kao “sakrament”. Što se mene tiče, to vas vodi ravno u federalni zatvorski kamp.

Ipak, reggae je dosta dobar. Sjajan je kao pozadinska glazba tijekom korporacijskog roštilja.

Svi ostali ljudi kultovi – Problem kod kultova jest u tome što nemaju muda biti iskreni od početka. Skrivaju se iza fraza poput “radionica samoizgradnje”, ili “trener ljudskih potencijala” ili “učionica improvizacije”, a zatim polako, potajice uvode lude stvari tako da ih ne opazite.

Da imaju imalo hrabrosti, na prvom sastanku kulta rekli bi: “Svi morate nositi žute plahte i seksati se sa mnom dva puta na dan dok nas za dvanaest godina ne prenesu na komet. Također, dajte mi sav svoj novac”. Tada ne bi bilo problema – ludaci bi i dalje mogli pristupiti, a ljudi koji su samo podložni sugestiji mogli bi reći: “Hej, pa ovo je kult” i otići. Ne želim nikome oduzeti pravo da bude otrovan kako bi poslao svoju dušu na Pluton, samo kažem da bi trebao na vrijeme znati u što se upušta.

Evo jednostavnog načina da doznate pripadate li kultu: ako se pitate jeste li u kultu, odgovor je da.

Ateisti – Ti beskorisni bezbožnici rastu brojem i snagom u Americi. Često se zapitam kako može postojati Bog koji dopušta da mi neki ljudi toliko dižu tlak.

Srećom, nedavno objavljeno istraživanje u Američkom sociološkom časopisu otkriva da se ateistima najmanje vjeruje – čak manje nego homoseksualcima. To ima smisla – homoseksualcima vjerujemo barem kad se idemo šišati.

Ali, evo najveće zagonetke - ne samo da ateisti uništavaju našu zemlju, nego se i potpuno zavaravaju. Jednostavno nema načina da se dokaže kako Bog ne postoji. Da ih

toliko ne mrzim, bilo bi mi ih žao. Zamislite da cijeli život pogrešno mislite kako nema nevidljive, sveznajuće, više sile koja upravlja svakim događajem na Zemlji. To bi bilo potpuno proizvoljno! Zar to ne kuže?

Još je gore to što ateisti slijepo prate sve što im znanstvenici govore, bez obzira na to kako to nevjerojatno zvučalo racionalnim ušima. Da, da, potrese uzrokuju goleme, nikad videne ploče duboko ispod Zemlje. Da nema šanse da bi Bog tresao zemaljsku kuglu zato što ljudi u Kaliforniji čine sodomiju. Ne, to bi njima bilo previše jednostavno!

Ateisti me ljute upravo zato što pripisuju sve događaje polu-slučajnom djelovanju prirode i odbijaju preuzeti odgovornost za svoja djela! Ako im umre pas, to je zato što je odumiranje njegovih stanica koje je uzrokovao proces starenja “nešto što se moralo dogoditi”. Nikad neće ustati i reći: “Zasluzio sam to kao kaznu za svoja djela”. Ljutim me i sama pomisao na to.

Agnostici – Ateisti bez muda.

ATEISTI I VELIKI SVJETOVNI PLAN

Napadaju vjernike poput mene i vas. Posebice ljude poput mene.

Ateisti su pokretači onoga što ja nazivam Velika svjetovnost.

Članovi Velike svjetovnosti ušuljali su se u sve grane naše federalne vlade, osim u sudstvo i izvršnu vlast. Jeste li znali da u Senatu i Donjem domu Kongresa trenutačno postoji čak jedan samodeklarirani ateist? Evo, da imenujemo barem jednoga - demokratski zastupnik Pete Stark iz kalifornijskog trinaestog okruga. Razmislite: kako se bilo koji prijedlog koji zagovara vjeru može pretočiti u zakon, kad je Kongres talac vode te protubožje klike što je čine Stark, taj Stark i taj isti Stark?

Veliko svjetovnjaštvo je oluja koja stiže – sve veći pokret ljevičara koji preziru Boga s namjerom da protjeraju religiju s javnog trga bez obzira na to koliko ja vremena proveo ukrašavajući ga.

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst. Ulomci knjige I Am America (And So Can You!), Grand Central Publishing, 2007.

TEMAT PRIREDIO ZORAN ROŠKO ILLUSTRIRAO: DARIO DEVIĆ

NORMA BEZ NORME

PREMDA PORUKA ZAČUDNIH, "FUTURISTIČKIH" KOSTIMA GESINE VÖLLM NIJE POSVE JASNA, JEDNO JE NJIMA IPAK POSTIGNUTO - SIŽE JE IZDOJEN ONKRAJ BILO KOJEG KONKRETNOG PROSTORA I VREMENA, ČIME JE DODATNO POTCRтана NJEGOVA UNIVERZALNOST

TRPIMIR MATASOVIĆ

Vincenzo Bellini, *Norma*,
Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb,
12. veljače 2010.

Kada je pretprošle sezone nje-
mački režiser Philipp Himmel-
mann u zagrebačkom HNK-u
postavio svoje viđenje Bizetove *Carmen*,
reakcije su bile, blago rečeno – podijeljene.
Razlozi i za pohvale i za pokude bili su isti
– radikalno kraćenje Bizetove partiture
i beskompromisno modernistička režija.
Nezadovoljstvo čistunaca pritom je posve
razumljivo – njihova je omiljena opera li-
šena velike količine svoje glazbe, a Him-
melmannova scenska vizija bila je sve samo
ne tradicionalno-historicistička. S druge
strane, one koji su bili oduševljeni Him-
melmannom također je trebalo spustiti na
zemlju. Jer, drastični zahvati poput njegovih
ne samo da u Europi, posebno u Njemačkoj,
nisu ništa novo, nego su, zapravo, već toliko
uobičajeni, da predstavljaju svojevrstu za-
sebnu tradiciju.

Bilo kako bilo, uprava je HNK istog
režisera ove sezone angažirala i za novu
postavu Bellinijeve *Norme*. U odnosu na
Carmen, Himmelmannovi su zahvati ov-
dje blaži u odnosu prema notnom tekstu,
ali smjeliji u vizualnom aspektu predstave.
Doduše, ovo prvo ipak je ponajprije zasluga
dirigenta Antonella Allemandija, koji je od-
bio većinu režiserovih prijedloga za kraće-
nje partiture. To se, naposljetku, osjetilo i u
režiji – prazan hod koji se pojavljivao s vre-
mena na vrijeme događao se, po svoj prilici,
upravo na mjestima koja je Himmelmann
isprva htio izbaciti. S druge strane, prijelazi
na mjestima odsjeka koji jesu izbačeni po-
nekad nisu bili posve uvjerljivi.

ČIN OSVETE I ČIN MILOSRĐA
Tu, međutim, prestaju prigovori Himmel-
mannovoj režiji *Norme*. Jer, ovdje je riječ
o vrlo dubinskom promišljanju temeljnih

dramskih odnosa Bellinijeve opere. Premda
poruka začudnih, "futurističkih" kostima
Gesine Völlm nije posve jasna, jedno je
njima ipak postignuto – siže je izdvojen
onkraj bilo kojeg konkretnog prostora i
vremena, čime je dodatno potcrтана nje-
gova univerzalnost. Scenografija Hermanna
Feuchtera, pak, naglašava osnovnu ideju
Himmelmannove režije o sukobu privatnog
i javnog – golemo stubište predstavlja javni
prostor, dok je ispod njega smješten sobičak
mjesto privatnosti, u kojem Norma skriva
svoju nezakonitu djecu.

Općenito, Himmelmann očit o najviše
intrigira dvostruki život naslovne junakinje.
Taj život u laži implicitno je naznačen već
i za vrijeme prvog njenog nastupa, kad još
ne znamo za njenu vezu s Polionom. Naime,
za vrijeme arije *Casta diva* Norma predvodi
obred koji uključuje ritualno žrtvovanje
jedne žene. No, kada se puk, kao publika tog
rituala, razide, vidimo da je sve bila samo
predstava za mase – prividno zaklana žena
živa je i zdrava, a Normine svećenice čiste
mrlje od lažne krvi.

Jednako je bitan i lik Adalgise, koja s
Normom dijeli isti grijeh, ali, za razliku od
nje, ima odlučnosti raskrstiti s Polionom.
U tom smislu, vrlo je učinkovito Himmel-
mannovo rješenje kraja opere. Jer, umjesto
da Polion i Norma sami odu na lomaču, na
velikom ih hramskom stubištu ubije Adal-
gisa. Način na koji to čini također je zna-
kovit – ubojstvo Poliona predstavlja čin
osvete, izveden tako da bude izrazito bolan,
zarivanjem noža u trbuh. S druge strane,
ubojstvo je Norme čin milosrđa – za razliku
od Poliona, Norma umire brzo, učinkovito
izvedenim rezanjem vratnih žila. (Usput
budi rečeno, to je stvarna preslika lažnog
žrtvovanja s početka opere.)

**UPITNOST ANGAŽIRANJA GO-
STUJUĆIH "ZVIJEZDA"** U glaz-
benom pogledu, na ansambl je Opere
zagrebačkog HNK, posebice orkestar,

blagotvorno djelovalo dirigentsko vodstvo
Antonella Allemandija. Dirigent je to koji
dobro razumije finese Bellinijevog stila, u
kojem orkestar nije tek *velika gitara*, nego
suptilan, ali i nezaobilazan čimbenik glaz-
bene dramaturgije. Ništa kod Allemandija
nije mehaničko – njegovo je oblikovanje
fraza fleksibilno i logično proizlazi iz vo-
kalnog načina razmišljanja, čak i kad je
primijenjeno na čisto instrumentalne ods-
jeke. Pjevači pritom jesu u prvom planu,
ali orkestar im nije samo puka pratnja, nego
predstavlja njihovu potporu, ali i nadopunu.
Mora se, doduše, reći da ni pod takvim au-
toritativnim vodstvom HNK-ov orkestar
nije uvijek zvučao savršeno, ali je svakako
ostvario višu razinu muzikalnosti o one na
koju smo inače od njega navikli.

Što se tiče pjevača, u HNK-ovom je
zboru, koji je uvijek bio Ivan Josip Skender,
Allemandi našao izvrsne suradnike. Sa so-
listima, međutim, nije bilo toliko sreće. U
premijsnoj podjeli, iskočila je Dubravka
Šeparović-Mušović, čijoj Adalgisi treba još
dorade u detalju, ali je u cjelini već sada riječ
o scenski i vokalno sugestivnoj i uvjerljivoj
interpretaciji. Slično vrijedi i za Ivicu Čikeša
kao Orovista i Tvrtka Stipića kao Flavija,
dok je nastup Kristine Anelke Đopar kao
Klotilde ostao na razini tek korektnog, ali ni
po čemu osobito upečatljivog doprinosa.

"Zvijezde" ove produkcije
su, pak, bili – ili su barem tre-
bali biti – gostujući pjevači. Ta-
kva kadrovska odluka uprave
zagrebačkog HNK donekle je
razumljiva kad je riječ o angaži-
ranju meksičkog tenora Rafaela
Rojasa. Naime, tenora koji bi
bili u stanju odgovoriti izazov-
ima uloge Poliona kod nas baš
i nema previše – ako ih uopće
ima. Rojas je povjerenje oprav-
dao pomalo rutinskim, ali ipak
visoko profesionalnim nastu-
pom, koji predstavi možda i nije

previše doprinio, ali joj nije niti naštetio.
Ipak, s obzirom da je zasad riječ o jedinom
pjevaču u postavi za tu ulogu, postavlja se
pitanje smislenosti postavljanja predstave
čije će buduće izvedbe ovisiti o raspoloživ-
im terminima tog pjevača.

No, puno je veće pitanje što je HNK-ovu
upravo nagnalo da za naslovnu ulogu an-
gažira rusku pjevačicu porijeklom iz Uzbe-
kistana Nataliju Ušakovu. (Čije prezime,
kako se to, nažalost, u nas uobičajilo, HNK
piše engleskom grafijom – Ushakova.) Riječ
je, naime, o glazbenici koja je jednostavno
nedorasla ulozi Norme. Scenski je još rela-
tivno i prihvatljiva, u odsjecima dramskog
karaktera donekle korektna, ali je zato po-
sve nesprijetna za lirsku stranu Bellinijeve
(anti)junakinje. Nije tu čak riječ toliko o
boji glasa, koliko o tehničkoj nesprijetnosti,
koja rezultira ovlaš ispevanim koloratu-
rama i ozbiljnim intonacijskim poteško-
ćama već u nastupnoj antologijskoj ariji
Casta diva. I sve to u trenutku kada u istom
tom HNK-u na plaći, i to u statusu prvakinje
ansambla, djeluje sopranistica Adela Golac-
Rilović, pravi *spinto* glas, kakav Norma
treba i biti. No, njoj su povjerenje tek repri-
zne izvedbe. A u premijsnoj postaviti do-
bili smo jednu gotovo u svemu kvalitetnu
Normu, kojoj, međutim, nedostaje samo
jedna stvar – Norma. **E**

**– NIŠTA KOD
ALLEMANDIJA NIJE
MEHANIČKO - NJEGOVO
JE OBLIKOVANJE
FRAZA FLEKSIBILNO I
LOGIČNO PROIZLAZI
IZ VOKALNOG NAČINA
RAZMIŠLJANJA, ČAK I
KAD JE PRIMIJENJENO NA
ČISTO INSTRUMENTALNE
ODSJEKE –**

foto: Saša Novković

foto: nov

RAZGOVOR: OLIVER FRLJIĆ

ŠKARE, FUĆKANJE I IZVEDBENE REKONSTRUKCIJE

S OLIVEROM FRLJIĆEM RAZGOVARAMO O NJEGOVIM REKONSTRUKCIJAMA HEPENINGA *Cut Piece* (1964.) YOKO ONO I AKCIJE 100 (*Fučkanje*) TOMISLAVA GOTOVCA IZ 1979. GODINE

SUZANA MARJANIĆ

Koliko mi je poznato, tvoja je prva rekonstrukcija bila rekonstrukcija hepeninga Yoko Ono *Cut Piece* iz 1964. godine u izvedbi Anice Tomić 15. listopada 2007. u povodu otvorenja prve specijalizirane kazališne knjižare u Hrvatskoj, u Teatru &TD. Dakle, zašto baš taj performans i za tu prigodu?

– Taj performans potpuno ovisi o publici, o njihovoj spremnosti da se popnu na pozornicu, uzmu škare i izvedbeno se u njega uključe. Odlučio sam se upravo za njega jer su moguće različite interpretacije: od onih koje naglašavaju društvene mehanizme submisije ženskog subjekta do onih koji se bave etičnošću same izvedbene akcije. Naime, ako se odlučite uzeti škare i izvedbeno intervenirati na izvođačici, vi pristajete biti dio tih društvenih mehanizama, pristajete na jednu krajnje negativnu objektivizaciju performerice. Ukoliko se ne odlučite, na određeni način paralizirate izvedbeni mehanizam performansa, i njegovu implicitnu i eksplicitnu kritiku spomenutih mehanizama.

ŠKARE, ŠAMPANJAC I TORTA

Može li se navedena izvedbena praksa zvati rekonstrukcijom s obzirom da je došlo do značajnog, dakako, namjernog pomaka značenja performansa kao i prigode izvedbe? Naime, performans, točnije hepening Yoko Ono, već u samom naslovu sadrži destruktivan glagol “rezati”, “reži”, a ti si ga zajedno s Anicom Tomić modificirao u izvedbenu prigodu otvorenja uz šampanjac i slavljeničku tortu.

– Mislim da jest riječ o rekonstrukciji jer me je zanimala upravo vrsta znanja koju ponavljanje ovog performansa proizvodi u bitno različitom povijesnom, kulturnom i izvedbenom kontekstu. Svako je rekonstrukciji jasno da ne može rekonstruirati originalni izvedbeni kontekst niti bi to trebao biti njezin zadatak, nego se bavi bilježenjem izvedbene razlike između originalne izvedbe i njezine rekonstrukcije. Kao što se istraživanje u sklopu East Dance Academy fokusiralo na one projekte u kojima se suvremeni ples pojavljivao bez obzira na njegov institucionalni izostanak i nepostojanje formalne edukacije u tom polju te su radene rekonstrukcije tih projekata ne kao neka historiografija, nego način da mislim poziciju i značenje suvremenoga plesa danas, tako je i moja ideja s rekonstrukcijom performansa *Cut Piece* Yoko Ono bila ta da vidim što se događa s jednom izvedbenom praksom, koja je u svojim počecima deklarativno odbijala dominantne modele reprezentacije i njima pripadajuće repetitivne cikluse, kad se ponovi, i to upravo u reprezentativnom kontekstu tih modela reprezentacije.

Nadalje, koliko mi je poznato, tvoja je druga rekonstrukcija - rekonstrukcija Gotovčeve akcije 100 (*Fučkanje*). Kako si uspio rekonstruirati zvučnu matricu tog zvučnoga objekta

— SVAKOJ JE REKONSTRUKCIJI JASNO DA NE MOŽE REKONSTRUIRATI ORIGINALNI IZVEDBENI KONTEKST NITI BI TO TREBAO BITI NJEZIN ZADATAK, NEGO SE BAVI BILJEŽENJEM IZVEDBENE RAZLIKE IZMEĐU ORIGINALNE IZVEDBE I NJEZINE REKONSTRUKCIJE —

s obzirom da filmski snimak akcije, koji su snimili Silvestar Kolbas, Daniel Ridički, Fedor Vučemilović i Boris Popović, nema zvuka te koji je razlog nepostojanja zvuka?

– Nisam išao u rekonstrukciju zvučne matrice, nego sam se prvenstveno fokusirao na Gotovčev skript i instrukcije koje je on sadržavao. Tu se radi o jednoj vrsti *soundscapea*, o prostornom seljenju zvuku. Ovo je, samo na temelju njegova skripta, teško zamislivo dok se ne proba s izvođačima. Jer precizno izvođenje instrukcija iz prvog dijela donosi jedno zanimljivo kretanje zvuka i promjene u njegovim intenzitetima. S druge strane, izostanak zvuka u snimci akcije daje mogućnost veće koncentracije na specifičnu gestualnost koja je prisutna u izvedbi.

Iako je Gotovac u većini razgovora tvrdio da ga je prvenstveno zanimalo istraživanje zvuka, zbog čega je ipak akciju završio neplanirano - razgoličivanjem?

– Gotovčevo razgoličivanje nije akcija koja je zabilježena u skriptu. Po njegovim riječima, on je to napravio za ljude koji su se tamo okupili. Ali Gotovčevo je obnaživanje uvijek predstavljalo neku vrstu izazova normiranim reprezentacijama i idealizacijama muškoga tijela u socijalističkoj umjetnosti pa pretpostavljam da je i ovdje imalo takvu funkciju.

KVADRATURA PARTITURA I FUĆKALICE

Molim te, pojasni značenje ispisivanja partitura u svaki pojedini kvadrat: prostor izvedbe akcije - veliki kvadrat od 100 m² ucrtan na podu i podijeljen na sto manjih kvadrata dimenzije 1 m². Odnosno, što točno znači sistem notacije i partitura izvedbe (dijelovi A, B, C, D i E)?

– Svaki kvadrat je prostor za jednog izvođača. Dakle, za realizaciju je akcije potrebno sto izvođača. Na podu ispred izvođača upisana je njegova partitura. Iako se čini da svaki izvođač izvodi uniformno, njihova se individuacija događa kroz činjenicu da svatko od njih ima različitu partituru. Partitura se sastoji od pet stavaka: A, B, C, D i E, i nizova. Izvođač čeka trenutak kad voditelj izvedbe prozove slovo i broj ucrtane ispred njega i onda zviždi u trajanju koje kontrolira asistent izvedbe (dvije sekunde). U drugom dijelu sam voditelj ulazi u prostor kvadrata i istim redoslijedom izvodi partituru, prolazeći sve kvadrate i sve kombinacije.

Kako navodiš u tekstu o bečkoj rekonstrukciji akcije 100, objavljenom u novom broju *Frakcije* (broj 51/52), Gotovac je istaknuo da je struktura projekta 100 smišljena i razrađena “toliko jednostavno za jednu razinu svijesti, toliko više zamršeno za drugu, ali ono što će se po svoj

prilici dobiti (za većinu slušalaca-promatrača), bit će jedan zvuk. A taj se zvuk može zvati A1 ili D3”. Molim te, pojasni tu jednostavnost u složenosti, odnosno složenost u jednostavnosti toga zvuka?

– Zvuk je jednostavan jer je u principu to jedan ton. Svi izvođači imaju iste zviždaljke i izvode isti ton. Zanimljivo je da ovaj zvuk, iako se radi o jednom te istom zvuku, Gotovac u svom sistemu notacije različito označava. Bez obzira bila njegova oznaka A1 ili D3, riječ je o istom zvuku. Međutim, ono što ovaj

sistem notacije radi zapravo je prostorno seljenje zvuka i promjene u njegovom intenzitetu. On je i još jedan u nizu izazova prevladavajućem sistemu glazbene notacije.

BEČKA REKONSTRUKCIJA AKCIJE 100

Koje si sve prethodne istraživačke radnje izveo za rekonstrukciju te akcije? U spomenutom članku, objavljenom u *Frakciji*, spominješ razgovor s Tomislavom Gotovcem (Antonio G. Lauer), a na YouTubeu možemo vidjeti kako si proveo i razgovore s pojedinim sudionicima akcije.

– U prvoj fazi rada koncentrirao sam se na Gotovčev skript objavljen u časopisu *Čovjek i prostor* (broj 2, 1981.) te različite novinske prikaze i drugu građu koja je bila uključena u ovaj broj časopisa. Tamo se, između ostaloga, nalazila i prekršajna kazna koju je Gotovac morao platiti zbog ometanja javnog reda i mira. Zatim sam kao građu koristio već spomenuti video na kojem je bila s nekoliko kamera (ali bez zvuka) zabilježena akcija. Kroz taj materijal mogao sam rekonstruirati točan prostor na ondašnjem Trgu Republike gdje je akcija izvedena. Tu su bile vidljive i neke stvari koje su samoj akciji prethodile i koje su se dogodile kasnije – npr. cijela intervencija policije, reakcija okupljenih, vodenje Gotovca u jedan od obližnjih haustora gdje mu policija uzima osobne podatke itd. Nakon toga sam razgovarao i s Gotovcem koji je dao svoju interpretaciju akcije te me upoznao sa samim kontekstom u kojem je akcija pripremana i izvedena. Tu mi se učinila jako zanimljiva činjenica da je akciju naručila institucija (isto se meni dogodilo s bečkom rekonstrukcijom koju je naručila uprava Tanzquartier Wien). Također je bilo zanimljivo da su se ta ista institucija, Muzički bijenale, i njezin direktor, Nikša Gligo, od te Gotovčeve akcije ogradili kad je Gotovac izveo svlačenje koje nije bilo skriptirano i da su inzistirali na tome da ga se sudski procesuirao. Na kraju sam intervjuirao pojedince koji su u samu akciju bili posredno ili neposredno uključeni: Hrvoja Turkovića kao člana savjeta Muzičkoga bijenala, Silvestra Kolbasa i Borisa Popovića kao snimatelje akcije, Živorada Tomića, redatelja filmskog zapisa akcije te Ivana Paića koji je tijekom akcije bio Gotovčev asistent.

U navedenom članku u *Frakciji* kao da iznosiš razočaranje zbog toga što Gotovac nije uključio u kontekst svoje akcije 100 i političko značenje te izvedbe, odnosno, ostao je na interpretaciji akcije kao polja istraživanja zvuka na tragu Johna Cagea. Da li je Antonio Gotovac Lauer prihvatio tvoje kontekstualno punjenje svoje akcije?

– Ne bih rekao da je riječ o razočaranju. Mislim da je Gotovac radio u specifičnom društveno-političkom vremenu (podsjetit ću samo na činjenicu da je Josip Broz Tito nekoliko dana prije same akcije bio primljen u Ljubljani na liječenje) i da je inzistiranje na akciji kao istraživanju zvuka na tragu Johna Cagea bio način da se projekt uopće realizira. Njegovo obnaživanje u drugom dijelu po meni je jasan pokušaj da se

Oliver Frljić: rekonstrukcija akcije 100 (Fućkanje) Tomislava Gotovca iz 1979. godine

razbije taj čvrsti formalni okvir, da se izvede jedna rezistivna socijalna gesta. Naravno, teško je u interpretaciji koja u činu zviždanja u trenutku kad se akcija događa vidjeti i eksplisitivnu kritiku prevladavajuće društvene tišine i iščekivanja političkog raspleta. Prije odlaska u Beč, nažalost, iako je bilo planirano da mi se pridruži, nisam uspio vidjeti Toma jer se njegovo zdravstveno stanje pogoršalo, tako da nismo uspjeli razgovarati o idejama koje sam imao za rekonstrukciju.

ZVUKOVNI OBJEKT

Kako je Antonio Gotovac Lauer protumačio kontekst mjesta izvedbe svoga zvukovnog objekta? Naime, na pozadini navedenoga kakofonijsko-zviždalčkoga happeninga na jednoj od zgrada dominirala je slika političkoga tijela J. B. Tita.

– Gotovac je bio svjestan konteksta u kojem se njegova akcija događa. On mi je prvi ukazao na činjenicu podudarnosti ljubljanske hospitalizacije Tita i njegove akcije. Osim toga, radi se o umjetniku čiji je rad uvijek uključivao aktivan odnos spram društveno-političke stvarnosti u kojoj je djelovao. Ne mislim da se ovdje radi o izuzetku, nego samo o trezvenoj procjeni mogućnosti za realizaciju projekta. Što se tiče same slike Josipa Broza Tita, koja se navodno nalazila na jednoj od zgrada iza Gotovčevih leđa, ja je u filmskom materijalu nisam uspio vidjeti i za nju sam saznao samo iz usmene predaje. U svakom slučaju, i bez nje je akcija već i svojim izvedbenim mišljenjem i prostorno-vremenskim kontekstom dobila određeno političko punjenje koje je, i bez daljnje elaboracije, barem iz ove vremenske distance, jasno i jasno vidljivo. Mogu zamisliti i situaciju u kojoj uz Brozovu sliku, koja tada postaje već reprezentacija jednog političkog vođe koji je na izdisaju, kao što je i državna zajednica koju je vodio na početku jednog dugogodišnjeg izdisaja, gledamo obnaženo Gotovčevo tijelo koje okupljene gledatelje uvodi u jednu drugačiju ekonomiju pažnje. Jer zanimljivo je da Gotovac reprezentaciji oslabljene, ali još realno postojeće političke moći, kontrapunktira svoju realnu prisutnost u prostoru.

DIKTATI UMJETNIČKOGA TRŽIŠTA

Kako tumačiš eksploziju, globalni trend različitih rekonstrukcija, obnovljenih izvedbi akcija, performansa i hepeninga kojima svjedočimo u posljednje vrijeme, čini mi se od 2001. godine?

– Umjetničko tržište diktira, nekad na manje, nekad na više suptilan način svoje interese umjetničkoj zajednici. A interesi svakog tržišta su slični i oni se u osnovi mogu svesti na maksimalizaciju profita i smanjenje gubitaka. Negdje u osnovi leži činjenica da umjetnost, ekonomski gledano, uvijek proizvodi gubitak. I sad je potrebno naći način kako taj gubitak uključiti u ovu tržišnu logiku. Tako smo svjedočili u jednom trenutku u devedesetima eksploziji projekata koji su naglasak stavljali na procesualnost, a sama izvedbeno-prezentacijska situacija ih je zanimala sekundarno. Na taj se način nekako mogao opravdati gubitak koji su oni proizvodili u onom trenutku kad su ulazili u postojeći sustav distribucije i konzumacije na umjetničkom tržištu. Najlakše je bilo reći da je upravo proces i iskustvo koje iz njega dobivaju njegovi sudionici ono što nas ovdje zanima. Slična je situacija bila prije nekoliko godina kad smo svjedočili poplavi projekata koji su se bavili umjetnošću kao proizvodnjom znanja. Iako se komercijalizacija znanja odavno dogodila, ovaj je trend opstajao na ideji znanja kao nečega što izlazi iz tržišne logike maksimalizacije profita. Rekonstrukcije koje vidimo na sve strane su mi, na neki način, nastavak te logike. U sklopu East Dance Academy to je pokušaj pisanja povijesti suvremenoga plesa Istočne Evrope i lociranja onih točaka u kojima se pojavljivao bez obzira na nepostojanje institucionalne podrške i sustava formalnog obrazovanja.

Kad kažem pisanje povijesti, ne mislim na klasičnu historiografiju, nego na pisanje jedne alternativne povijesti plesa, kako u metodologiji – ponovno “izvođenje” kao pisanje – tako i u mišljenju plesa u jednom širem sociopolitičkom kontekstu.

ZAGREBAČKA REKONSTRUKCIJA KAO PROTESTNI INSTRUMENT

I dok si u bečkoj rekonstrukciji sa sudionicima akcije “uvježbavao” akciju, u zagrebačkoj izvedbi sudionike si pozvao mailom. Dakle, zbog čega si u zagrebačkoj izvedbi odustao od “uvježbavanja” sudionika akcije te na koji je način Gotovac te davne 1979. godine uspio prikupiti stotinu sudionika? Ivo Paić (usp. snimku na YouTubeu)

čak navodi da je originalna zamisao bila povezana s vojnom ikonografijom; odnosno, prema njegovu je sjećanju Gotovac imao namjeru uključiti pripadnike Jugoslavenske ratne mornarice.

– Zagrebačka i bečka rekonstrukcija su se događale u bitno različitim kontekstima pa sam pokušao i rekonstrukciju misliti iz tih različitih konteksta. Kao što sam već rekao, bečku je rekonstrukciju naručio Tanzquartier Wien, i ona je od samog početka originalnu akciju stavljala u jedan jak institucionalni okvir koji radi na komodifikaciji ovog umjetničkog proizvoda, i to na različite načine. Najprije, trebalo je razmisliti što se događa s njegovim potencijalom kao rezistivnom socijalnom gestom u ovom kontekstu. Društveni kontekst je bio bitno drugačiji, cijela rekonstrukcija se trebala dogoditi u dvorištu MuseumsQuartiera u Beču, prostoru koji već svojom izoliranošću vrši neku vrstu depotenciranja bilo kakve izrazite socijalne gestualnosti. Također, period od trideset godina koliko je prošlo od originalne akcije, način na koje su određene izvedbene prakse i strategije u međuvremenu postale normativne, natjerao me da fokus prebacim na performansu inherentne politike odlučivanja i da vidim što se može napraviti u ovom polju. Zbog toga sam izvedbu sa sudionicima “uvježbavao”. To se uvježbavanje sastojalo od pokušaja da se zadrži originalna forma akcija 100, a da se u isto vrijeme u pripremnom procesu problematiziraju načini instruiranja i odlučivanja koji su upisani u Gotovčev scenarij. U zagrebačkoj sam se rekonstrukciji više bavio ovom umjetničkom akcijom kao nekom vrstom protestnog instrumenta. Zanimalo me što ona može generirati u javnom prostoru, ako se u njezin okvir postave sudionici zagrebačke nezavisne scene, dakle ljudi koji su i te kako aktivni u polju gradskih politika, ako ih se stavi u nešto što ima formu prosvjeda, a u isto vrijeme ne skriva svoje mehanizme proizvodnje estetskog viška. Bilo je zanimljivo kako su samu akciju percipirali i slučajni prosvjednici. Svi su mislili da je riječ o nekom prosvjednom skupu, a i sami izvođači su im ponekad davali pogrešne informacije, a onda bi ih opet dodatno zbunilo kad bi vidjeli brojeve i slova koji su bili upisani u kvadratu. Jer, iako se forma prosvjednog skupa pojavila, nedostajao je na razini dominantnih socijalnih diskursa čitljiv skript njegova izvođenja.

Koje su još rekonstrukcije izvedene u okviru projekta East Dance Academy? Poznato mi je da je reenactment Gotovčeve akcije Streaking (Trčanje gol u centru Grada) (1971.) izveo Samo Gosarić u Ljubljani studenoga 2008. godine u okviru programa East Dance Academy, s izvedbenim uputama: “Trčanje nag u centru grada 90 sekundi”.

– U sklopu East Dance Academy Emil Hrvatinić je napravio tri projekta. Prvi je bio *Pupilića, papa Pupilo, pa Pupilčki* koji je nastao kao rekonstrukcija za slovenski teatar prijelomne neoavangardne predstave Dušana Jovanovića. Zatim *Spomenik g2 i Življenje* (v nastajanju).

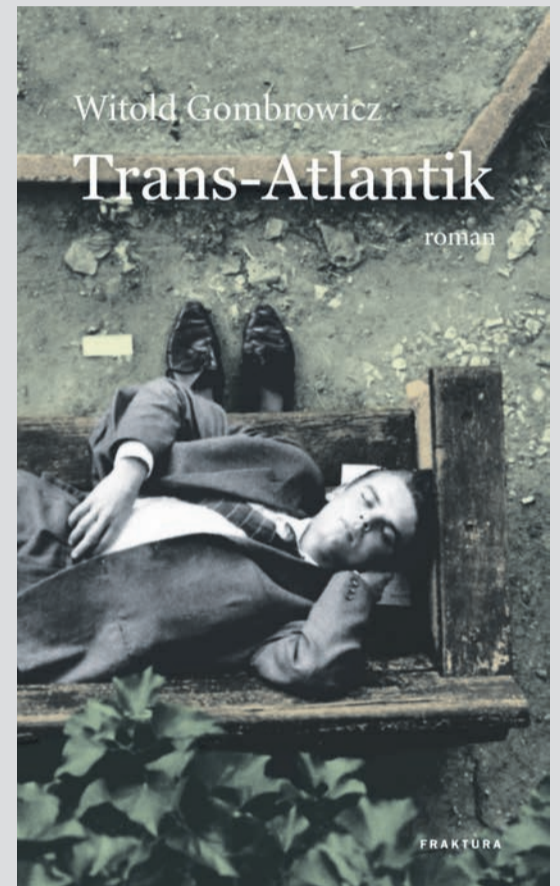
REKONSTRUKCIJA, REENACTMENT...

I na kraju, eto, na koji način shvaćaš razliku između rekonstrukcije i reenactmenta?

– Rekonstrukcija se bavi odnosom između originalnog konteksta i konteksta u kojem se određeni umjetnički rad pojavljuje kao rekonstrukcija. Rekonstrukcija bilježi razliku ne samo između ova dva konteksta nego i u funkcionalnosti umjetničkoga rada u njima. Riječ je o pokušaju aproprijacije znanja koju je umjetnički rad proizveo u vrijeme originalnog pojavljivanja kroz njegovo ponavljanje, ne doslovno, u sadašnjem vremenu. Ukoliko su radovi rekonstruirani u sklopu East Dance Academy bili radovi u kojima se suvremeni ples probijao najprije u neplesnim kontekstima (film, performance art, kazalište...), a zatim i u jednom širem kontekstu u kojem nije postojala institucionalna podrška za suvremeni

ples, niti sustav formalne edukacije, onda je zanimljivo vidjeti što njihove rekonstrukcije znače iz današnje perspektive i je li moguća neka vrsta poopćivosti znanja koje su ti radovi proizveli. Kod reenactmenta ne postoji ovaj interes, nego je primarno minuciozno ponavljanje određenog umjetničkoga rada i njegovih formalnih svojstava. Moram ukazati na to da je moja rekonstrukcija akcije 100 uzela formu reenactmenta, ali je pokušala otvoriti i niz drugih problema: od performansa inherentnih politika odlučivanja do pitanja prevodivosti njegove rezistivne socijalne geste. ■

KAPETAN KOMA PREPORUČUJE

Witold Gombrowicz, *Trans-Atlantik*

Ovo je jedno od Gombrowiczevih remek-djela, nakon fragmentarnog prijevoda Zdravka Malića sada napokon u cjelini dostupno nam (u izdanju zaprešićke Frakture). Ovdje Gombrowicz iz svoje emigrantske argentinske perspektive (vrijeme radnje je 1939, dakle tmurni dani početka Drugog svjetskog rata i brzog vojnog poraza i pada Poljske) ismijava “poljskost”, naročito kršćanski patnički mazohizam Poljaka i njihov kompleks veličine, tragikomičnu muku naroda koji prvenstveno gleda kako će izgledati u očima drugih (“a sad se staraj da nam pred ljudima sramotu ne naneseš, jer ćemo mi tebe ljudima Inozemcima kao velikoga G. Genija Gombrowicza prikazati. To promidžba iziskuje i neka bude znano da narod naš genijima obiluje”).

Početak i kraj romana naročito izvrsni su, u srednjem dijelu pomalo na intenzitetu gubeć. No ono čime izdaje ovo iznimno se diči zapravo je ingenioznost prijevoda. Gombrowicza prevoditi je teško, naročito roman ovaj, koji napisao je on potpuno arhaičnijem jazikom. Nu Zdravko Malić koji početak romana s izvornikom savršeno i prevodilačke parametre postavi, ter Mladen Martić, koji ostatak prevadaše, prevoditeljski spomenik stvoriše. Ponekom čitatelju lijenom ta jezična arhaičnost oli i sintaksa arhaična može biti otežati čitanje mogla bi, no, uz manji trud, otpravit će sebe u kumpaniju začudnijih rečenica tizijeh. Nu, evo primjera kako gospodar Gombrowicz nam zbori: “Smijeh me spopao na vidik Kavospijanja službenika tizijeh! Jer na prvi pogled se vidjeti moglo da, već godinama zajedno u tom uredu sjedeći, svakodnevno tu vječnu kavu ispijajući i vječito pecivo zalažući, istim se dosjetkama starim časteći, u tili čas sve svoje poimahu”.

Snovito, kafkijanski-gogoljevski duhovito, a pred kraj ter jezovito. — **Zoran Roško**

RAZGOVOR: ANTONIO GOTOVAC

RE-ENACTMENT JE OŽIVLJAVANJE MRTVACA

S LEGENDOM HRVATSKOGA PERFORMANSA ANTONIJEM GOTOVCEM LAUEROM O NJEGOVIM VIDENJIMA RE-ENACTMENTA I REKONSTRUKCIJE NJEGOVE AKCIJE 100 (Fućkanje) IZ 1979. GODINE TE REKONSTRUKCIJE AKCIJE Zagreb, volim te! IZ 1981. GODINE

SUZANA MARJANIĆ

Kakvo je vaše mišljenje o re-enactmentima, s obzirom da su nedavno u Zagrebu upriličena dva re-enactmenta vaših performansa: re-enactment performansa *Zagreb, volim te!* (*Ležanje gol na asfaltu, ljubljenje asfalta*) iz 1981. godine, u kojem je, u okviru zagrebačke konferencije Performance Studies international (PSi) 2009. godine, nastupio Milivoj Beader, te rekonstrukcija vaše *Akcije 100 (Fućkanje)* iz 1979. godine, u organizaciji Olivera Frljića u Zagrebu 10. prosinca 2009., a prije toga i u Beču (30. svibnja 2009.). Naime, podsjetila bih da ste povodom remakea happeninga *Happ naš - happening*, koji je ponovljen 1968. godine, dakle, godinu dana nakon prvotne izvedbe (1967.), i to za potrebe snimanja filma *Slučajni život Ante Peterlića*, u razgovoru s Goranom Trbuljakom i Hrvojem Turkovićem u časopisu *Film* izjavili sljedeće: "Na nagovor šefa Podrumske scene napravili smo remake toga hepa, iako smo bili svjesni da to nije ono pravo. Čovjek ne može dva puta napraviti samoubojstvo. (...) No ja to ne smatram hepeningom, to je bilo glumljeno za prijatelja. Hep se ne može glumiti, to nije kazališna predstava".

– Mislite, dakle, na izvedbe mojih performansa koje su osmislili Mario Kovač i Oliver Frljić, odnosno Goran Sergej Pristaš u kombinaciji s Oliverom Frljićem. Evo, ovako. (*smiješak*) Razmišljao sam, istina, o tome, međutim, izdvojiti ću samo najbitnije i najkraće za ovu prigodu. Da je to bilo riješeno na jedan kulturni europski način, to jest da se autoru intelektualnoga projekta adekvatno plati, ja bih to prihvatio. Međutim, ovo što se dogodilo, a pogotovo ono što se dogodilo s Kovačem, to se meni kao autoru ništa ne dopada. Oni su naprosto ukrali i stavili su svoje ime, i to se meni čini kao najobičnija intelektualna krađa. Na Zapadu se sve to plaća, a ovdje je sve to čisti barbarizam u stilu "da budem sretan i počašćen". Ili pak u stilu: "Ti, stari kretan, ti si nekad davno napravio neke stvari, to se nama dopada, mi ćemo to drpiti, dat' ćemo intervju u časopisima, i bok".

Sam Beader nema s tim ništa, već Kovač koji je preuzeo moj performans. Beader je samo dobro odradio posao. Inače, Beadera jako volim, meni je on simpatičan. Meni je i Kovač, istina, bio simpatičan, ali po ovome što je napravio nije mi uopće više simpatičan. Izgubio sam jednu simpatiju za njega. To se tako ne radi, to je naprosto svinjarija.

PROMOCIJA UMJETNIČKOGA EGOIZMA

U članku o bečkoj rekonstrukciji akcije *100 (Fućkanje)*, objavljenom u posljednjem broju *Frakcije* (broj 51-52), Oliver Frljić ističe kako je u razgovoru s vama doznao da niste uključili u kontekst svoje akcije *100* i politički kontekst te izvedbe, odnosno, kao da ste ostali na zenovskoj interpretaciji akcije kao polja istraživanja zvuka na tragu Johna Cagea.

– Da, razgovarali smo... Ovako, ta ponovljena akcija prvi je put izvedena u Beču na Tanzquartieru i ja sam tada baš bio stradao – slomio sam ruku – tako da nažalost nisam mogao vidjeti tu rekonstrukciju Olivera Frljića. To se sve odvijalo pod pokroviteljstvom Gorana Sergeja Pristaša, tako mi se čini. Pristaš je pristojan čovjek, gospodin, za razliku od razbojnika Kovača. Istina, nisam vidio ni zagrebačku rekonstrukciju Olivera Frljića jer mi nisu javili datum izvedbe, odnosno – nisam ni znao da je bila, nego sam tek poslije doznao od Gorana Petercola koji se slučajno tu, na Trgu bana Jelačića, našao pa su ga i pokupili da učestvuje u *Fućkanju*. Rekao mi je kad sam ga sreo: "Upravo

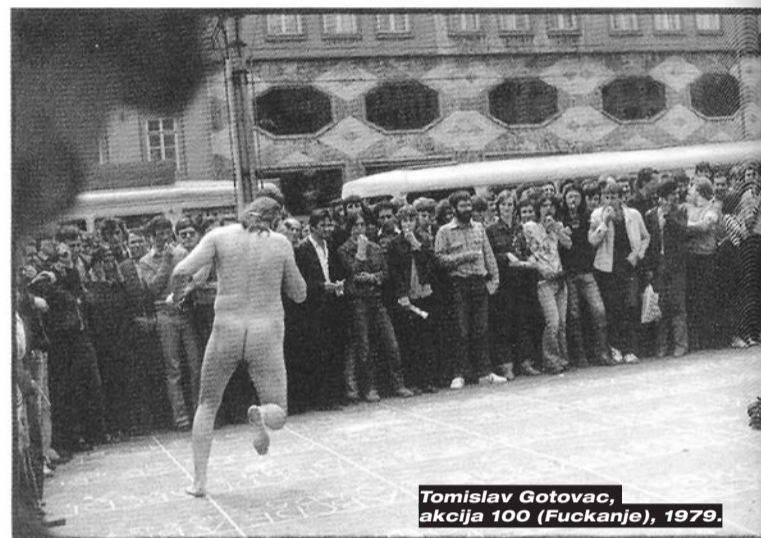
smo fućkali tvoju *Stotku*". Dakle, tek kad ostarite, onda skužite u kakvom se čoporu vukova nalazite. I onda dobro uočite razlike između frendova i znanaca, jer u starosti vam ostaju samo frendovi... Ono što je radio Beader i ono što je radio Frljić, to su bile stvari, dva performansa kojima sam usprkos svemu pokušao promovirati jedan umjetnički egoizam kada mi se ustvari fućkalo za takozvanu samoupravnu socijalističku stvarnost. I u obje sam akcije promovirao svoj anarhistički pogled na umjetnost i na stvarnost oko sebe. Bio sam usredotočen na egoizam jer sam smatrao da se jedino s tim svojim egoizmom mogu oduprijeti stvarnosti s kojom se nisam slagao. Kako sam ja kroz svoj život stalno nastojao biti *protiv*, onda sam odabrao stvar za koju sam znao da će odmah biti protiv svega – nago tijelo. Tako i u akciji *100* i u akciji *Zagreb, volim te!* ja sam se koristio nagim tijelom, svojim mogućnostima (*smijeh*) da na najjednostavniji način ubodem u oko stvarnost. Tu nije bilo nešto da bih ja sada bio protiv sustava, nego je mene čitav taj kontekst izrazito nervirao, kao što me nervira i ovaj danas. E, sad, pri rekonstrukcijama se sukobljavate s pohlepnima i cinizmom. Savjest je najgroznija stvar – onaj koji učini našao nekome tko mu je pristupio u dobroj vjeri, to je grozno...

RE-ENACTMENT ILI UTVRĐIVANJE GRADIVA

Što općenito mislite o fenomenu re-enactmenta i o konceptu re-enactmenta za koji se zalaže Marina Abramović? Naime, ona naglašava da je izvedbom *Seven Easy Pieces* (Muzej Guggenheim, New York, 2005.) ponudila i model za re-enactment te navodi sljedeće upute u okviru tog modela: "Pitajte umjetnika/icu za dozvolu. Platite umjetniku/ici za pravo korištenja. Izvedite novu interpretaciju djela. Izložite originalni materijal: fotografije, video, materijalne predmete/tragove. Izložite novu interpretaciju djela".

– Re-enactment obično doživljavam kao neku vrstu utvrđivanja gradiva. Kao da su svi uvjereni da poslije performansa ponovo kreće nešto konzervativno. I sad, valjda, onda misle nešto zaraditi, jer na Zapadu se ipak ništa ne radi bez velike love, a kako je performans stvar iza koje ostaje manje-više samo dokumentacija, mislim da se forma re-enactmenta može promatrati jedino kao oživljavanje mrtvaca. Likovni umjetnici nastoje – uostalom kao i svi ostali zapadni umjetnici – zaraditi neku lovu i pritom su se domišljato sjetili i te forme ponavljanja. Meni je *to* simpatično, evo, sjećaju se staraca. Marina je rođena negdje oko 1946. godine, dakle, sad je u 64. godini života. Ne znam, ne bih htio biti glasnogovornik jer manje-više ne moramo se složiti oko forme re-enactmenta, ali iznosim svoje mišljenje da u tome vidim samo, ponavljam, oživljavanje mrtvaca.

U razgovoru koji je Oliver Frljić vodio s Ivom Pajićem povodom pripreme za rekonstrukciju vaše akcije *100 (Fućkanje)*, Ivo Pajić je istaknuo kako ste bili fascinirali jednom vrstom militarističke estetike, i to

Tomislav Gotovac, akcija 100 (Fućkanje), 1979.

pogotovo onom koja se mogla vidjeti u američkim filmovima te da ste pored svega bili opsjednuti mornaričkom elegancijom. Naime, misli kako ste tu akciju namjeravali izvesti s Jugoslavenskom ratnom mornaricom, pridodajući kako bi to bilo estetski fascinantno.

– Ne. Ne da ne znam, nego se ne sjećam da sam to namjeravao izvesti s mornaricom. Uglavnom, akcija je zamišljena u dogovoru s Nikšom Gligom, a Ivo Pajić je bio moj asistent. Nikša Gligo je 10. muzički bijenale želio napuniti akcijama, i onda sam mu ponudio akciju sa sto fućkaša. Fućkalice sam izabrao zato što se Muzički bijenale održavao u proljeće kad je i aktualno završavanje maturanata i kada rade ulične performanse u kojima urlaju i fućkaju. Želio sam spojiti to mladenačko maturantsko ludilo s ovim, svakodnevnim ludilom, a kako se mjesto performansa selilo od dvorišta Studentskoga centra do Cvjetnog trga, da bi konačno odlučili da akciju izvedem na Trgu Republike bez bana Jelačića (*smijeh*), skontao sam u svojoj glavi bez da je itko znao i samom sebi rekao: "To će se upamtiti!" Tako je Nikša Gligo doslovno poludio. Od svih je upravo on najviše poludio kad je vidio moje skidanje. Došao je u policijsku stanicu, uletio kod dežurnoga i rekao: "Ovoga osudite i uhapsite. Ovaj je sve napravio na svoju ruku. Ja o tome nisam imao pojma". Osim toga, nije mi htio dati ni honorar koji je bio za sve koji su radili za Muzički bijenale milijun dinara. To je tada bila poprilična svota i stoga sam ga tužio. Imao sam sreću što me je sudac, koji mi je sudio, simpatizirao. Na suđenju je tako pitao Nikšu Gligu: "Je l' Gotovac izvršio sve ono što ste se dogovorili?" On kaže: "Je, ali se skinuo gol i sve je time poništio". Kaže sudac: "Samo sam Vas pitao da li je on izvršio ono što je dogovoreno?" I zatim je rekao Gligu: "Tomislav Gotovac je izvršio ono što ste se dogovorili uz svoj dodatak". I tako sam dobio ondašnjih milijun dinara. A bilo je slasno i to što su ovi na policiji,

– U OBJE SAM SE AKCIJE KORISTIO NAGIM TIJELOM, SVOJIM MOGUĆNOSTIMA DA NA NAJJEDNOSTAVNIJI NAČIN UBODEM U OKO STVARNOST. TU NIJE BILO NEŠTO DA BIH JA SADA BIO PROTIV SUSTAVA, NEGO JE MENE ČITAV TAJ KONTEKST IZRAZITO NERVIRAO, KAO ŠTO ME NERVIRA I OVAJ DANAS –

— AKCIJOM 100 (Fućkanje) I AKCIJOM Zagreb, volim te! USPRKOS SVEMU POKUŠAO SAM PROMOVIRATI UMJETNIČKI EGOIZAM KADA MI SE USTVARI FUĆKALO ZA TAKOZVANU SAMOUPRAVNU SOCIJALISTIČKU STVARNOST —

odnosno miliciji, poludjeli jer akciju sam izveo u subotu. Naime, dan prije je Josip Broz Tito prošao kroz Zagreb i čitava je zagrebačka policija bila u napetosti, a sljedeći je dan bio dan UDBA-e kada se u Domu armije održavala velika proslava – dodjeljivale su se nagrade, i svi su bili u svečanim uniformama i sad im dolazi jedan kreten i skida se gol na međunarodnoj manifestaciji. Idiot! (smijeh) Kad je sve prošlo, dakle, na samom kraju akcije, kad su me klinici digli na ramena, i kad su me profurali golog po cijelom Trgu, Nikša Gligo se pokazao u svom mraku. Ponavljam – otišao je u milicijsku stanicu i rekao: “Ovoga osudite i uhapsite jer je sve to napravio bez dogovora”. Istina...

INDIVIDUALNI ANARHIZAM

Jeste li prije same akcije organizirali uvježbavanje s tih stotinu sudionika Fućkanja?

– Ne, nisam imao vježbu. Samo sam im objasnio koji je problem: dakle, moraju fućkati po slovima A, B, C, D i E. Međutim, zvuk ima jednu osobinu – on se širi prostorom drugačije nego što je to napisano; zvuk je uvijek isti, makar dolazi od slova A ili B ili D... S obzirom da dolazi iz toga prostora, on je uvijek jedan zvuk. Pajić je kao moj asistent najavljivao slovo i brojku, i onda su oni tako fućkali. U drugom dijelu akcije su se svi ti klinici povukli s tog kvadrata 10 x 10 m, a ja sam onda iskoristio tu gužvu – to sam isplanirao – i skinuo se, i onda sam to fućkao trčeći što su oni fućkali stojeći. Cijeli se opis nalazi u časopisu *Čovjek i prostor* (broj 2, 1981.). Dakle, stvar je vrlo jednostavna. Tako se i u ovoj akciji kao i u akciji *Zagreb, volim te!* radilo o tome da stupim na scenu grada kao anarhoidna poruka. Tako sam prvi puta bio gol u Zagrebu u tom *Fućkanju* 1979. godine, a inače prvi sam puta bio javno gol u akciji trčanja beogradskom Sremskom ulicom 1971. godine.

Znači, između te dvije akcije niste organizirali akcije javnoga nagoga tijela?

– Ne. Sve su te stvari završavale pred sudovima, policijom, a Lazar Stojanović je zbog filma *Plastični Isus*, zahvaljujući tome što je bila kompletna anarhoidna tvorevina u kojemu se nalazi moje nago trčanje Sremskom ulicom, završio tri godine u buksi u Požarevcu.

Kada spominjete anarhoidnu grupaciju u Beogradu, jeste li bili povezani i s političkim grupacijama?

– Ne, strašno sam izbjegavao sve stvari koje su bile političke, išao sam na individualni anarhizam. To je moja mladost, a

sada sam jedan starček. Sve ovo što mi se dogodilo ovih posljednjih godinu dana – ta staračka nemoć – to je zaista Apage Satanas. Smrti koje su stravične za bližu okolinu su užasno dobre za samu osobu kojoj se to dogodi: sudari, metak u glavu, smrt bez staračke i bolesničke nemoći... To je strašno za one koji su vam bliski, ali za vas je brza smrt savršena. Upravo se nažalost nalazim na tom putu staračke nemoći. Ne znam kako će to završiti. Da dobijem starački dom u Klaićevoj, to bi za mene bilo spas. Svega 500 metara dalje od moga stana, što

znači da bih mogao svaki dan ići u svoj kutak. Vidite da se nisam prepustio nemoći, vidite da sam došao na razgovor. Evo me, razgovaramo. (smijeh)

Koji ste zadnji performans izveli prije ovoga iskustva bolesti? Čini mi se da je to bio performans Hrvatska remek-djela, s podnaslovom Dva muškarca i jedna žena, koji ste izveli u rujnu prošle godine s Vlastom Delimar i Milanom Božićem u formi ranojutarnje nage šetnje Ilicom, točnije od Gundulićeve prema Oktogonu?

– Da, bilo je pola sedam ujutro, što smo odabrali zbog svjetla kako ne bi bio veliki kontrast između sjene i sunca. Ranije smo sa snimateljima obišli prostor šetnje i zaključili da je najbolje šetnju obaviti rano ujutro. Inače, rodonačelnica cijeloga performansa je Vlasta Delimar, a Milan i ja smo tu uključeni kao muška pratnja. (smijeh)

PERFORMANS INSPIRIRAN FILMOM

Kad smo spomenuli Vlastu Delimar, koje ste performanse izveli na njezinom imanju u Štaglincu u okviru njezine umjetničke organizacije Moja zemlja, Štaglinec?

– Prošle godine u Štaglincu izveo sam performans *Gibanje*; bio sam gol i izgovarao sam suglasnike i samoglasnike koje sam inače radio u vježbanju koncentracije za oslobađanje od govornih poteškoća. To su svi samoglasnici i suglasnici s kojima se ljudi s govornim poteškoćama najviše muče; dakle, u paru: k-g, t-d, p-b, m-n. Izašao sam tako gol u Vlastino dvorište i izgovarao sam samoglasnike i onda te suglasnike.

Dvije godine ranije u Štaglincu sam uzeo priču mjuzikla *Bal na vodi*, odnosno *Revija na vodi*, koji se originalno 1944. godine zvao *Kupajuća ljepotica* (*Bathing Beauty*, 1944.). Glume Esther Williams i Red Skelton, sa sjajnim plivačkim performansom koji izvodi Esther Williams i plamenom koji izlazi iz vode. Uzeo sam taj plamen i tu vodu, i tako sam pričao kako je to bio jedan od značajnijih filmova jugoslavenskoga općinstva. To je, naime, narod gledao po 25 puta. Film je snimio veliki režiser George Sidney. To je čovjek koji ide usporedo po veličini s Georgeom Stevensom. Stevens je napravio one čuvene američke filmove – prvi je *Mjesto pod Suncem*, drugi je *Div*, a treći je *Dnevnik Anne Frank*. Stevens je meni jedan od najdražih američkih režisera. Stevensa je 1943. godine Roosevelt pozvao da okupi ekipu i da krene s američkim trupama u Evropu. Upravo je njegova ekipa snimila one čuvene snimke oslobođenja Dachaua, tako da su njegovi ljudi snimili najbolju dokumentaciju o Amerikancima pri

ulasku u Evropu koju su zarazili nacisti. Kako smatram da je jedan od najvećih revolucionara George Stevens, još sam uvijek zaljubljen u njegov film *Mjesto pod Suncem*. A William Mellor je snimatelj koji je snimio te čuvene filmove – *Div*, *Mjesto pod Suncem* i *Dnevnik Anne Frank*. To kad ste ufurani u film, onda znate o kojim je stvarima riječ. Kad je Stevens odlučio snimiti *Mjesto pod Suncem*, uzeo je Montgomeryja Clifta i Elizabeth Taylor, dakle, uzeo je *pedera* i jednu takvu strastvenu glumicu. Inače, Stevens je obožavao i Rocka Hudsona koji je igrao u njegovu filmu *Div* s Jamesom Deanom, a Hudson i Montgomery Clift su bili poznati gejevi. Inače, Montgomery Clift je bio aristokrat koji je pedesete godine u časopisu *Life* proglašen za najljepšega muškarca Amerike, a poznato je da je toliko mogao djelovati na sebe da je mogao mijenjati svoju temperaturu, što je sposobnost izrazite samovlade, koja je strašna. Kad su montirali film *Mjesto pod Suncem*, a kako je Stevens imao užasne zasluge za američku državu, mogao je doslovno raditi što je htio i čuvena je anegdota da je u jednom trenutku snimanja *Mjesta pod Suncem* Stevens utonuo vrlo duboko u svoje misli i nestao u svojim kulisama odakle nije izlazio šest sati. Njegova ga je ekipa čekala jer su ga doživljavali u rangu sveca. I nakon šest sati, Stevens se pojavljuje iz svojih kulisa, kao da se ništa nije dogodilo, uradi klapu i sve se nastavlja svojim tokom.

SPALJIVANJE IMENA

Film je montirao William Hornbeck, koji je prije tog filma, 1941. i 1942. godine, montirao seriju *Zašto se borimo*, koja je tada bila čuvena serija. Pri montaži *Mjesta pod Suncem* Stevens i Hornbeck gledali su svaki milimetar svih rola, kako bi savršeno uskladili sliku i zvuk. To je upravo ono savršenstvo koje je postigao Ejzenštejn kada je to isto radio u filmovima *Aleksandar Nevski* i *Ivan Grozni* gdje je morala biti totalna podudarnost između zvuka i slike. Mislim da je veliki Prokofjev pisao muziku za njega. Onda su Ejzenštejn i Prokofjev tako mjesecima usklađivali sliku koju je snimio veliki Eduard Tise koji je, inače, snimio gotove sve velike snimke velikom Ejzenštejnu. Inače, William Mellor je snimio još jedan sjajan film – *Ljubav popodne* Billyja Wildera. Kako je William Mellor isto tako bio filmski sve-tac, mogao je raditi što je želio. U filmu *Ljubav popodne* igra Gary Cooper i Audrey Hepburn, i postoji scena u kojoj oni plešu u mraku gdje se ne vidi ni jedno ni drugo, ta scena je fantastična... To su mogli jedino Billy Wilder i William Mellor. I da se sada vratim na taj performans *Ljepotica koja se kupava*, u čast Esther Williams iz Štaglinca 2007. godine. Dakle, bila je to priča o Georgeu Sidneyju koji je napravio *Bal na vodi* gdje sam onda isfurao priču kako je Sukarno, koji je bio veliki ludak i veliki prijatelj Josipa Broza Tita, pričao kako on pokazuje ljudima samo američke obiteljske filmove koji govore o američkom načinu života gdje se prikazuju bazeni, kuće s mnoštvom soba... Tako sam spojio te priče: *Bal na vodi*, Sukarno, Josip Broz, gdje je riječ o velikim ljudima u smislu arta, a inače velikim zlikovcima.

Onda druga velika umjetnica – Leni Riefenstahl, njezina dva projekta – *Trijumf volje* koji prikazuje naci partiju u Nürnbergu i dva filma, odnosno dva dijela *Olympia* o Olimpijadi 1936. u Berlinu – to su remek-djela dokumentarnoga filma, bez obzira čemu to služilo. Ne možete nikako zamisliti dokumentarni film, a da režiser nije gledao te njezine filmove. Mene mogu optužiti da sam zadnja stoka, meni se fućka. Kad se radi o artu, tu ne poznajem nikakve granice, tako da su to surove stvari. Isto je tako i s američkim filmom. Svi su američki filmovi najodurnija američka kapitalistička propaganda, samo su umotani u celofan. Svi najveći američki režiseri su radili za Busha, ne za Clintona.

No, da se vratimo na performanse u Štaglincu. Tako sam u Štaglincu u performansu *Tom* 2006. godine spalio svoje nekadašnje ime TOM ispisano pilovinom na zemlji, a spalio sam ga naftom i benzinom.

Povodom te ideologizacije američkoga filma, što mislite o filmu Avatar, koji je sjajno prikazao u toj bajkovitoj polarizaciji crno-bijeloga svijeta završnicu neoliberalnoga kapitalizma u kojemu je Priroda svedena na NIŠTA?

– Inače obožavam Camerona, on ima nekoliko filmova koji su mi dragi, ali *Avatar* nije film u kojem uživam, no mogu reći njegovu poruku koja govori o tome da je Amerika odurna, odvratna zemlja. Hm, ali to govori frajer koji je napravio *Titanic* i koji je uza sve to fenomenalan režiser. (smijeh) Ne znam, to nije moj film. Moj film je onaj koji je napravila njegova bivša supruga Kathryn Bigelow – ratni triler *Narednik James*, kako je kod nas preveden njegov poetski naslov *The Hurt Locker*. ☒

KRAJOLICI

PRILAŽEMO ULOMAK IZ NAJNOVIJE PROZE LJILJANE FILIPOVIĆ, AUTORICE ZAPAŽENIH ROMANA, ESEJA, STUDIJA I DRUGIH IMAGINARNIH DESTINACIJA

LJILJANA FILIPOVIĆ

Rijeka i planine. Posvuda su. Mnogih se sjećate. Mogli biste ih i opisati. Čak i nekih koje niste vidjeli. Zna ih s fotografija. Razglednica poslanih vam iz različitih razloga.

Sjećate se rijeke koja vas je plašila kad ste je prelazili preko visećeg mosta. Vama je bilo desetak godina, a njoj valjda koje tisućljeće. Poigravala vlastitom uzburkanošću. Potamnijela. Prijeteća. Dozivali su vas s druge strane. Požurivali vas. Nisu razumjeli vaše strahove. Ni svoje. Zašto bi onda vaše. I ostali su vam cijeli život nejasni. Strahovi. Lutali ste, poslije, po različitim teorijama, da biste ih si objasnili. U sjećanju vam je čak i neki potočić. Pokušavali ste ga bosu pregaziti padajući preko kliskog kamenja obraslog travom.

Još i sad ne možete shvatiti zašto je jedna povukla za sobom sestru vaše prijateljice. Pred njom. A bila je baš odlična učenica i draga. Drugu je strah čuvao na obali. Plašila ju je rijeka. Bojala se u nju ući. Roditelji joj to nikad nisu oprostili, njoj, s tek prosječnim uspjehom, što je baš ona, tako obična, ostala živa. Krivnja ju je dohvatila. Zašutjela je. Servirali su uvijek i za sestru. Šutjeli u četvero. Vir je progutao cijelu obitelj.

Mrzili ste kad su vas vodili na kupanja na rijeku koje su trebale ostati u literaturi. Jer tamo ste ih i upoznali. Skupa s jednako bojažljivim, ali eto, ne baš sretnim druženjem s vodenim zmijama.

Ipak, jedna vas zove da joj se vratite. Rijeka. Nastanila se u vama. Ne znate u kojem je to dijelu tijela. Tamo negdje gdje su sjećanja? Tko bi znao. Postoje neka nagadanja. Al' neugodno vam je misliti o tome.

Tek kasnije u životu ste je upoznali. Rijeku. Onda kad ste, ranije, mislili da se, tada, kasnije, ništa ne događa. Da se sva vrata zatvaraju. Želje prestaju. Prijatelji nestaju. Da se ulasci u doživljaje i stvaranje zaključavaju. Osim u one neugodne.

Nikad niste slutili da ćete ploviti njome. Niste ni znali da postoji. Tamo negdje. Gdje vas ništa nije privlačilo. Poslije ste mislili, kad vas je počela dozivati, možda ste čitali neke knjige čijih se sadržaja ni ne sjećate. Sjetite se i kojih. Ali ne i opisa krajolika. Oduvijek su vam zamorni.

Rijeku prate planine. Mnogim se rijekama to događa. Bar iz daljine. Ove i osunčane izgledaju kao da su u sjeni. Poput su duhova koji čeznu za vama. Ili vi za njima. Poput su sreće drugih koja vam je najvažnija na svijetu. Bez obzira na cijenu. Trudite se da vas ne povrijedi. Pravite se da bol ne osjećate. Možda je zaboravite, nadate se. Ali ne zaboravljava ona vas.

Kod drugih vidite kako svoju čežnju prepoznaju krivo. Kao kad vam se učini na ulici da ste vidjeli nekog poznatog. Dragog. Slijedite ga. Iako već odavno znate da ste se zabunili. Ali neki dio vas ne priznaje grešku. Prepoznajete to kod drugih, no ne i kod sebe. Da uporno slijedite vlastite zabune. I znate da i o tome postoje teorije. Nije vam od toga lakše.

Kako uistinu izgledaju? Rijeka i planine. Oni koji vas dozivaju. Jači od opisa je osjećaj. Spokojna. Možda sreće. Ne usudujete se *tako* misliti. Kao kad u snu sretnete osobu od koje se jednom davno niste mogli odvojiti. Uvijek nanovo vas smiruje. Dovoljno je da njezin lik prođe vašim snom i umiri nemire. Zna da će sve biti u redu. A ako baš i neće, smireno prolazite kroz tu neku životnu nevolju koja vas iskušava.

— PONEKAD VAS NEKI KRAJOLICI ZOVU JOŠ PRIJE NO ŠTO STE IH UPOZNALI. SPAKIRATE SE I ODETE NA KRAJ SVIJETA. POJMA NEMATE ZAŠTO. NI DRUGI. POKUŠAVAJU VAS ZAUSTAVITI. NEKI PLANET JE, POMISLITE, POŽELIO NA PUT I ŠTO SAD TU MOŽETE. —

Ponekad vas neki krajolici zovu još prije no što ste ih upoznali. Spakirate se i odete na kraj svijeta. Pojma nemate zašto. Ni drugi. Pokušavaju vas zaustaviti. Neki planet je, pomislite, poželio na put i što sad tu možete.

Ali ponekad ih ne čujete. Krajolike. Ma ne, čujete. Ali ne čini vam se to nekako važnim. Skromno mislite da se radi o zabuni. Skrivajte se od promjena. Pošaljete tamo svoje dijete. Prijatelja, možda. Umjesto vas. Natjerate ga i da nauči jezik tog dozivajućeg pejzaža. Da se zna da ste ipak mislili na njega, ali da niste mogli. Do njega. Spriječio vas je život. Branite se od samoga sebe.

Netko tko vas ni ne pozna, ili to mislite, upita vas:

– Gdje vam je pogled? Izgledate kao da vam duša čezne za nekim krajolikom.

Možda onom rijekom koju ste jednom spomenuli.

Ne sjećate se da ste o njoj govorili. Sigurni ste.

– Ah - uzdahnate. – Moja duša stalno čezne. I za poznatim i nepoznatim. Tko bi joj ispunio sve želje.

Otrovno dodaje:

– Ponekad se čezne za nečim da se ne bi čeznulo za nekim.

Uvrijeđenost vam pomaže da preživite dan.

Što svi oni govore? Pa vama su dovoljne i pripovijesti o čovjeku koji zna da

mu je ovo posljednji posjet Zemlji i misija mu je opraštanje s krajolicima i ljudima koji ga dozivaju u čudna vremena. Naprasno. Neočekivano bi se, kao i vi ponekad, pokupio i otišao na Island samo zato što je u jednom trenutku sanjao da se kupa u gejziru. Iako ništa o njima nije znao. Nije ih ni vidio na televiziji. Ali u snu su bili prozračno zeleni. Island, to je za njega bila samo Björk.

Govore vam da se svi krajolici vaše duše nalaze na Zemlji. Moguće ih je ne pronaći. Iako se čak guraju na ekrane i kamere vaših prijatelja. Pa i nepoznatih vam ljudi. Samo da biste ih ugledali. Ponekad vam govore da više znate no što pretpostavljate. Kao kad po nepoznatim krajevima prolazite kao da su dio vaše svakidašnje putanje. Vodič vam je suvišan. Možda je to i istina. Ali nemiru ne dopuštate da vas izvede iz vaše sobe. Pristajete tek na turistički vodič. Proučavanje nepoznatih vam običaja i možda jezika kojima se ne kanite služiti. Literaturu. Pokoji film. Zadovoljavate se čežnjom. Ili zajedničkom šutnjom o njoj. S nekim tko zna o čemu se radi. Tko je vidio. Sve druge izbjegavate. Dok se ne naviknete. Na čežnju. Dok ne dode nova. Slutnja?

– To je za one koji putuju za svojom čežnjom – tumači vam prodavač turističkih vodiča kad vas ugleda pored putopisnog odjeljka.

– To je za one koji je listaju – objašnjavate žalosno sami sebi vlastiti komformizam.

Postavlja vam pitanje:

– Kad mislite na neki krajolik, koji je to? Kojem biste posvetili posljednje misli? Neki na kojem ste bili sretni, a da niste znali zašto? Ili neki po kojem ste šetali sretni i sjećate se zašto.

Neljubazni ste:

– Radi li se tu o krajoliku ili tek o scenografiji?

– Opsjednutost krajolicima opsjednutost je dijelovima sebe. Onima za koje se ni ne zna da postoje. Sjećanjima na nešto zaboravljeno.

– Je li to znanstveno dokazano? – pobuni se u vama netko iz trećeg tisućljeća.

– Mnogi nerazumljive opsjednutosti znanstveno objašnjavaju. Kao sjećanje na prostor prije ovoga. Pojavljuju se kao krajolici vaših snova koji se ponavljaju.

Odmah se sjetite kuća i gradova kojima hodate samo u snu. Ali branite vlastitu javu.

Nastavlja:

– I kojima kao da ste još jučer šetali. A niste. Ne znate nikoga kome su poznati. Ne možete dokazati da postoje. Kako ste tako onda sigurni u njima? Tim tlapnjama? Skrivajte ih od drugih.

Kako svi ti prodavači tako mnogo znaju, pitate se u sebi bojeći da će vam odgovoriti na misli. Možda je sve to točno, ali vi ga ozbiljno ne slušate. Ne date da vam dijelove ovako javno čereče.

– Knjige pomažu da se prebrode tuge odvajanja od pojedinih podneblja. Ali to nisu turistički vodiči – smješka vam se knjižarska svezalica. – Gradovi su pripovijesti o sebi, knjige o sebi. O samospoznaji.

Koji intelektualni kič. Šutite. A znate da se o nekim krajolicima ne usudujete govoriti. Ili pisati. Mislite, ako ih opišete, nestat će. Kao što ima datuma i cijelih godina na koje se ne usudite ni misliti. Preskačete ih u vlastitim zapisima. Plašite

se da će se i time što ste ih spomenuli, ponoviti. Još jednom vas užasnute tadašnji događaji. Podsjetiti da postoje. Da su se dogodili. Da nisu izbrisani. Sanjani. Hladno neizmjenjivi. Da vam je poklonjena nemilosrdna milost da ih preživite.

Ponekad se daju tek naslutiti. Ti krajolici. Mirom. Ali nitko ne zna koje je baš vaše mjesto ni jeste li vi to već bili tamo. Zahvalni ste kad to netko učini za vas. Objasni vam zašto osjećate da lebdite na spomen imena nekog grada, daleke ulice, njihova neba.

– Krajolici su priča o poroznosti. O prozirnosti. Kad se ne možete prizemljiti – smješka se prodavač knjiga.

Pogledate ga. Otkud mu to?

Fotokopira vam neku stranicu.

Čitate¹:

(...) *Postoje mjesta koja potječu od iskona. Ta su mjesta trenuci u kojima se zaustavilo Nekoć. (...) Abraham Van Berchem položio je ruku na bakropiščevo rame. Reče: "Što više starimo, tim je teže othrvati se divoti krajolika kroz koji prolazimo. Koža istanjena od vjetra i godina, mlohava od umora i užitaka, dlake, suze, kapi, nokti i vlasi pali na tlo kao suho lišće ili grančice propuštaju dušu koja sve češće zaluta izvan zapremnine kože. Posljednji je uzlet zapravo samo rasipanje. Što više starim, to se bolje osjećam na bilo kojem mjestu. Ne boravim više mnogo u svom tijelu. Bojim se da ću jednog dana umrijeti. Osjećam da mi je koža pretanka i previše porozna. Kažem sebi: Jednog će dana krajolik proći kroz mene". (...) E*

1 Prijevod ulomka iz romana Pascala Quignarda, *Terasa u Rimu*, Saša Sirovec & Zlatko Wurzburg, (Litteris, Zagreb, 2004., str.47./48.)

2. DANI FOTOGRAFIJE ARHIVA TOŠO DABAC

DRUGI PO REDU Dani fotografije Arhiva Tošo Dabac U ORGANIZACIJI ARHIVA TOŠO DABAC I MUZEJA SUVREMENE UMJETNOSTI ODRŽAT ĆE SE OD 20. VELJAČE DO 23. OŽUJKA 2010.

Dani fotografije Arhiva TD prvi su puta organizirani 2007., u povodu stote obljetnice rođenja umjetnika, kao posveta ovom nestoru hrvatske fotografije i bogatoj tradiciji hrvatske fotografije općenito. Na tragu posljednjih Dana, ove je godine ponovno pripremljen tematski raznolik i bogat program, na kojem će sudjelovati niz stručnjaka s područja povijesti umjetnosti, teorije umjetnosti

PROGRAM

PREDAVANJA - Dvorana Gorgona, MSU, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb

24. 2. 19,00 **FOTOGRAFIJA I JEZIK**

Brane Kovič, povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i prevoditelj iz Ljubljane
20,00 **FOTOGRAFIJA KAO ILUZORNOST ILUZIJE**

Ivan Ladislav Galeta, multimedijски umjetnik, redoviti profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu

2. 3. 19,00 **ČITANJE PROSTORA U DABČEVOM CIKLUSU "LJUDI S ULICE"**

Željka Čorak, znanstvena savjetnica Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu
20,00 **HRVATSKA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI KROZ FOTOGRAFIJU POSLJEDNIH**

DVADESET GODINA - SUBJEKTIVAN POGLED

Marija Tonković, muzejska savjetnica u Muzeju za umjetnosti i obrt, viša predavačica na Akademiji dramskih umjetnosti u Zagrebu

5. 3. 19,00 **ČASOPIS SPOT - PRILOG ISTRAŽIVANJU FOTOGRAFIJE U HRVATSKOJ 70-IH**

GODINA 20. STOLJEĆA

Sandra Križić Roban, znanstvena suradnica Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, predavačica na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Splitu

20,00 **POSLIJERATNA FOTOGRAFIJA TOŠE DABCA**

Iva Prosoli, kustosica u Muzeju grada Zagreba

18. 3., 19,00 **STRUČNO VODSTVO: FOTOGRAFIJA U STALNOM POSTAVU ZBIRKE U POKRETU U**

MUZEJU SUVREMENE UMJETNOSTI U ZAGREBU

Tihomir Milovac, muzejski savjetnik, voditelj

Eksperimentalno-istraživačkog odjela, koautor stalnog postava MSU;

Marina Benažić, voditeljica Arhiva Tošo Dabac

TRIBINA - Čitaonica, MSU, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb

17. 3., 19,00 **ZAGREB 80-IH I POLETOVA FOTOGRAFIJA**

Autor koncepta i moderator: Leila Topić, voditeljica Zbirke medijske umjetnosti, Zbirke fotografije i Zbirke filma i videa u MSU. Sudjeluju: teoretičar kulture Dean Duda, povjesničarka umjetnosti Markita Franulić, nekadašnji urednik *Poleta* Denis Kuljiš, teoretičar dizajna Feđa Vukić i umjetnici koji su se realizirali kroz poletovsku školu Sanja i Mario Bachrach-Krištofić, Danilo Dučak, Dražen Kalenić, Igor Kelčec, Ivan Posavec, Mio Vesović, Fedor Vučemilović, Andrija Zelmanović i dr.

AKCIJA - Školica, MSU, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb

FOTOGRAFSKO ISTRAŽIVANJE NEVIDLJIVI ZAGREB

Autorica koncepta i kustosica radionice: Leila Topić; asistentica radionice: Bella Rupena.

20. i 27. 2., 6. i 13. 3., 11,00

U Muzeju - voditelj Tomislav Šmider

Iznad i ispod muzejskog tobogana - voditeljica Erika Šmider

i fotografije. Uz njih će prisustvovati i sami umjetnici dokazani na području fotografiju te će svoja iskustva podijeliti kao voditelji fotoradionica. Izložba kojom će *Dani* biti popraćeni, *Tošo Dabac - Riječki dnevnik*, po prvi će puta Zagrebu predstaviti radove ovog autora nastale nakon Drugog svjetskog rata na području Rijeke i Kvarnera.

Što se događa u Novom Zagrebu? - voditelj Sandro Đukić

Nevidljivi gradovi - voditelj Igor Kuduz

21. i 28. 2., 7. i 14. 3., 11,00

Ljudi s Hreljića - voditeljica Zlata Medak

FOTORADIONICE - Arhiv TD, Ilica 17; Školica, MSU, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb

22.-23. 2., 10,00 (Arhiv TD; Školica, MSU)

Darije Petković, asistent na odsjeku za snimanje Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu

RADIONICA DOKUMENTARNE FOTOGRAFIJE "LJUDI S ULICE"

25.-28. 2., 11,00 (Školica, MSU)

Ana Opalić, slobodna umjetnica

FOTOGRAFIJA "KOJA NIČEMU NE SLUŽI"

27. 2., 11,00 h (Zbirke u pokretu, MSU)

Udruga Projekt 001, Ivan Karabelj, fotograf

EKSPERIMENTI S MRTVIM PRIRODAMA

2.- 4. 3., 10,00 (Arhiv TD)

Sofija Silvia, slobodna umjetnica

CAMERA OBSCURA

8.- 9. 3., 10,00 (Arhiv TD)

Boris Cvjetanović, fotograf

FOTOGRAFIRANJE ISTOG

15.-17. 3., 10,00 (Arhiv TD)

Mio Vesović, fotograf

"DOBRI DUH TOŠE DABCA" - RADIONICA NA TEMU FOTOGRAMA

IZLOŽBA (23. 2.- 23. 3.) - No Galerija, MSU, Avenija Dubrovnik 17, Zagreb

TOŠO DABAC - RIJEČKI DNEVNIK

Otvorenje izložbe: 23. veljače 2010. u 19.00 h

Seriju fotografija Rijeke i okolice koje čine okosnicu izložbe Tošo Dabac je kao fotoreporter dnevnog lista *Borba* snimio neposredno po završetku Drugog svjetskog rata. Dio izložbe predstavlja one fotografije koje je Dabac snimio za svojih kasnijih boravaka na ovome području, a prikazuju Rijeku kao industrijski poslijeratni grad, riječku luku i motive iz urbanog tkiva. Taj dio njegovog opusa dosad je rijetko prezentiran javnosti.

Zbog ograničenog broja polaznika za program Akcija molimo zainteresirane da se prijave za radionice na e-mail adresu leila.topic@msu.hr ili osobno na recepciji Muzeja suvremene umjetnosti, Av. Dubrovnik 17 svakim danom osim ponedjeljka od 11 do 19 sati.

Zbog ograničenog broja polaznika za fotoradionice molimo zainteresirane da se prijave u Arhivu Tošo Dabac (tel.+ 385 1 483 36 77), svakim radnim danom od 10 do 17 sati. Dodatne informacije na www.msu.hr

JEZIKOBOJ NA DOMAĆEM TERENU

ŽANIĆEVA KNJIGA NA MIKORAZINI, U JEDNOM SEGMENTU POPULARNE KULTURE, VRLO DOBRO POKAZUJE NUŽNOST DA SE VELIKA PRIČA O STEREOTIPIMA I IMAGINACIJAMA, NACIONALNOME I REGIONALNOME, CENTRU I PERIFERIJU, SAGLEDAVA RACIONALNIJE, OPREZNIJE I SLOŽENIJE

KATARINA LUKETIĆ

Rane Srđana Dragojevića bile su prvi srpski film koji je nakon rata ušao u regularnu kino distribuciju u Hrvatskoj. Bilo je to na proljeće 1999. godine: tuđmanizam je oslabio, tvrdi nacionalizam također, no slike neprijatelja s početka devedesetih te potreba da se hrvatski identitet – osobito jezik kao njegov ključni element – pokaže po svemu različit od susjednoga, bili su itekako prisutni u oficijelnom političkom i medijskom diskursu. Rezultat takve društveno-političke klime jest i to da su *Rane* tada prikazivane s hrvatskim titlovima, što je u kinima izazivalo burne reakcije, uglavnom provale smijeha publike, a u medijima iznova raspravu o tome koliko su hrvatski i srpski isti, a koliko različiti jezici.

Titlovanje *Rana* danas više nije poželjno: vremena su se promijenila, politika je *omekšala* i smanjila se potreba za fingiranjem nerazumijevanja razumljivoga. No, muke po prevođenju u popularnoj kulturi, tj. na filmskom platnu, dijelom su se prebacile na domaći teren pa su se pitanja razumijevanja i jezičnoga prijenosa počela odnositi na hrvatske regionalne različitosti. Te se muke očituju i u više godina prisutnim raspravama o sinkroniziranju animiranih filmova – o tome po kojem se ključu za pojedini lik odabire određeni jezik (standard, dijalekt, žargon), što ti odabiri sugeriraju gledatelju, postoje li opće tendencije ka negativnom prikazivanju pojedinih hrvatskih krajeva i jezika i afirmaciji drugih – te kako sve to utječe na dječju publiku. Ugrubo rečeno: raspravama o tome da li su u sinkronizacijama neki hrvatski govori, stanovnici ili ambijenti diskriminirani.

ISTRAŽIVAČKA I ARHIVARSKA STRAST Knjiga Ive Žanića *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?* prva je u nas posvećena toj tematici, i u njoj se – nasuprot kolajućim površnim naklapanjima o tome jesu li Dalmatinci stigmatizirani, a Zagrepčani favorizirani – doista provodi opsežna sociolingvistička analiza animiranih filmova i njihovih sinkronizacija. Kao i u svojim ranijim knjigama, npr. sjajnoj *Prevarenoj povijesti* u kojoj je pisao o guslarskoj estradi i hajdučiji vezano uz rat u devedesetima te studiji *Hrvatski na uvjetnoj slobodi – jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe* (jedno poglavlje govori i o titlovanju *Rana*), Žanić se iznova predstavlja kao predani istraživač same grade. I u ovoj knjizi on je istražio, prikupio, pregledao, popisao, secirao... sve što se dalo, kao što je to učinio u *Prevarenoj povijesti*, kada je, kao nitko prije i poslije njega, preslušao mnoštvo guslarske produkcije, prelistao hrpe novina, popisao sve bizarne političke izjave, prikupio i istražio golemu gradu, mnogo nacionalističkoga kiča i materijala iz sfere tzv. trivijale u koju mnogi znanstvenici ne žele niti ulaziti.

Njegova sociolingvistička analiza tako se temelji na 21 animiranom hitu iz produkcije Disney/Pixar, DreamWorks, Columbia itd. i njihovim sinkronizacijama na hrvatski, počevši od 1999. i *Stuarta Malog* koji je prvi izazvao kritike da je riječ o neprimjernoj afirmaciji metropole. U svakoj od tih

sinkronizacija on utvrđuje kojim jezikom govore likovi s kakvim osobinama (standardnim, dijalektom, hibridom dijalekata...), zatim uspoređujući svoja lingvistička otkrića nastoji utvrditi postoje li neki obrasci/ sustavi sinkronizacija koji bi dokazivali česte tvrdnje o stereotipima koji se šire pomoću crtića. Da bi pokazao uobičajene stavove vezane uz sinkronizaciju, koristi se s 28 različitih internetskih rasprava pa je knjiga ispisana i kao znanstveni komentar na postojeće internetske dijaloge po raznim forumima i blogovima. Korištenje interneta kao ključnog znanstvenog izvora u nas je zaživjelo tek u nekolicini radova posljednjih godina; slično Žaniću, njime se vrlo obilno koristio npr. i srpski antropolog Ivan Čolović u svojoj knjizi *Etno* pa je čak svoju znanstvenu disciplinu duhovito nazvao internetologijom, a sebe internautom.

SINKRONIZACIJA I DISKRIMINACIJA I što je temeljito žanićevsko istraživanje pokazalo: jesu li u pravu oni koji tvrde da su pojedini krajevi Hrvatske u crtićima prikazani negativno? Govore li negativni likovi doista najčešće jednim regioletkom te tako potpiruju postojeće negativne predodžbe i imaginacije o toj regiji? Jesu li sinkronizacije odrazi uobičajenih unutarhrvatskih trvenja? Podvaljuje li se djeci kroz tobožnju nevinost animiranoga svijeta nešto svjetonazorski opasno; ili je sve to prenapuhana priča koja svjedoči o hrvatskoj hiperosjetljivosti kad su u pitanju bilo kakve regionalne raspodjele?

Na ta pitanja Žanić ne daje krajnje, predvidljive ili bombastične odgovore; njegova anatomija jezika animiranog svijeta zapravo čitatelja navodi na zaključke – prije negoli mu docira – a ti su zaključci poprilično različiti od onih ispisanih u spomenutim internetskim ili novinskim raspravama. Na početku autor tumači specifičnosti metode sinkroniziranja te navodi primjere iz drugih država u kojima se – iznenadit ćete se čitajući – vode jednako žučljive rasprave o sinkronizacijama te nacionalnim i regionalnim stereotipovima i odnosima moći između centra i periferije. Sinkronizacija kao totalni prijevod pretpostavlja “iznova uspostavljanje konotacijskog sustava i sociokulturnog imaginarija”, dakle uspostavljanje novog fikcionalnoga svijeta, s njegovim osobitostima, relacijama među likovima, situacijama..., za što treba pronaći ekvivalente u jeziku prijevoda. Neopravdan je, ističe Žanić, zahtjev da se animirani filmovi sinkroniziraju samo na standardni jezik kao vrijednosno neutralan, jer bi to značilo osiromašenje, dok je sinkronizacija koja uključuje i dijalekte daleko kreativniji model. Besmislen je također prigovor da djeca iz neke regije ne razumiju sasvim likove koji govore dijalektom neke druge, jer ona i ovako značenja ne grade samo iz jezika, već iz situacija.

Ipak, nema sumnje, crtići itekako utječu na stvaranje predodžbi o političkim, kulturnološkim, socijalnim... osobitostima određenoga govora, prostora ili stanovništva. Jezični identitet pojedinog animiranoga lika može

biti doživljen kao simbol, i kasnije postati okidač za stereotipna razvrstavanja u stvarnosti. Ali, sugerira autor, ni hiperkorektnost u crtićima nije moguća, jer je nema niti u stvarnosti, i jer su različitost i međusobna zrcaljenja identiteta načini spoznavanja sebe i svojega konteksta.

SIMBOLIČKI SJEVER I SIMBOLIČKI JUG Iz analize u analizu Žanić jasno pokazuje da nema sustavne diskriminacije po jedinoga govora, a time niti regije, grada, stanovništva; odnosno da u hrvatskim sinkronizacijama “nema ničega čega već nema u stvarnosti”. Umjesto uobičajenih predodžbi da negativni likovi i oni koji utjelovljuju tupost, lijenost, lupeštvo... redovito govore dalmatinski, a superiorni junaci zagrebački, ovdje se iscrtava bitno drukčija slika. Naime, analiza pokazuje da su i Zagreb i Split monopolizirali prostor sinkronizacije, i da se zapravo zapostavljaju slavonski, istarski, riječko-kvarnerski i drugi regionalni idiomi. Jer, u crtićima s morskom tematikom koji sugeriraju mediteranski ambijent i identitet svi likovi govore dalmatinskim, točnije splitskim vernakularom. Simbolički jedan govor i jedna sociokulturna sredina nametnuti su kao paradigma ukupnoga hrvatskog mediteranskog specifikuma; i iz njega su isključeni ne samo primorsko-riječki ili istarski jezičnokulturološki krugovi, nego i zadarski, bodulski, dubrovački (autor je u građi našao samo jedan lik koji govori dubrovački: vjevericu Vlahu iz *Sezone lova 2*)... Na kontinentu je pak Zagreb preuzeo na sebe ulogu “elitnog urbanog subjekta”, kako u stvarnosti tako i u sinkronizacijama pa se iznova pokazuje da crtići odražavaju hrvatski društvenopolitički kontekst i neospornu centralizaciju u posljednjim desetljećima. Ruralni govori najčešće se svode na Dalmatinsku zagoru ili Hercegovinu, kao stereotipizirane prostore i u sferi političkoga i medijskoga diskursa.

I Zagreb i Split preuzeli su, piše Žanić, na sebe uloge simboličkoga Sjevera i simboličkoga Juga, kontinenta i mora pa i unutar svijeta animiranog filma funkcioniraju slično kao u stvarnosti, zrcaleći se i kroz međusobne razlike uspostavljajući svoje prepoznatljive identitete. Zagreb je fokusirao Split kao svojega Drugog, ali kao i uvijek u igri imaginacija i reprezentacija, taj proces nije jednosmjernan; uz stereotipizaciju Drugih ide i stereotipno reprezentiranje sebe. Split je, ističe autor, sam stvarao neke predodžbe o svome identitetu (tovar kao simbol Dalmacije), koje su kasnije drugi preuzeli. Split je i jedini relevantni Drugi koji može parirati Zagrebu, a oba grada zajednički stvaraju i neke *treće*, objekte svoje hegemonije. Žanić se zato pita tko su Drugi za ta dva grada, s kojim parom unutar regije oni grade binarnosti urbano-ruralno, moderno-primitivno, centar-periferija. Njih nalazi u stanovnicima Zagorja i Dalmatinske zagore, a kako je Zagreb (a ne Split) centar sinkronizacijskih studija, a i ono “središnje oko” čija percepcija dominira, tako je kajkavski najlošije prošao u sinkronizacijama kao govor neukih, tupastih ili negativnih likova.

Ivo Žanić: *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci? O sociolingvistici animiranih filmova*; Algoritam, Zagreb, 2009.

PEČAT STVARNOSTI Svoju sociolingvističku animiranih filmova Žanić je ispisao vrlo živo, s mnoštvom primjera, sjajnih uvida i duhovitih primjedbi pa knjiga u hrvatskom kontekstu može poslužiti i kao svojevrsan uzor žanra znanstvene publicistike koja cilja i na izvanstručne krugove kao svoju publiku. Iako, strože gledano, negdje su precizne jezične analize zaglušile osnovne teze, a mehanizam stereotipa mogao je biti više razrađen. Ono što nije obrađeno jesu animirane serije koje se prikazuju na televiziji, svakodnevno su gledane, a njihove sinkronizacije nisu odrađene na razini na kojoj su to one u velikih hitovima poput *Nema, Shreka* i sl. (serije poput *Pokémona, Nindže kornjače, Ten Bena, Mog malog Ponija* i dr.). Te animirane serije bi možda dovele do drugih zaključaka, s obzirom da u njima nailazimo i na neuživljene glumce, histerično izvikivanje replika, govor koji ne slijedi gestikulaciju lika i sl., ali i na dominaciju zagrebačkih dinamičkih naglasaka.

Osim po stručnosti, zanimljivosti teme i primjerenom stilu, Žanićeva knjiga mi se čini vrlo važnom i zato što na mikrorazini, u jednom segmentu popularne kulture, vrlo dobro pokazuje nužnost da se velika priča o stereotipima i imaginacijama, nacionalnome i regionalnome, centru i periferiji, sagledava racionalnije, opreznije i složenije. S jedne strane, ona dokazuje da jezik upija i dalje prenosi odnose moći i dominacija između pojedinih prostora pa je neminovno da jezik u animiranim filmovima vuče sa sobom niz često stereotipnih konotacija. Iluzija je očekivati da će crtići – zato jer su za djecu – biti pošteđeni regionalnih odmjeravanja, s obzirom da njih proizvode, distribuiraju, analiziraju... odrasli. S druge pak strane u knjizi se ukazuje i da je percepcija odraslih nerijetko uvjetovana na način da očekuje, traži stereotip pa moguće opterećuje svojom semantičkom interpretaciju djeteta. A na trećoj pak podsjeća da su tipski prikazi ipak nužni da bi se uspostavila komunikacija između djela i publike, da bi se razumjela sama priča te da sami po sebi stereotipi ne moraju biti nešto isključivo negativno... Takvi dubinski i važni slojevi priče o hrvatskim sinkronizacijama su nam, sve do Žanićeve knjige, izmicali. ■

ZA UMJERENO ODRASLE

DOBRO I DUHOVITO NAPISAN ROMAN O RAZVODU I ONOME ŠTO SLIJEDI UVELIKE ODUDARA OD UVRIJEŽENIH OBRAZACA TRETIRANJA TE TEME

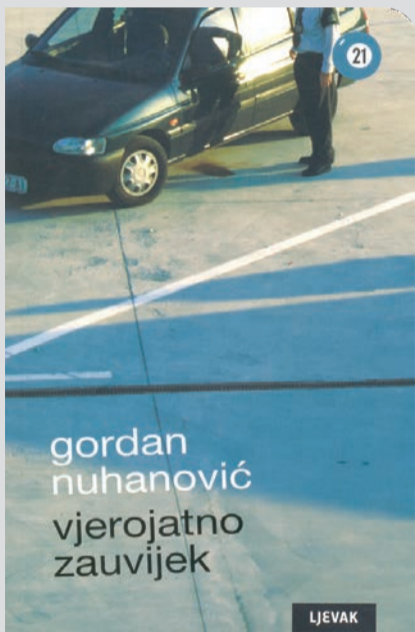
DARIO GRGIĆ

Rastava braka, odnosno muškarac ili žena koji sami, kao slomljene, ostavljene cvebe ili kao terminatori glavom i bradom, lunjaju gradom i stvari počinju promatrati iz nove perspektive – eto idealne situacije, prijelomne točke iz čijih je očista sama sebe moguće vidjeti u novome ključu. Tko se nije našao usred razmišljanja kako je vrijeme, štono bi rekao Bare, “da se krene”? Pa onda ljudi kreću, i to kako koji: netko na fitness, netko u wellness, ima ih koji se zagnjure u yogu, koji bućnu u bilo koji od alternativnih pristupa rješavanja ovoga gorućeg problema kad ne znaš što bi i kako bi sa sobom. Ponajviše, poglavito muškaraca, i dalje gostionicu smatra početnom točkom svoga novog života. Prvo da izadem s dečkima, da malo razbistrim situaciju, a onda ćemo već vidjeti koji će biti naš sljedeći korak. Većina iz te najstarije luke na svijetu nikada ne isplavi, sanjarenja u okruženju gustih nikotinskih i alkoholnih isparenja, subraća po slomu, toplina drugih, poput tebe, avanturizmu i restartu sklonih ljudskih bića, pokazuje se prejakom za brzinsko odmjeravanje snaga, za oproštaj navrat-nanos pa se mnogi muškarac, u želji da dubinski pojmi staze i bogaze veza između pijanstva i nesreće općenito, to jest generalno, teškom mukom odluči odvojiti koju godinicu za alkoholni studij, a sve ne bi li svojim apsolviranjem problema proširio horizonte ljudske spoznaje.

DILANJE KAMILICE A što se putovanja tiče pa i sad se plavi, u izvjesnome smislu. No svi znamo kako se u birtije lako ulazi, i koliko je teško iznutra naći vrata. Svi osobno poznamo ljude koje su socijalne službe morale otkivati od šanka, od njihove goleme, upravo gigantomahijske žeđi za spoznajom. Rundek (ili Sacher) ima stih “Pišta i ja smo opet dečki”, a kod Nuhanovićeve junaka u romanu *Vjerojatno zauvijek* radi se o liku koji nakon dosta godina braka, na pragu četrdesetih, ostavlja ženu i dijete, a sve iz te mutne, ali temeljno plemenite nakane da se napokon ukorijeni u nečemu što mu nije, glatko podmazanim servisima svake uspjele socijalizacije, stiglo na pladnju. Izlazi iz braka s dobro situiranom, odlučnom suprugom, i kao što to znade biti, od strane svojih starih pajdaša, od svoga stada, biva maltene smjesta uključen u rezervatske sheme: rekreacija, cuganje, koje se ovdje zove večeravanje u boljim restoranima jer je ekipa nešto solventnija, a tu je i paralelni slalom s nekoliko ljubavnica. Ključni saveznik Nuhanovićeve junaka tipični je tranzicijski smud što je uz pomoć veza svoga oca uspio ostati u nekakvom u

— NE RADI SE O BIJESNOM LIKU KOJI RIČE SA ŠANKA, GORČINA I CINIZAM SU MU STRANI, ON POKUŠAVA ŠTO JE MOGUĆE HLADNIJOM GLAVOM SAGLEDATI SVOJU SITUACIJU —

biti bezveznom, ali vrlo unosnom biznisu s vojskom pa novac nije upitan te on pliva, a nisu upitne ni sveprisutne političke ambicije kojima je sklon, čini se, svaki drugi najboljestojeći Hrvat. Što se tiče tih biznismena, a to je Nuhanović takvim pozicioniranjem ovog tajkuna dobro uočio, redovito se radi o nekom genijalcu koji dila, kao ovaj u romanu, kamilicu, ili je distributer žvakaćih guma i čipsa, i u osnovi, bavi se poslom koji ponižava pamet, a da i pameti imaju za izvoz i distribuciju, ovi frajeri pomisle svaki put kada vide stanje na tekućem pa i češće. I što je onda sljedeći korak: pa spašavanje nacije, naravno. A tu su, da se nađe, i sve moguće istočnjačke vještine uklanjanja uroka, obavezna fiskultura začinjena alkoholom, i ono

Gordan Nuhanović, *Vjerojatno zauvijek*; Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

u osnovi zastrašujuće kretanje u hordama po kafanama i restoranima, kojemu je većina muškaraca neobično sklona. Dobro okruženi sa svih strana, nabijenih novčarki, s obaveznim trabantima odvjeticima, s adresarom koji moguće probleme na cesti svode na minimum – morao bi baš naići neki bijesni mladi lav i polupati im glave, ali on bi to poslije, ako bi ga našli, skupo platio, i tako dalje u tom smislu.

KUĆNI HALJETAK I VUNENE PAPUČE Problem koji ima Nuhanovićev lik tiče se činjenice da je on, ipak, nešto bolji od te dosuđene mu ekipe. Objavio je nekoliko knjiga, i sad ima ambiciju pisati, “ali ozbiljnije” nego prije, sve vidi nekako sa strane, a i dovoljno je inteligentan da zbroji dva i dva: bez pomoći svoga bogatog prijatelja gotovo da ne bi imao što za jesti. Kod njega radi na izmišljenome radnom mjestu, što ga iznutra malo prlja, i kao

novorođenče zvjera oko sebe te, kako se to kaže, uslijed novonastalih okolnosti još uvijek tetura i trepće. Sina viđa sve rjeđe, supruga je unajmila odvjeticu zvijezdu – hebeš zemlju u kojoj su oni zvijezde, kao da kaže – a njegova nepraktičnost u ovako premreženoj situaciji svakako je nešto što mu ne ide na ruku.

Za razliku od drugih pisaca koji su se prihvatili opisivanja događaja na ulici i u tuđim stanicama, Nuhanovićev je junak bliži imaginaciji tipičnog čitatelja u kućnom haljetku i obaveznim vunanim papučama. Nuhanović se obraća čitatelju/čitateljici koji su svoje batine već dobili odnosno udijelili. Ne radi se o bijesnom liku koji riče sa šanka, gorčina i cinizam su mu strani, on pokušava što je moguće hladnijom glavom sagledati svoju situaciju, i nije odustao od svoje inicijalne namjere: napisati knjigu. Ovo što trenutačno prolazi samo je interludij, međufaza, korak između koraka. Onaj kad ne ideš ni simo ni tamo, nego, kao, provjeravaš rade li ti noge. E sad, zgodno u romanu je što je Nuhanovićev lik svega toga zbija svjestan, a nije lišen duhovitosti pa se i sprda sa samim sobom, što možda nije, kako svi misle, stopostotan znak inteligencije, ali jest znak dobrog ukusa, kojega ovome ne manjka. Njegova je situacija kao i njegov mentalni sklop u mnogome drukčija nego, npr. situacija i sklop iz kojeg djeluje velika većina junaka stvarnosne proze: ne samo da mu sin nedostaje, nego ga i pogled na obitelj okupljenu na balkonu može natjerati da guta knedle; proslave rodendana, odlazak na informativni razgovor u školu, sve su to emocionalne klopke, ali i mjesta diferencijacije, gdje u punom osvjetljenju dolazi do izražaja njegova drukčijost; jednostavno se ne uklapa u sistem, ali, nije nešto naročito ni protiv njega. Kao u onom vicu o Cigi, društvo i on jako se razlikuju: ne idemo mi u vas, nemojte ni vi u nas.

STILSKA IZBRUŠENOST I ODMJERENOST Junak naših dana u međuvremenu je od onih slavni vremena kada je pobuna protiv sustava bila pitanjem časti, stasao u biće koje unatoč uklapanjima nije izgubilo osnove inteligencije i tankočutnosti, nego je, skupa s njima, stiglo u situaciju kada je i za pijanstvo potreban nekakav vražji infinitezimalni račun, gdje, ako ostaviš ženu, možeš ostati i bez gaća – što možda jest bio dio prvotnoga plana, ali ne u tom smislu – jer se ono teoriji poznato nadziranje i kažnjavanje ovdje uz pomoć časni snaga odvjeticstva i privatnog detektivisanja, provodi u praksi, i sad ti budi pametan, ako imaš sredstava, jer će ti na kraju barem pamet ostati, pod uvjetom da ne poludiš jer si ostao bez novaca. Humor, nepretencioznost, stilska izbrušenost i odmjeranost Nuhanovićeve romana na zavidnoj su razini, na kakvoj i treba biti tekst koji se ne bavi onim nemogućim mijenjanjem svijeta kakvo postoji još samo u bitničkim knjigama, nego popisivanjem njegovih

— HUMOR, NEPRETENCIOZNOST, STILSKA IZBRUŠENOST I ODMJERENOST ROMANA NA ZAVIDNOJ SU RAZINI, NA KAKVOJ I TREBA BITI TEKST KOJI SE NE BAVI NEMOGUĆIM MIJENJANJEM SVIJETA, NEGO POPISIVANJEM NJегоVIH SIMPATIČNIH NESKLAPNOSTI —

simpatičnih nesklapnosti, što ne znači da je stvar lišena bojovništva i romantizma. Zanesenost kod njegova lika ne prelazi u odbojnu opijenost samim sobom, kao što se ni dobar, nenametljiv stil nijednom ne premeće u samozadovoljni manirizam. Čovjek jednostavno zna pisati pa ne sumnjam da će se naći podosta onih koji će ga znati pročitati. Prednost ovoga puta imaju umjereni odrasli. **E**

HUMANIZAM U LUĐAČKOJ KOŠULJI

HVALJENI ROMAN PORTUGALSKOG PISCA MALO ČIME ISPUNJAVA VISOKE KRITERIJE KOJE JE POSTAVIO PRIJEVOD NJEGOVE ZBIRKE PRIČA *Gradska četvrt*; OSLANJAJUĆI SE NA ISTROŠENE HUMANISTIČKE KONCEPTE, TEMU HOLOKAUSTA TRETIRA KRAJNJE POVRŠNO

ANDREA MILANKO

Portugalski pisac Gonçalo M. Tavares više nije egzotično ime među hrvatskom čitateljskom publikom. Nakon što smo u prijevodu Tanne Tarbuk mogli čitati *Gradsku četvrt*, u prijevodu Daliborke Sarić dostupan nam je i njegov prvi roman objavljen kod nas, *Jeruzalem*, i to zahvaljujući istom izdavaču. Moram pohvaliti SysPrint jer u inflaciji nekritičnog prevodenja stranih autora otvara mogućnost izbora. *Gradsku četvrt* ne mogu dovoljno nahvaliti, podigla je ljestvicu očekivanja budućih Tavaresovih djela. *Jeruzalem* je pobrao prestižne nagrade i kritičke hvalospjeve, pretpostavljam da ga je hrvatski izdavač zbog i toga preveo.

— AKO U FORMALNOM SMISLU ROMAN TRENIRA ČITATELJEVU KNJIŽEVNU KOMPETENCIJU, U SADRŽAJNOME MEĐUTIM OTUPLJUJE KRITIČKU OŠTRICU I ZATUPLJUJE ČITATELJA NUDEĆI MU PLOŠNE I PITKE LEKCIJE IZ FILOZOFIJE, EPISTEMOLOGIJE I ETIKE —

OZBILJNI LUĐACI Ako od *Jeruzalema* očekujete luckastu ozbiljnost *Gradske četvrti*, pripremite se za ozbiljne ludake. Tavaresov roman gradi mračnu atmosferu čiji su nositelji megalomani i ludaci. Apstrahiran prostor i vrijeme (nepoznati urbani krajolik, nepoznati minuli rat) i detaljizirana svakodnevnica likova dijele zaraženost "zlom". Likovi se nalaze u graničnim situacijama poput golema straha, neotklonjive dosade, neizlječive bolesti i neizrecive gladi.

Njihovi životi ukrštavaju se u jednom vremenskom odlomku. Tavares je time pokušao izazvati osjećaj začudnosti i svojevrsnog zazora iskorištavajući mogućnosti permutacije: u posvemašnjoj kompleksnosti (Tavares je portretira kao otuđenost i atmosferu straha) suvremenoga društva pojedincima su zajedničke tek okolnosti u kojima se nalaze, poput hodanja pod uličnom rasvjetom, a njihovi su životi obilježeni kontingencijom. Upravo kontingentnost ljudske povijesti zanemaruje lik Theodora Busbecka: psihijatar se po vokaciji upušta u projekt pronalaska zakonitosti zla ne bi li ustanovio njegove omjere u ljudskoj povijesti te predvidio kapacitet humanosti. Njegova bivša supruga i pacijentica Mylia pokušava doći do crkve u gluho doba noći, telefonskim pozivom osujeti bivšeg

ljubavnika Ernsta u samoubilačkom pokušaju i na ulici susreće Hinnerka, traumatiziranog ratnog veterana koji sa sobom nosi pištolj zbog istih razloga zbog kojih drugi ljudi sa sobom nose papirnate rupčice.

Pripovijedanje je skokovito i fragmentarno, jedino integracijsko načelo pripovjednih rukavaca upravo je vremenski odsječak u koji se slijeva narativna sudbina svih likova. Zbog fragmentarnosti i bezbrojnih analepsi svako poglavlje u svom naslovu sadrži imena likova čiji će se životni odsječci upravo pripovjedno realizirati.

Ako u formalnom smislu roman trenira čitateljevu književnu kompetenciju, u sadržajnome međutim otupljuje kritičku oštricu i zatupljuje čitatelja nudeći mu plošne i pitke lekcije iz filozofije, teorija traume, epistemologije i etike. Osim što se rasipa zbog same svoje izlomljene pripovjedne strukture, tako labava konstrukcija jednostavno nije dovoljno arhitektonski snažna da podnese političko-etički teret kojim Tavares opterećuje pripovijedanje. Tavares gubi konce vlastite priče jer mu pripovijedanje ometa pripovjedno vrijeme i simultanost događaja, što ga prisiljava da potencijalno efektne preokrete napusti. Primjeric, pseudoautoreferencijalnost istupa "Gdje smo stali?" potpuno je neopravdana pripovjedačeva intervencija jer je lišena funkcionalnosti te se jedino može čitati: kako ću povezati filozofijom i etikom zasićenu digresiju kako bih se vratio na početak pripovijedanja o zajedničkom životu Mylie i Theodora?

KIČ I POVLAĐIVANJE Konceptualna formalno-sadržajna otvorenost zbirke kratkih priča ili projekta *Gradske četvrti* u *Jeruzalemu* kao da je ustupila mjesto svojoj zloj sestri blizanki koja uvjerava da ispod složene pripovjedne strukture leži angažirana humanost. Nesrazmjer između ideje i njezine realizacije najjasnije dolazi do izražaja omjeri li se prema poglavlju *Ludaci*, zbirci minijaturnih portreta ludaka – to je najuspjelija sekvenca jer se logika ludaka daje preslikati na logiku svijeta izvan granica ludnice, što je tipičan primjer Tavaresove iskošene (začudne) perspektive: stegnuti izraz maksimalno značenjski pregnantan.

Ako je dakle u *Gradskoj četvrti* pokazao da semantički uspješno rastvara okamenjenu svakidašnju frazeologiju te po ostvarenosti stegnuta i kompaktna izraza zazire od guste metaforike i eksplicitne simbolike – a upravo su to njegove najjače strane, tek mjestimice iskorištene u romanu – u *Jeruzalemu* Tavares kao da je dignuo ruke od svoje stilske nadmoći i prepustio se kiču i povlađivanju prosječnoj publici,

koja se, sudeći po pozitivnim kritikama, još nije zasitila jeze holokausta i pomaknutih životnih priča o pojedincima toliko različitima od nas samih, ali skandaloznim i bizarnim životnim sudbinama tako opsceno privlačnima.

Naime, Tavaresov roman obiluje simbolikom koja, iščitana, zahtijeva pijetet, a pred njim zamire svaka kritika poetike, da ne govorimo o neartikulaciji političkog terena na kojem se odvija antagonistička borba. Svoj semantički potencijal naslov romana izvlači iz poznatoga psalma-tužaljke Židova u babilonskom ropstvu, a uz ime upravitelja ludnice Georgea Rosenberga nemoguće je ne povezati lik i djelo nacista Alfreda Rosenberga. Poglavlje *Europa 02* sadrži mikropriče koje evociraju tretman Židova u logorima smrti – od medicinskih eksperimenata na ljudima do nečovječnih mučenja. Budući da je elitna i najbolja psihijatrijska ustanova upravo ona pod vodstvom Georgea Rosenberga, u koju izliječeni pacijenti mogu navratiti, nemoguće je otkloniti aluziju na Auschwitz, po monstroznosti najučinkovitiji i danas najočuvaniji logor nacističke Njemačke, otvoren za javnost. Ako su Ernst i Mylia bespomoćne žrtve, Hinnerkov kraj čita se kao poetska pravda, a njegove riječi s početka romana "jedan jedini metak teži više u ljudskoj egzistenciji nego govor od deset tisuća riječi" premeću se u ironiju sudbine i, ako smo posebno raspoloženi za literarni cinizam, Tavaresov roman u odnosu na kratke priče. Iako je navedenim likovima zajedničko obilježje istraumatiziranost, Tavares složene teorije traume svodi na banalno pitanje: trebaju li žrtve nasilje potisnuti pa zaboraviti ili je zaborav izdaja preminulih žrtava?

PRESPAVANI POSTSTRUKTURALIZAM Za primjer onoga što se može pogrešno zamijeniti s dubinom filozofskog promišljanja dovoljno je spomenuti Theodorov projekt pronalaska formule za zlo. Banalno kvazifilozofsko problematiziranje zla kao konstante ljudske povijesti, koja eruptira u određenim vremenskim intervalima i na predvidljivim prostorima, temelji se na teleologijskom razumijevanju povijesti, koje ni na koji način pripovjedač ne osporava. Metaforički, ako je povijest u Tavaresovoj koncepciji vlak, onda je zlo tek iskliznuće iz tračnica, jer zlo je prešutno shvaćeno kao kontingentan nepredvidljiv fenomen ničim predusretljiv, na što aludira kraj romana. Pod krinkom promicanja humanosti i razumijevanja *condition humaine* Tavaresov se pripovjedač ne distancira od likova, upravo suprotno, kao da im sjedi na ramenu i u uho im šapće istinu svijeta (riječ je o tzv. personalnoj naraciji, pripovijedanju uz lik). I ne samo to: svodeći ih na materijalnost – granične situacije ugroženoga tijela poput straha, bolesti, gladi – Tavares kao da je prespavao cijeli poststrukturalizam.

Gledano političko-etički, takav pripovjedačev (ne)angažman podsjeća na modernistički obrazac davanja prešutne

Gonçalo M. Tavares, *Jeruzalem*, s portugalskog prevela Daliborka Sarić; SysPrint, Zagreb, 2009.

pripovjedačeve podrške jednoj od ideja koju zastupa privilegirani lik. Govorimo li pak o logici pripovjedne strukture, pripovjedač je ovog romana uopće suvišna instanca budući da nigdje u romanu ne dolazi do sruza njegove političko-etičke perspektive (bilo u ironičnom, bilo u kojem drugom ključu) s onom likova, fokalizacija je nulta – i opasna, s obzirom na širinu zahvaćenih tema i njihov duboki političko-etički potencijal koji kritika propušta uočiti ili – a to je ono još opasnije – uopće ne problematizira. Drugim riječima, pokušava li se hermeneutički objasniti logička povezanost mnoštva nabačenih problema i situacija iz romana, čitatelj je doveden u ćorsokak, a ako ih pak promatra kritičkoteorijski, ideje iznesene u romanu besmislene su ili banalne ili nepromišljene.

Opterećena simbolikom i nedosljednom izvedbom, ideja romana nije (jasno) artikulirana – kad biste, na primjer, u razredu analizirali *Jeruzalem* – a sva je prilika da je samo pitanje vremena kada će Tavares biti uključen u nastavu portugalskog jezika, sudeći po prognozama kritičara o njegovu mjestu u nacionalnome književnom kanonu – velike su šanse da biste djecu izbezumili; alternativa je ugodna metodička aproprijacija koja od poststrukturalizma bježi glavom bez obzira. *Jeruzalem* je roman u čijoj osnovi stoje Istina, Zlo, Bitak, ali ne kao prazni označitelji pod kojima se posebni sadržaji bore za ekskluzivno pravo na označitelja – upravo suprotno, Istina, Zlo i Bitak stavljaju se u službu tradicionalnog humanizma što ga podupire uzvišena vjera u Čovječanstvo. Čitatelju sklonu skepticizmu u tom slučaju ne preostaje drugo nego se fokusirati na formu romana, a ona je takva da mjestimično podsjeti na *Gradsku četvrt* i aktivira gorkoslatki osjećaj nostalgije. ■

BESKRAJNO LADANJE

HEKTOROVIĆ S VELIKIM ENTUZIJAZMOM NASTAVLJA PROJEKTE SVOJIH PREDAKA NA TVRDALJU I GRADI LJETNIKOVAC PREKO POLA STOLJEĆA, POKUŠAVAJUĆI OPORUČNO INSTRUIRATI I OBAVEZATI SVOJE NASLJEDNIKE NA NASTAVAK RADOVA. DUBOKO RELIGIOZNI PLEMENITAŠ VELIKOGA EGA NIJE NI SLUTIO DA MNOGE NJEGOVE IDEJE NEĆE ZAŽIVJETI

DEKI MILATIĆ

O Petru Hektoroviću i njegovom ljetnikovcu napisano je mnogo stručne literature, ali sustavno biografsko proučavanje pjesnikova života zapravo nije ni započelo. Knjiga *Petar Hektorović i njegov Tvrđalj u svjetlu novih istraživanja* autora Ambroza Tudora daje temi novi stručni doprinos, interpretirajući pritom iz novih kutova raspoložive i novootkrivene biografske i historiografske podatke, koristeći se i tekstom *Ribanja* kao jednakovrijednim izvorom.

BIOGRAFIJA U TRAGOVIMA Godina je 1487. U Starom Gradu na otoku Hvaru plemenitašu Marinu Hektoroviću rodio se sin Petar koji će izrasti u velikog pisca hrvatske renesanse. Zna se da je ranu mladost proveo u Splitu na školovanju te da je za trajanja hvarske bune pučana od 1510. do 1514. godine kao izbjeglica zajedno s ocem Marinom član plemićkog poslanstva u Veneciji, koje se aktivno suprotstavlja poslanstvu pučana na čelu s Matijom Ivanićem. Autor otkriva da je 1536. ili 1537. godine bio u karanteni na Marinkovcu, otočiću Paklenih otoka zbog kuge te da je tada izgubio jedinog muškog potomka, trogodišnjeg unuka Mihovila, sina njegove izvanbračne kćeri Lukrecije. U nama nepoznatoj životnoj dobi obolio je od podagre, koja sugerira raskalašeni životni stil bogatih i presitih. Arhiv obitelji Hektorović omogućava uvid u brojne posjede, kuće i zemlju na području Hvarske komune, što je pjesnik davao u najam i tako ubirao prihod. Ambroz Tudor je uvelike proširio saznanja o viškim posjedima obitelji, ukazujući pritom na relativnu mobilnost hvarskog i dalmatinskog patricija onoga doba. Kao važan povijesni izvor, pogotovo za proučavanje Tvrđalja, ali i naravi pjesnikove, poslužila je i oporuka, te tri kodicila oporuke pisana šezdesetih, odnosno početkom sedamdesetih godina 16. stoljeća. Petar Hektorović umire nekoliko mjeseci poslije zadnjeg kodicila oporuke, točnije u veljači 1572. godine, vjerojatno u Trogiru, a ne Starom Gradu, slavjen kao pjesnik na tri jezika.

MLECI I ERAZMO KAO INSPIRACIJA Ono što i danas poslije tolikih stoljeća intrigira, njegov je opjevani ljetnikovac Tvrđalj i *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, spjev o trodnevnom ladanju, najživlji i najinspirativniji spomen na hvarsko renesansno doba. A priča o Tvrđalju zapravo počinje polovinom 15. stoljeća kada Petrov djed Hektor Golubinić, po čijem je imenu ova grana roda Piretića nazvana Hektorović, dobiva graciju na jednu parcelu pred današnjim ljetnikovcem. Već je njegov otac Marin posjedovao parcele u širini sjevernog pročelja budućeg ljetnikovca te započeo s melioracijskim radovima i gradnjom ribnjaka u tvrđaljskoj uvali. Nije pretjerano ako ustvrdimo kako su ljetnikovac i istoimena uvala bili pjesnikova opsesija, mada Petar Hektorović i njegovi nasljednici nikada nisu uspjeli postati vlasnici čitavog

predjela na kojem se gradilo. U periodu od 1447. do 1747. godine sačuvana su 33 dokumenta o kupovini zemlje na lokaciji Tvrđalja, a čak njih 19 odnosi se na kupovine Petra Hektorovića osobno. Očito je da Petar s velikim entuzijazmom nastavlja započete projekte svojih predaka i gradi ljetnikovac preko pola stoljeća, pokušavajući pri kraju života oporučno instruirati i obavezati nasljednike na nastavak radova po njegovim zamislima. Duboko religiozni plemenitaš, snažne volje i velikoga ega, vjerojatno nije slutio da mnoge njegove ideje neće zaživjeti.

Tvrđalj je za pjesnikova života mali perivoj i ribnjak s morskou vodom, okružen građevinama i zidinama s revalidom. Njegov središnji dio pročelja čine prostorije pod terasom-altanom s merlaturama te mala, uska kula s golubinjakom. Ne sličiti jednom ljetnikovcu Hvarske komune i Dubrovačke Republike. Pa iako takva tipologija gradnje ljetnikovca na našoj obali nije bila uvriježena, autor knjige napominje da je u Mlecima bila česta i predstavljala je stilsku reminiscenciju na srednjovjekovnu kulu koja ostaje bez funkcije i postaje golubarnik. On ukazuje na takav mletački ljetnikovac opisan i ilustriran u vrlo popularnom djelu Piera de' Crescenzija *Il libro della agricultura*. Hektorovićev ljetnikovac je vjerojatno imao dva perivoja. U manji je autor knjige smjestio paviljon pod odrinom s kamenom trpezom. Taj je kameni, bogato ukrašeni stol naknadno premješten u glavni perivoj i tamo je bio do pred kraj 19. stoljeća. Danas ta slavna opjevana trpeza više nije stol, a nema ni velikog četiri stoljeća starog oleandra, poklon dubrovačkog pjesnika Mavra Vetranovića, koji je krajem 19. stoljeća posjeđen zbog blitve i kupusa. Usput rečeno, isto je 19. stoljeće bilo kobno i za kulturološki gledano neprocjenjivu višestoljetnu obiteljsku biblioteku koja je dijelom stradala pri dislokaciji iz velike dvorane zbog tek pridošle nevjeste. Tom prilikom je i arhiv obitelji prodat jednoj lokalnoj mesnici kao papir za zamatanje, ali se igrom slučaja sve dobro završilo. Tudor u daljnjoj stilskoj analizi uočava da je Tvrđalj, osim po tipologiji, netipičan i po izostanku svake arhitektonske dekoracije, izuzev kamenog stola i slijepih arkadica kule s ugrađenim tanjurima od majolike. Umjesto arhitektonskih ukrasa postavljeni su mnogobrojni natpisi i reljefi sa simbolima. Pouzdano je utvrdio da je ta askeza svjesno htijenje pjesnika, koji se očito inspirirao idejama tada čitanog Gasparea Contarinija, a koji se pak ugledao na reformatorska djela Erazma Roterdamskog. Odatle i probudeni interes za skromnost i siromašne, iako ne treba isključiti ni političke kalkulacije vezane za bunu pučana.

I GRADITELJ, I PJESNIK, I DOBROTIVOR, I HEDONIST, I... Petar je bez sumnje arhitekt ljetnikovca, to ga zadržava, on u toj ulozi uživa. Ono što njegov ljetnikovac čini bitno drukčijim od ostalih

nisu preuzeta arhitektonska rješenja, nego sadržaji koji su mu pretpostavljeni. Zamislilo ga je kao neobičan spoj privatnoga i javnoga, s elementima religiozne samostanske atmosfere zbog reljefa i epigrama koji opominju, moraliziraju i nude spas, a ne potiču na užitek. Želio je epikurejski, u duhu vremena, na morskoj obali izgraditi ljetnikovac za odmor, gdje će u kontaktu s prirodom uživati u intelektualnom radu, ali i ugodno dokoličariti sa sebi ravnima. Že-

Ambroz Tudor, *Petar Hektorović i njegov Tvrđalj u svjetlu novih istraživanja*; Ex libris, Zagreb, 2009.

lio je istovremeno, kao duboko religiozan čovjek, prostor učiniti javnim, otvoriti 20 soba za siromahe, putnike i trećoretkinje, fortificirati ga radi zaštite. Na neki način te različite vizije same sebe potiru i pitanje je, kako na kraju zaključuje Tudor, da li bi, da je dovršen, takav sklop uopće funkcionirao kao mjesto za ladanje. Tvrđalj je nakon Petrove smrti nedovršen projekt, a nasljednici ga zovu "gradnja" još cijelo stoljeće. Hektorovićev Tvrđalj kao dovršena cjelina zapravo postoji samo kroz opise i nacрте u oporuci. Eho te oporuke što je kroz vjekove odzvanjao ljetnikovcem baštinicima nije bio ugodan. Budući da nije imao izravnog muškog nasljednika, Petar u svojoj oporuci traži da se njegove nekretnine povežu u fideikomes, dakle u nedjeljivu cjelinu nekretnina koju mogu nasljeđivati zakoniti muški pripadnici obitelji Hektorović. Zahtijeva da se nekretnine daju u zakup te da se prihodi troše na izvršenje njegovih oporučnih želja, prvenstveno dovršenje Tvrđalja. Što je iz svega toga proizašlo?

DRAMA NASLJEDSTVA Izgledi da se Tvrđalj dovrši prema izvornim zamislima očito su bili najveći krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Međutim, pitanje nasljedstva

Petra Hektorovića izazvalo je najdužu parnicu u povijesti Hvarske komune, koja je u raznim oblicima trajala do sredine 19. stoljeća. Mada je smisao fideikomesa bio održavanje imanja na okupu, prva dioba muških nasljednika zabilježena je već 1595. godine. Sredinom 17. stoljeća bilježe se pokušaji raznih Hektorovića da dovrše Tvrđalj prema uputama i nacrtima iz oporuke pa se gradi dio vrta te oko revalida na dijelu ljetnikovca predviđenom za putnike i siromahe. Tada nastaje i oporučno nepredviđena velika dvorana na katu koja je tijekom vremena imala različite namjene. Najvažnija je kao kulturno žarište intelektualaca, prirodoslovna i arheološka zbirka te biblioteka iz vremena Petra Nisitea s početka 19. stoljeća. Tijekom 17. stoljeća vode se paralelno s radovima beskrajne i iscrpljujuće parnice zbog dokazivanja graditeljskog legitimiteta mnogobrojnih muških nasljednika, kao i zbog osporavanja određenih zahvata koji nisu u skladu s oporučnim željama Petra Hektorovića. U mnoštvu nasljednika koji su se smjenjivali kroz stoljeća, Markantun Hektorović iz prve polovice 18. stoljeća, čiji je sin Matija možda i posljednji starigradski Hektorović, imao je najozbiljnije namjere i uložio najviše truda da se Tvrđalj pokuša dovršiti.

Unatoč svemu, kada se pogleda Petrova oporuka, odmah postaje jasno kako neke njegove želje izrazito nisu poštovane, niz građevinskih zahvata nije napravljen, mnogi su poduzeti, ali su, što je prirodno, rezultat htijenja, želja i potreba onodobnih vlasnika. Tako crkva sv. Roka i njezino stepenište nisu sagrađeni po njegovim nacrtima, a dovršeni su tek početkom 17. stoljeća. Plitka uvala pred Tvrđaljem nije se održavala i kontinuirano se kroz vrijeme zasipala, dok nije potpuno nestala i time ljetnikovcu oduzela čari blizine mora. Trijemovi oko ribnjaka koji su praktički postali zaštitni znak Tvrđalja svojevrsan su, po autoru, klaustar romantičarskog 19. stoljeća i s izvornom zamisli nemaju nikakve veze. Tvrđalj nikada nije dobio objekte za javnu namjenu pa stoga nikada i nije došla u pitanje njegova privatna stambeno-gospodarska i ladanjska komponenta, što je bez sumnje odgovaralo velikoj većini nasljednika u minulim vremenima.

Kada se uz ponešto humora sve sagleda s vremenske distance, čini se kako vremenog don Petra Hektorovića nitko nije shvaćao preozbiljno. Čini se da je sve zavelo ladanje. A opet, možda bi sve bilo drukčije da se znalo čije je što. Ruku na srce, nije bilo lako, nikad ne znaš na čemu si, jesi li vlasnik, suvlasnik ili si za deložaciju. Pa ti investiraj! S druge pak strane vrata Tvrđalja s vremena na vrijeme odškrinu se i putnicima sa svih strana svijeta, turistima. Pa je stari Petar opet došao na svoje. A siromasi, gdje su siromasi? E, da. Ti vražji siromasi. Da je bilo riješiti tu sirotinju, sve bi ispalo savršeno, bilo bi to jedno beskrajnoo ladanje... **E**

ŽIVOT IZAZVAN TRADICIJSKOM KULTUROM

ZBORNİK RADOVA POSVEĆEN JE NEKADAŠNJOJ RAVNATELJICI INSTITUTA ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU U ZAGREBU ZORICI VITEZ, A OKUPLJA RAZNOVRSNE ZNANSTVENE, STRUČNE, FOTOGRAFSKE I SENTIMENTALNE PRILOGE

JELENA MARKOVIĆ

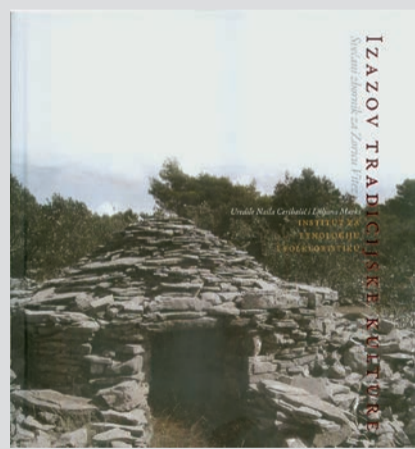
“Kada sam bila mala, željela sam biti plesačica.” Tako je priču o sebi započela Zorica Vitez na nedavnom svečanom okupljanju u Institutu za etnologiju i folkloristiku povodom zbornika iznenađenja koji su njoj u čast priredile Naila Ceribašić i Ljiljana Marks. Njezin profesionalni i životni put doista je započeo tom dječjom željom. Plesala je u Ladu. U Institutu se zaposlila 1966. godine i tu provela svoj radni vijek. Autorica je znanstvenih monografija o tradicijskim oblicima nevjenčanog braka, znamenjima smrti, hrvatskim svadbenim običajima, a pisala je i brojne znanstvene radove o etnološkim i folklorističkim temama. Zajedno s Aleksandrom Muraj uređila je sintetičko djelo hrvatske enologije i folkloristike *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha* koje je objavljeno na hrvatskom, engleskom i španjolskom jeziku. Ravnateljica je Međunarodne smotre folklor, autorica etnografskih izložbi, urednica serije nosača zvuka i slike, scenaristica etnografskih filmova. Ravnateljicom Instituta za etnologiju i folkloristiku bila je od 1986. do 1999. godine. Zorica Vitez danas je umirovljena znanstvena savjetnica.

NETIPIČAN PROFESIONALNI PUT

Kao pripadnica najmlađeg naraštaja djelatnika Instituta čula sam naoko vrlo oprečne dojmove o suradnji sa Zoricom Vitez, koji su se i pomoću ovog zbornika stopili u jedinstvenu sliku. S jedne strane, govorili su da je jako stroga, čemu nikada nisam posvjedočila. S druge strane, govorili su da osobnošću, znanjem i iskustvom inficira ljude istraživačkom, radnom i životnom energijom. Brojnost i raznovrsnost priloga koji su okupljeni pod naslovom zbornika njoj u čast svjedoče o iznimnoj osobi i znanstvenici, znatizeljnoj i odlučnoj ženi koja je oko sebe okupljala suradnike raznovrsnih profesionalnih i životnih putova. Zbornik skrojen po njezinoj mjeri, kako to sama kaže, doista potvrđuje netipičan profesionalni put u kojem je spojila istraživački rad s primjenom i popularizacijom znanosti. Takav put potvrđuje i forma zbornika, prilično raskošnog u usporedbi s uobičajenim strukovnim izdanjima. Jedinstven je i sadržajem, jer okuplja raznovrsne znanstvene, stručne, fotografske i sentimentalne priloge. Svima im je zajednička ili izravna (katkada, neupućenima i pomalo skrivena) tematska i problemska bliskost sa znanstvenim opusom, primjenom znanja i popularizacijom struke Zorice Vitez, ili profesionalna i često privatna bliskost sa slavljenicom. Raznolike priloge dalo je čak četrdeset autora. Urednice zbornika okupile su ih u tri cjeline.

U prvoj cjelini su prilozi koji se naslanjaju na slavljeničine znanstvene radove. Aleksandra Muraj piše o privatnim

svetkovinama (obljetnicama mature, promocijama na Sveučilištu, jubilejima rada, udajno-ženidbenim problematikama) prva dva desetljeća 20. stoljeća u Zagrebu istražujući priloge u tiskovinama. Vitomir Belaj piše o trenutku rane prošlosti *Zagreba prije Zagreba*, trenutku iz vremena kada je nastajalo današnje ime grada. Krhotine žive tradicije stare “tuće stoljeća”, kako piše, svojom gotovo nevjerojatnom opstojnošću izazivaju u zanesenjaka “svetu jezu”. Nekoliko se priloga tematski i metodološki oslanja na znanstvene radove i monografije Zorice Vitez o svadbenim običajima. Dijelom je o njima pisala Aleksandra Muraj u spomenutom prilogu. Grozdana Marošević propituje dio glazbene sastavnice svadbe na području Karlovačkog Pokuplja koji je povjeren sviračima. Vesna Čulinović-Konstantinović napisala je prilog o nekim običajima sklapanja braka iz vizure promjena odnosa u obitelji i lokalnoj društvenoj zajednici. Prilog o svadbenim običajima na području Žminjštine dala je Ivana Polonijo. Ana-Marija Vukušić problematizira vlastito studentsko čitanje monografije Zorice Vitez o tradicijskim oblicima nevjenčanog braka s refleksivnim osvrtom na svoja prva studentska terenska iskustva u okvirima kulturnopovijesne metodologije.

Izazov tradicijske kulture. Svečani zbornik za Zoricu Vitez, ur. Naila Ceribašić i Ljiljana Marks; Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2009.

“RUŽNA” TEMA Druga velika tema Zorice Vitez bila je običaj obilježavanja mjesta smrti u iznenadnim okolnostima uslijed prometnih nesreća, koju je 1988. uokvirila u monografiju *Znamenje smrti*. Baveći se tom temom, odbijala je komentare i mišljenja da je tema “ružna” ili “nezgodna” smatrajući ih nestručnima i neznanstvenima. Dijelom

i zbog njezina nepokolebljivog stava, dvadesetak godina kasnije, Jasna Čapo Žmegač piše prilog antropologiji smrti i umiranja na primjeru umiranja vlastitih roditelja, čime je pokazala da antropolog više ne samo da ne može i ne smije, nego ni ne želi ništa “sakriti”, i da su naši životi i životi naših bližnjih, kao i njihove smrti i naše suočavanje s njima te procesi intimnog žalovanja, srasli s našim znanstvenim radom.

“Od smrti nema lijeka”, “Sve znam, ma ne znam kad ću umrijeti” – samo su neke od hrvatskih narodnih poslovice o poimanju smrti uvrštenih u prilog Josipe Tomašić i Stipe Botice.

Zorica Vitez bavila se životnim i godišnjim običajima, što je teologa i etnologa Dragana Nimca potaknulo da zborniku priloži studiju o uskrnim običajima i crkvenim obredima u Zatonu kraj Šibenika. Jadranka Grbić pridružuje se prilogom o Hrvatima u Slovačkoj od 1967. godine, kada je Zorica Vitez terenski istraživala potomke tzv. stare hrvatske dijaspore, do danas kada je još izraženije “multipliciranje zavičaja, domovina i etnonima”. Ljiljana Marks autorica je priloga o bajci nekoć i danas: od hrvatskih zbirki iz 19. stoljeća, goleme grade koju su prikupili suradnici Instituta od 1950-ih do 1980-ih godina iz gotovo čitave Hrvatske, do recentnih primjera narednih egzistencija bajke koje otvaraju vizuru iz koje se bajka može promatrati “kao izreka, asocijacija, aluzija, metafora”. Zbornik donosi i priloge o amuletskom nasljeđu u martinskoj književnosti Antonije Zaradije Kiš, pregled povijesti istraživanja hrvatskog guslarstva Jakše Primorca i Joška Čalete, a Erika Krpan piše o odnosu hrvatskoga pjesništva i glazbe. Zvonko Martić, otac karmelićanin iz Bosne i Hercegovine, priložio je zborniku vrlo zanimljiv tekst i iz pozicije etnologa i etnografa amatera.

Posljednja dva priloga prve cjeline odlikuju se često ironičnim, ali time ne i manje istinitim promišljanjima jednog slovenskog i jednog hrvatskog istaknutog predstavnika struke. Marko Terseglav iz Glasbenonarodopisnog inštituta u Ljubljani, dugogodišnji prijatelj ne samo Zorice Vitez, nego i cijele jedne generacije institutskih kolega, priložio je zanimljivu studiju o radovima mladih slovenskih etnologa i antropologa u svjetlu novih i starih problema struke o kojima je, kako piše, često raspravljao sa slavljenicom kojoj je zbornik posvećen. Ivan Lozica u *Traktatu o prioritetima* raspravlja o zamišljenim i ostvarenim prioritetima struke kroz više od pola stoljeća, kao i o društvenim, političkim, tržišnim i inim silnicama koje će prioritete struke preslagivati u vremenima koja dolaze.

— ZBORNİK POTVRĐUJE NETIPIČAN PROFESIONALNI PUT U KOJEM JE SPOJEN ISTRAŽIVAČKI RAD S PRIMJENOM I POPULARIZACIJOM ZNANOSTI —

BAKA ZORA Druga cjelina zbornika okuplja radove koji se tiču primijenjenog rada kojemu je Zorica Vitez posvetila puno stručne i životne energije. Tvrtko Zebec svoj je prilog posvetio razmatranju nematerijalne kulturne baštine u kontekstu UNESCO-ve *Konvencije* za njezino očuvanje iz perspektive djelatnosti Instituta. O problemima plesnog folklorizma svoj je prilog dao Mirko Ramovš. Naila Ceribašić piše o produkciji baštine na primjeru obnove *pojanja* u perojskih Crnogoraca, o opredmećivanju glazbene prakse, tj. o njezinu svodenju na fond pjesama. Sanja Kalapoš Gašparac u svom prilogu raspravlja o složenoj mreži odnosa ljudi, disciplina, djelatnosti, potreba, ponuda i potražnje na primjeru kulturnog turizma i mogućnostima koje struka ima u poticanju i posredovanju tih odnosa. Snježana Zorić propituje tzv. postkolonijalni dijalog na primjeru Bornea. Drugu cjelinu zatvara prilog Nives Rittig Beljak i Mirjane Randić koje predstavljaju izložbu *Svijet hrane u Hrvatskoj*.

Treća cjelina okuplja posvete, pisma, čestitke i crtice o suradnji sa slavljenicom iz pera premijerke Jadranke Kosor, ministra Bože Biškupića, akademkinje Maje Bošković-Stulli, nedavno preminulog akademika Jerka Bezića, više kustosice Muzeja Slavonije Osijek Vlaste Šabić, Blanke Žakule, Lidije Bajuk, Dinka Sule, šoltanskog pjesnika, kako sam kaže, “malog čovika”, čije zanimanje za tradicijsku kulturu Zorica nije gledala “naduto s visoka” već mu je, kao i mnogim drugima, pružala potporu u nastojanju da se tradicijska kultura očuva i vrednuje. Fotografske priloge Zorici Vitez poklonio je Vido Bagur, njezin dugogodišnji prijatelj i suradnik. Bogatu bibliografiju slavljenice priredila je Anamarija Starčević Štambuk, a pregled etnološke i folklorističke grade u Institutu Mirela Pavlović i Koraljka Kuzman Šlogar.

Zorica Vitez danas je, kako i sama kaže, baka Zora. Govorila je koliko uživa u ulozi bake. Teren na kojem grada za etnografiju djetinjstva pred njom buja kao što je bujala i u doba djetinjstva njezine kćeri, o čemu je u više navrata pisala, kao i njezina najava umirovljeničkih aktivnosti, obećava još inovativnih studija bake Zore. **E**

KAKO JE BOG PRIVEDEN NA PRAG SMRTI

PRED NAMA JE NAPOKON, ZASLUGOM VRSNOG PREVODILAČKOG UMIJEĆA KIRILA MILADINOVA, PRIJEVOD KAPITALNOG HEGELOVOG DJELA *Predavanja o filozofiji religije*

MARIO KOPIĆ

Oduzevši bogu svojom kritikom ontološkog dokaza o egzistenciji boga zbiljsku egzistenciju, Kant mu je s obzirom na praktičku potrebu našeg uma regulativno pripisao egzistenciju, no pritom je boga kao ono bezuvjetno pretvorio u pred-stavljenost subjekta. Bog je regulativno postao predmet (predstava) čovjeka kao konačnog subjekta. Čovjek ga zbog praktičkog djelovanja predstavlja, postavlja pred sebe *kao da* jest. Time je Kant otvorio put temeljnom Hegelovom pitanju: ako je ono bezuvjetno (bog) predstavljeno subjektu, nije li tada taj subjekt i sam bezuvjetan, dakle apsolutan?

RELIGIJA - NOĆ U KOJOJ SU SVE KRAVE CRNE Pred nama je napokon, zaslugom vrsnog prevodilačkog umijeća Kirila Miladinova, prijevod kapitalnog Hegelovog djela nošenog upravo odgovorom na to pitanje. A taj je odgovor nužno pozitivan. Uostalom, kako bismo inače mogli objasniti da si subjekt u svojoj predstavljivosti predstavlja, to jest postavlja pred sebe kao predstavljeno, nešto apsolutno, ako ne tako da je u svom subjektivitetu, u tome po čemu i u čemu jest to što jest, sam apsolutan. Subjektivitet subjekta je dakle apsolutan. Sam je subjekt, koji predstavlja apsolutno, apsolutan. Taj subjekt dakako nije više konačni subjekt Descartesa ili Kanta, nije više konačni čovjek, nego je taj subjekt ona apsolutna, bezuvjetna subjektivnost kao međusobno ovisno razlikovno jedinstvo apsolutne pred-stavljenosti i apsolutne pred-stavljenosti.

Time je Hegel riješio Kantovu dilemu između čovjeka koji *kao da* je konačno-beskonačno biće i boga koji je, s obzirom na praktičku potrebu, *kao da* beskonačno-konačno biće. Istina, kako čovjeka tako i boga, je apsolutna ideja kao apsolutni subjekt. Jer je taj apsolutni subjekt u svom subjektivitetu posredovano jedinstvo predstavljanja i predstavljenog, ukinuto jedinstvo, konačnost (čovjek) i beskonačnost (bog) svaka su za sebe nešto posve apstraktno, a konkretni su tek u svom ukinutom jedinstvu, dakle u apsolutnoj ideji. Istiniti su samo kao njezin drugobitak, kao što je apsolutna ideja istinita samo i ukoliko je u svom drugobitku. I jer je Hegelova filozofija apsolutna filozofija, samo apsolutno znanje, dakle ništa drugo nego apsolutna ideja, sada je bog istinit samo kao predmet i rezultat te i takve filozofije, Hegelove filozofije kao dovršene filozofije.

Zato Hegel kaže: "Bog je svakako *poznata*, ali znanstveno još ne razvijena, ne *spoznata* predodžba". Svakako poznata, ali još ne spoznata predstava je bog kao predstava religije. Religija je za Hegela "oblik neposrednog znanja", neposrednog zrenja, noć gdje su sve krave crne i gdje dakle nema prostora za znanstveno sistematično i metodičko proučavanje predmeta kao jedinstva razlika. Bog je za religiju predstava kao takva. Za Hegela je, naime, predstava slika kao predmet misli: "Predodžba je pak slika kao uzdignuta u formu općenitosti,

misli, tako da se jedna temeljna odredba koja predstavlja bit predmeta zadrži te lebdi pred predočavajućim duhom".

Takvo je određenje, na primjer, beskonačnost boga. Vjernik tu beskonačnost predstavlja kao misaonu sliku. Ali što je u svojoj biti slika? Na čemu se zasniva? "Slika uzima svoj sadržaj iz sfere osjetilnog i prikazuje ga u neposrednom vidu njegove egzistencije, u njegovoj pojedinačnosti i u samovoljnosti njegove *osjetilne pojave*". Osjetilnost je svagda neposredna, ne reflektira se i dakle nije svjesna same sebe, ne zna objasniti svoje dojmове i posredovati ih. I svoj predmet ne zna posredovati u njegovim mnogovrsnim povezanostima, može ga samo odražavati, odslikavati. Budući da uzima svoj sadržaj iz osjetilnog, slika beskonačnost dakako ne može predstaviti. Beskonačnost nije nešto što bi se dalo odraziti, beskonačnost je u svojoj biti samo predmet čiste misli. Ukoliko Hegel govori o predstavi kao o misaonoj slici, time želi naglasiti da je predstava misao koja je još vezana na osjetilnost i zato je u odnosu na čistu misao nešto manje vrijedno. Predstava je zato samo "stupanj duha". Religiozna predstava, primjerice, predstavlja boga u njegovoj beskonačnosti kao nešto onostrano, kao nešto od konačnosti odvojeno i upravo mu tom osjetilnom slikom oduzima njegovu beskonačnost. Kakva bi to bila beskonačnost koja bi od nečega bila odvojena?

SPOZNAJA BOGA Da bi se dakle spoznala prava priroda boga, priroda boga koja nije prikrivena misaonim slikama, treba bit boga misliti u čistim mislima. Od samo blijedog, lebdećeg poznavanja treba prijeći na razvijenu spoznaju boga u svim njegovim odnosima, u jedinstvu njegovih razlika. A tada bog kao beskonačan nije nešto onostrano, nego nešto ovostrano, u konačnosti naz-očno, isto tako kao što je konačnost u jedinstvu s beskonačnošću. Bog nije misaona slika, nego proces ukidanja konačnosti u beskonačnosti i beskonačnosti u konačnosti. "Ono konačno nije ono bivstvujeće; jednako tako, ono beskonačno nije čvrsto: te odredbe samo su *momenti procesa*". Bog je također i kao ono konačno, a ja također kao ono beskonačno... Bog je kretanje k onome konačnom te time kao njegovo ukidanje k samome sebi; u onome *ja*, kao onome koje sebe ukida kao konačno, bog se vraća sebi i samo kao to vraćanje je bog. Bez svijeta bog nije bog". To je znanstveno razvijena spoznaja boga, čista misao boga koja razlikuje boga u jedinstvu njegovih razlika, u jedinstvu konačnosti i beskonačnosti. Područje čistih misli je filozofija. "I bog je tako rezultat filozofije". Naime, kao spoznati bog, a ne samo kao poznati.

Bog čiste misli, bog filozofije jest istina Boga religije. Filozofska misao je razvijena, spoznata predstava Boga vjere, pri čemu je predstava mišljena kao predmet čiste misli, na koju se čista misao odnosi. Pritom sama čista misao nije predstava. Tako se tek u filozofskoj misli, u apsolutnom znanju dovršava

pojam boga. Ako je apsolutno znanje, apsolutna ideja istina boga, vrijedi i obrnuto, "pojam boga se dovršava u ideju".

BOG NA PRAGU SMRTI Ideja kao apsolutna ideja jest logička ideja koju Hegel razmatra u *Znanosti logike*. Strukturu te ideje predstavljaju kategorije, strukture tog subjekta, ono po čemu i u čemu taj subjekt jest to što jest. Dakle, subjektivitet apsolutne ideje kao apsolutnog subjekta. Apsolutna ideja kao apsolutni subjekt u tim je svojim kategorijama, u tom svom subjektivitetu, savršeno prozirna: u njima misli, hoće i ljubi samo samu sebe. Upravo je zato subjektivitet toga subjekta apsolutan, bezuvjetan: igra samo igru s po sebi predstavljenim, igru sa svojim drugobitkom, igru predstavljanja i predstavljenog, predstavljivosti i predstavljenosti. Izvan toga nema ništa. Zato za nju ništa nije tajanstveno. Među kategorijama, među strukturama subjektiviteta subjekta nema kategorije tajne. Time nema ni niza drugih kategorija što ih poznaje teologija kao znanost o vjeri u Boga. Bog kod Hegela ponire u apsolutni subjektivitet.

Time je subjektivitet dosegao pobjedu za koju se borio još od Descartesa ("Jesam, dakle jest bog."). Sve dok je bio vezan za konačni subjekt, subjektivitet nije bio bezuvjetan, bio je vezan za boga, premda je bog ostajao njegovom predstavom. Tek kad je preuzeo boga posve u sebe, kad ga je posve predstavio, predstavio pred sebe i učinio ga posvema prozirnim, subjektivitet je postao apsolutan, to jest, bezuvjetan. Jer u sebe je preuzeo upravo boga, ono apsolutno i bezuvjetno.

Time je dovršena i filozofija kao ontoteologija. Dovršena u tom smislu da između ontologije i teologije sada nema više nikakve bitne razlike. Teologija je prerasla u logiku, koja je kod Hegela ontologija – znanost o bitku. Filozofija kao apsolutno znanje, kao apsolutna ideja, kao apsolutni, bezuvjetni subjektivitet jest biće kao takvo i u cjelini: "jedino apsolutna ideja jest bitak, neprolazan život, istina koja znade sebe i jest sva istina". Bitak je Hegelu naravno bićevnost bića, ono po čemu i u čemu biće jest to što jest. Apsolutna ideja kao bitak – upravo je to sada filozofija.

Ako je prije Hegela postojala razlika između uzroka bitka pojedinačnog bića i uzroka bitka bića u cjelini (na primjer, kod Kanta razlika između čovjeka kao konačnog subjekta, uzroka pojedinačnog bića, i regulativno boga, uzroka bića u cjelini, prirode), kod Hegela te razlike više nema. Apsolutna ideja kao apsolutni subjektivitet jedini je i potpuni uzrok bitka bića, toga da biće jest. Sve što jest pred-stavljenost je tog bezuvjetnog subjektiviteta, ima bitak kao njegova predstavljeno. "Bitak je postavljenost, posredovanost uopće i *pretpostavljenost*." I bitak boga samo je pretpostavljenost apsolutnog subjektiviteta.

Time je Hegel boga priveo na prag njegove smrti. Premda je subjektivitet kao apsolutna ideja dovršen u svojoj

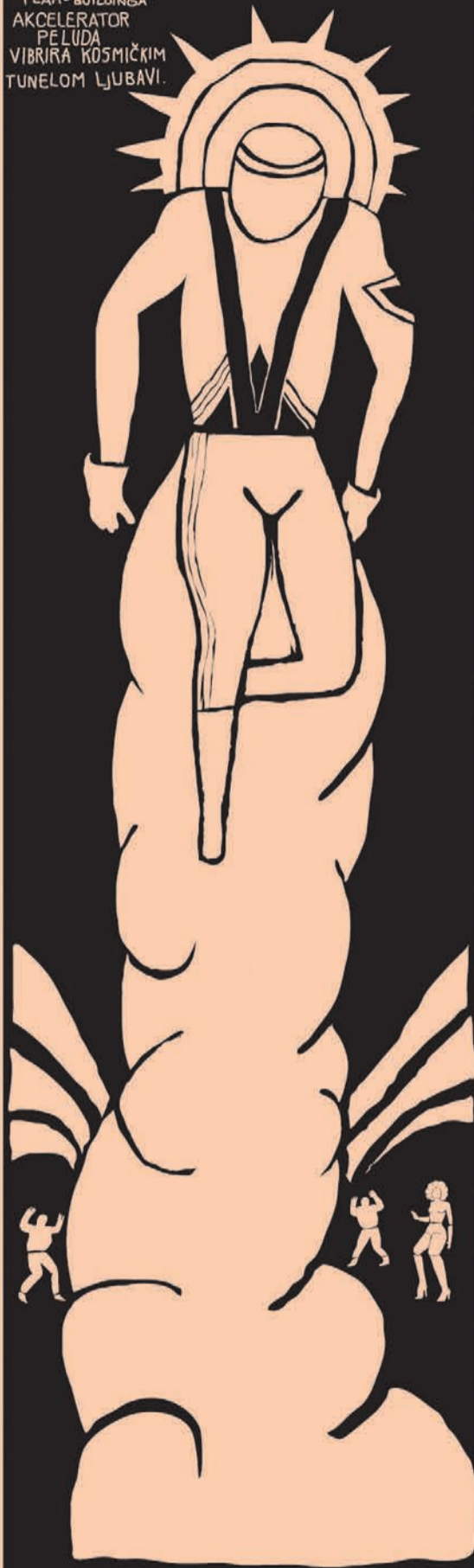

G. W. F. Hegel, *Predavanja o filozofiji religije I-II*, Breza, Zagreb, 2009., preveo Kiril Miladinov

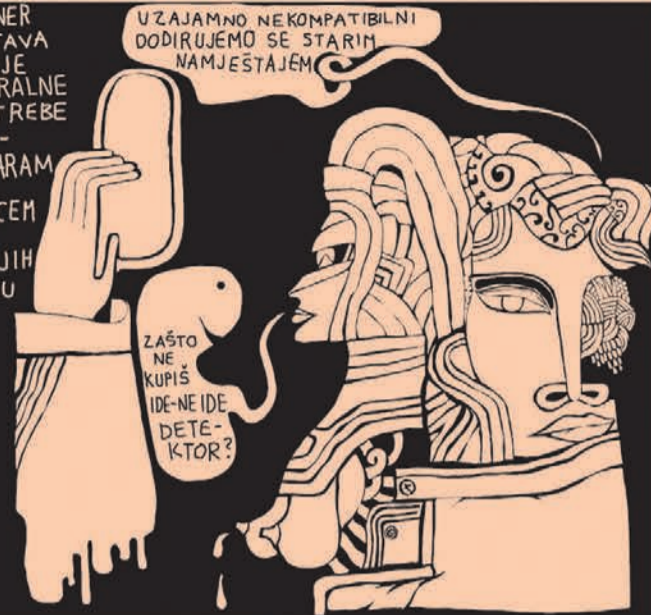
bezuovjetnosti, ta bezuvjetnost svejedno još nije dosegla svoje krajnje granice. Subjektivitet nije više ograničen ničim izvan sebe, jer je jedina i sva istina, biće kao takvo i u cjelini. Ali još uvijek je ograničen samim sobom. Ograničen je načinom svojeg predstavljanja, načinom postavljanja bića kao predmeta pred sebe. Svako biće mora biti, da bi bio predmet za subjektivitet, predstavljeno ili kao supstancija ili kao akcidenca, odnosno kao njihovo razlikovno jedinstvo, kao subjektivna ili objektivna svrha itd. To je cijela mreža sa svim svojim čvorištima tih kategorija, vlastitih struktura apsolutne ideje, na koje je vezana apsolutna ideja kao apsolutni subjektivitet. Subjektivitet je dakle još uvijek ograničen vlastitom strukturiranošću. U tom smislu njegova bezuvjetnost još nije dosegla krajnje granice, još nije neograničena ničim niti izvan niti unutar sebe. Jer je njegova bit da hoće samo sebe sama, hoće svoje krajnje mogućnosti, nužno je bilo da tu svoju krajnju mogućnost i dosegne. A to je moguće samo preokretom. On se izvršio s Nietzscheom. U čemu je taj preokret? Dok je kod Hegela "najviši i jedini nagon" subjektiviteta "da sam sobom u svemu nade i spozna sama sebe", svoju strukturiranost, sada je njegov najviši i jedini nagon htjeti samoga sebe. Subjektivitet sada *hoće* samoga sebe na sve većoj razini. Ne spoznavati, nego htjeti, htjeti svoje htijenje. To se htijenje zbiva tako da čovjek, koji je nositelj tog subjektiviteta, prirodu kao "kaotičnu masu" oblikuje s obzirom na svoje svagdanje praktične potrebe: "Ne spoznavati, nego shematizirati – kaos nametati toliko regularnosti i oblika koliko je to dovoljno našoj praktičkoj potrebi". Objekt praktičke potrebe je sve što jest. Nietzsche će tako na kraju suvremeni svijet razotkriti kao svijet odsutnosti živog boga, kao svijet mrtvog boga. Čovjek bezuvjetnog subjektiviteta, čovjek volje za moć, ustankom protiv svega što ga ograničava i tlači u njegovoj volji za vlastitom bezuvjetnom slobodom, uspostaviti će se kao gospodar samoga sebe i svojega svijeta. Njegovo htijenje htjet će samo još sama sebe. Osim sebe sama ne potrebuje više nikoga drugog, ponajmanje boga kojemu bi trebao biti poslušni i pokoran. ■

METAPHORICAL SIGNATURE: SHARE OF THINGS TO COME OVER MY TITS

LOMEĆI ZRAKE SVJETLA KROZ TIPOGRAFIJU 70-ih, MISTIČNI KID JOGURT, PALI ANĐEO SPOZNAJNOG TEAM-BUILDINGA AKCELERATOR PELUDA VIBRIRA KOSMIČKIM TUNELOM LJUBAVI.

SKENER OČITAVA TVOJE SAKRALNE POTREBE PRE-GOVARAM SA KUPCEM IZA TVOJIH OČIJU

UZAJAMNO NEKOMPATIBILNI DODIRUJEMO SE STARIM NAMJEŠTAJEM

ZAŠTO NE KUPIŠ IDE-NE IDE-DETEKTOR?

KLOROFIL OBJEŠTI PADA NA TVOJE RAME KAO FOBOŠOVA SJENA NA KOSINU ZLA (SCI-FI HAIKU)

DOESN'T BRING ANY TELL!

PRAŠINA SUSREĆE KRVOTOK

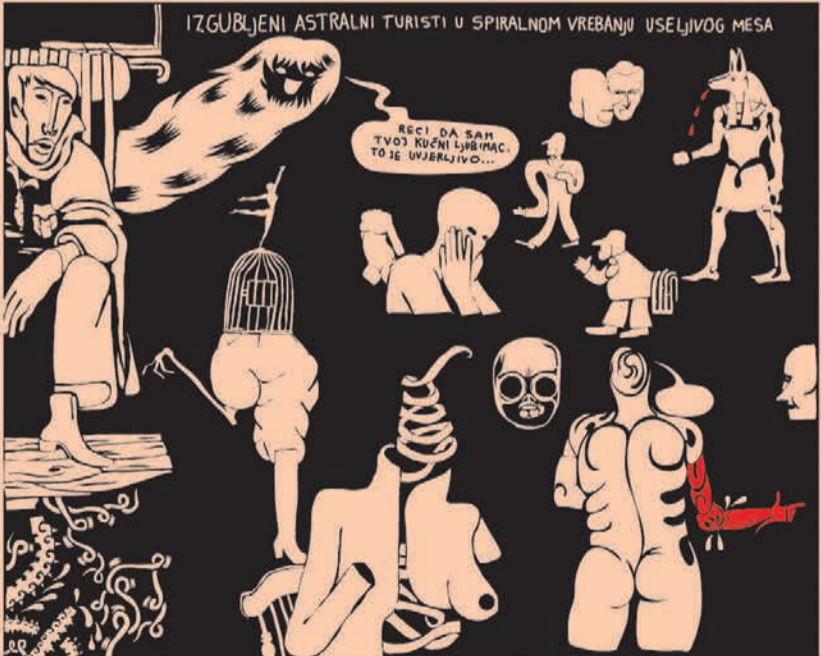

PREURANJENI TRENDYOVI IZBIJAJU NA POVRŠINU BEZ ZAŠTITNE KOŽICE KOJA IH ŠTITI OD TVOG ULTRA-LJUBIČASTOG ZNAČENJA.

TRŽAJ ŽABJE NOGE NA MEMORIJSKOJ KARTICI. AKUPUNKTURA RUDARSKIM ZNAČKAMA. ALI, TKO BI MOGAO POVJEROVATI U TAKVU PRIČU?

VIZIR HVATA VIDLJIVE NEONSKE MISLI

IZGUBLJENI ASTRALNI TURISTI U SPIRALNOM VREBANJU USELJIVOG MESA

RECI DA SAM TVOJ KUĆNI LJUBIMAC, TO JE UVJERLJIVO...

ZNAKOVI PROPADAJU KROZ PIJESAK

SAVRŠEN NISKOKALORIČNI JOGURT JE BIO... ZVONCE NEGOVOG BICIKLA PREVRTLJIVOSTI JOŠ ODJEKUJE LABIRINTOM MOJH ŽELJA, ZAZIVA JUĆI MINOTAURA KAO ŠTO ŠKRIPA GUMA ZAZIVA SUDAR. JOŠ JEDNA ŽRTVA DNEVNOG HOROSKOPA? ZAUVIJEK U KATALOGU DOMEĆ RUBLJA...

Marija Andrijašević,

Male žene

*the only reason i exist
is because my heart wanted to stab things
but didn't have arms*

tao lin što nećeš napraviti (priča gospodina parseeja)

sad više nemoj. kad ti dotaknem usne kao da se rasipaju između košnica. kasnije mirišeš na kišu. mogu te izbrojati na prste. mogu te ispričati štampanim slovima. kao kad sam bila mala. sad to stanje. kako da ti pojasnim. ovdje nema bliskosti. ona se razapinje. pomalo ko isus. nosi velike titlove na ledima. zamotala se u bolničke plahte. igra se skrivača u bijelom. čeka te. nego, ti nekako ne dolaziš. ovdje. da. bi. tješio. tebe nije briga. nećeš me gledati sa 20 cc otopine u krvi. nikada nećeš reći da ti je bilo stalo. srce. ko meni kad su ga umjesto suncem budili strujom. jedna žica oko vrata. druga gotovo u pupku. plakala sam od svjetla i straha. parsee je trčao s druge strane hodnika vičući: JA SAM BOG! JEBEM VAM SVIMA MATER! sjećam se, padalo je lišće. bili smo tako suvremeni. ništa nam nije bilo smiješno. parsee sav ozbiljan. kao da je upravo stvorio svijet. i ne zna što da napravi s njim. vrat su mu bile izgredle preplašene spremačice. mislila sam da umirem. te jeseni. i bila sam spremna. nikome nisam rekla. zagrlila sam plišanog i šapnula mu na uho sve što sam željela za sebe: htjela sam naučiti prestati plakati. za parseeja. kad me sljedeći put upita voliš li plakati da mu kažem: plačem samo kad. i poslije toga nisam nikad više.

zašto i? (i'm stoned at home watching the princess bride)

hoćeš li me sad odvesti u krevet? parsee ima neke teorije o tebi ali, sutra putujemo. ujutro će ruke biti teške od drveća. na njima će izrasti riječi od kojih ćemo slagati priče za parseeja. parsee. to je cijeli jedan svijet. tu je sakrij. ponekad. a ponekad je to island. tamo moje srce kuca sporije. stisne se i stane ti u šaku. podsjeća na tvoju blesavu baku. diše kroz plastiku i ponekad po noći zapali cigaretu. kad zakašlje, ti se nasmiješ. znaš. sve znaš. da barem mogu, kad sam već obećala. onda bih morala moći. zar ne? samo što nekako, čini mi se, propadam. poput debele žene u visokim potpeticama.

ljuljam se. cijela parada za parseeja. bit ću dugo na suncu. tamo mi je ugodno. u tvome su tijelu izgrađene sitne utvrde. znam, ti si ona za koju se bore. sve mi je jasno. ti, uvečer kad liježeš u krevet, plačeš od izgorene zemlje. čekaš da se stisnem uz tebe i čitam ti s razglednica. parsee piše iz berlina: želim se zašiti za tebe. preko prsa. poštar će donijeti iglu i konac. u tvojim očima je štit. ne znam zašto, zaboga.

slomit ću se na kazaljke (i'll take good care of me)

počelo je kad si se preselila u mene. stalno biti u gustome. na mjesecu su ubijali kristale kamikazama. svidjelo mi se usporavanje. staviti dalekozor od šaka na oči i zujati kroz stan. gledati te dugo. kroz njega. uzimati mjere za ljubav. tvoje sise su 80 centimetara. malo si daleko sad. tamo, s laktovima na stolu. to je prvi znak da nisi odgojena kako treba. meni ne smeta, ni mene nisu dobro odgojili. kad dalekozorom gledam kroz prozor zvuk je izoštren. probija se kroz bubnjanje prstiju. trči za mnom i lijepi se. ljeto je. malmo je stari i debeli, sigurna sam. živimo u kući za lutke. odatle ruke na očima i tvoje bijelo lice. koristimo ruke jer treba upoznati sve te posebne ljude. tvoje trzanje usnama prema tonovima. udisanje prašine. odlaganje dalekozora na tvojih 80 centimetara. tebi je sve to smiješno. ne pridonosiš. teško se igrati s takvim lutkama. kad zaspeš na znojnoj posteljini postaješ stvarnija. kroz šake izgleda kao da prestaješ razgovarati sa mnom. to se ne smije. to bi bila greška. trepćemo očima. ne idem po tebe. danas se ništa neće završiti. mogu pobjeći u ruke i poplaviti lice. popraviti ne mogu. kad padne mrak doći će vitez u kuću od lutaka. vitezovi nikad ne zaboravljaju. da bar zaboravim, rekla si: mrzim oblačiti ovaj oklop.

MARIJA ANDRIJAŠEVIĆ, rođena 1984. u Splitu. Studira komparativnu književnost u Zagrebu. Dobitnica nagrade Goran za mlade pjesnike za rukopis *davide, svašta su mi radili*. Nikad neće imat autobiografiju dužu od tri rečenice.

volim te, ivka (& i suffer depression)

uzet ću te u podne. za tvoje su ruke izradili posebne vilice. to su one u izlozima. moje. oči. od stakla. kad pričaš gdje si sve bila. malo me stišće oko srca. nikad me ne slušaš, pa se okreneš, pričaš vodi. izazivaš. ja nisam posebna, ne na taj način. ja mogu pričati o vodi al' ona nikad neće progovoriti o meni. zato postaješ sve: pisati tebi, bijele, sitne razloge za učinjeno. jesam li ti pričala ono, kad sam te prvi put vidjela? jesam li ti pričala kako sam rekla to će biti moja žena? jesam li ti pričala kako sam krala tvoje fotografije i gledala te stisnutih ruku u košuljama? zašto sad šutiš, zaboga? zašto se ne vraćaš, unatrag, polako, poput filmske vrpce, 2x. dovoljno za ispraviti položaj. ti sigurno znaš. ti si takva. plava od krajeva. jednom sam te upoznala, sjećam se, javila si mi se. za tobom je zamirisala jesen. otad te nema. ponekad se sklupčlaš na dno kreveta i bodeš olovkama svoje tanke ruke. čitaš knjige i bježiš daleko sa zmajevima. znam da su na tebi radili godinama. smijem li ti sad ispričati bježanje. iz. crkve. da te mogu gledati na slikama. položiti te pokraj sebe. reći ti laku noć, ne zaboravi ugasiti svjetlo.

trči, marija, trči (like an anti- lope on a junkyard)

stajat ćeš na vratima. sve ja to vidim. ono što ja moram je promijeniti oblik. stisnut ćeš ramena i pokriti ih kosom. onda ćemo od zidove, kao tanjure, razbijati tijela. mogu pokušati činjenice i riječi. ne, zapravo, ne mogu. dat ću ti samo ono za čim ne žalim. sebe. lijepo je. ovi su najbrži. ponekad se bojim mraka. i kako me sustižeš. pa se uvučješ u moj krevet i držiš me za rebra. u usta mi stavi ruke, samo ćeš tako dotaknuti crveno. možda neću govoriti. opasno je. tvoje lice kad te nudi. možda će mi sad reći sve što želim znati. jedan dan. to je previše za ljubav. pusti me da se pod plahnama pravim da sam tvoj muškarac. pusti me da se zagrijem na tvojoj strani kreveta. pusti me da parseeju pričam o tebi. pusti me s lanca da ti odgrizem komad mesa s leđa i tamo smjestim svoju žudnju.

pusti me. od sebe. pa da mogu sjediti u tješini. gledati te dok spavaš. tvoje male sise i dugi vrat. mađeže. pusti me da te otkrijem. svučem. zubima. i jezikom. ne mogu prestati misliti o tebi, ivka. želim te gledati голу. želim te gledati u majici i čarapama. na hladnome podu. ivka. kako se boriš sa sobom. sa mnom. želim da me utješiš. svaki put kad pomislim da će ova ljubav biti najteža dosad.

možda mogu više kad te gledam (in my eyes stars & stripes)

tvoje tijelo je hram koji noćas rušim. prljavam rukama. možeš li osjetiti prijetnju. pazim sad na sve. primjećuješ li očima. kad uvijaš svoje mršavo tijelo prema stepenicama. dok tuguješ u sebi. ja ću napraviti sve da ostaneš na mjestu. i da se više nikada ne okreneš za mnom. poševit ću te u zahodu. hladnih obraza na sisama. držat ću te za bedra. neću ti dozvoliti da me dotakneš. poševit ću te s rukom na ustima da ne čujem kako se grizeš. slomit ću te prstima. položiti ću tvoje kapke na pločice i slušati te kako cviliš. gledat ću kako ti krv udara u lice. dok ti rukama budem skidala znoj s ramena. u plastične čaše. natjerat ću te da zaboraviš moje ime. natjerat ću te da legneš na prsa. da osjetiš kako se zabadaš još dublje. i dublje. kako se petljaš oko moga vrata. i kako škripi kad te dlanovima odvajam od sebe. kad otplutam u meko. natjerat ću te da se zadereš iz sveg glasa i da se obrišeš rukavima. natjerat ću te da si od prstiju ispleteš brnjicu. i staviš je među svoje mokre noge. natjerat ću te da zavoliš. mene. ono što si kad me poželiš. opet. možda shvatiš onda. da netko poput tebe vrijedi previše da bih ga prešutjela.

noga filologa

LJUDI U SNIJEGU

MALE TAMNE FIGURE NA BIJELOJ POZADINI GEGAJU PORED PARKIRANIH AUTOMOBILA; POSOLJENA BLJUŽGAVICA, DIZALICE S LOGOTIPIMA, REKLAMNI PANOI; UMJESTO SEOSKIH PRIZEMNICA, TIPSKE GRADSKJE "MAŠINE ZA STANOVANJE"; UMJESTO LOVACA, VLASNICI KOJI ŠEĆU PSE; DJECA KOJA SE IGRAJU NA SNIJEGU NOSE, UMJESTO PREGAČA, PERNATE JAKNE MADE IN CHINA. ZAŠTO MI SE TAKVA SLIKA ČINI NEMOGUĆOM?

NEVEN JOVANOVIĆ

Svaki put kad padne snijeg mislim na Bruegela. Na bijeloj pozadini, male tamne ljudske figure gegaju zdepaste od zabundanosti; na pozadini sivila, zamršen krvožilni sustav golih crnih grana. Bruegel. I, istovremeno s Bruegelom, izvjesnost spoznaje: *danas se tako što ne može naslikati.*

PERNATE JAKNE Suvremeni ekvivalent Bruegelovim "Lovcima u snijegu" (1565) ne moram puno tražiti: gledam ga s prozora svoje stambene zgrade u novom zagrebačkom naselju. Male tamne figure na bijeloj pozadini gegaju pored parkiranih automobila; posoljena bljužgavica, dizalice s logotipima, reklamni panoi; umjesto seoskih prizemnica, tipske gradske "mašine za stanovanje"; umjesto lovaca, vlasnici koji šeću pse; djeca koja se igraju na snijegu nose, umjesto pregača, pernate jakne *made in China*. Zašto mi se onda takva slika čini nemogućom?

KIČ I IRONIJA Slika, naravno, nije *tehnički* nemoguća: danas ne nedostaje ni slikara ni sredstava da se nešto takvo izvede. Nedostaje razlog; nedostaje smisao. *Zašto* da jedan likovni umjetnik 2010. svoju energiju ulaže u brojgelovske "Prolaznike u snijegu" ili "Šetače pasa u snijegu"?

(Razmišljajući ovako dokono, s prozora stambene zgrade, posve mi se uvjerljivom čini pretpostavka da takvi brojgelovski slikari danas i postoje; likovnosti na svijetu danas ima dovoljno da tako što bude moguće. Međutim – čini mi se dalje kao laičkom "konzumentu" likovnosti – urbani

pejzaži koje slikaju takvi nepoznati brojgelovci vrlo vjerojatno nisu *umjetnost*: oni su ili hobi, ili kič.)

Današnju likovnu umjetnost zanimaju druge stvari; realizam – čak i brojgelovski stiliziran realizam – dio je povijesti, stvar za filologe (koji se u tom slučaju zovu kunsthistoričari) i kolekcionare. Važne su stvari, dakle, drugdje, i sliku "po Bruegelu" možemo zamisliti eventualno kao stilsku etidu (ali tko će uložiti toliko truda u nalaženje tuđeg glasa i vizije, umjesto svojih?). Ili kao ironijsku gestu – kao što je Lovro Artuković naslikao "Potpisivanje deklaracije o pridruživanju Zapadne Hercegovine i Popova polja Republici Hrvatskoj (Tko je naručio pivo?)".

Možemo to sročiti i malo drugačije: ono zbog čega je danas nemoguć brojgelovski slikan pogled na stambeni kvart jest – konvencija.

KONVENCIJE Ta misao izaziva lagani šok. Skloni smo smatrati da konvencije ograničavaju druge, da su *naše* vrijeme i naša umjetnost od njih slobodni – ili, barem, da *mi* konvencije prihvaćamo na razini svakodnevnog bontona, vožnje tramvajem i ponašanja na javnom mjestu, ali da ih, kad stvari postanu ozbiljne (recimo, u *pravoj* umjetnosti), prekoračujemo, razbijamo, nadilazimo.

To su tlapnje. I za naše vrijeme postoje stvari koje naprosto nisu *teme* – za književnost, za likovnost, za kazalište, za film, za glazbu. No nije stvar u tome da su te stvari *zabranjene* – može se čak, malo razmetljivo, tvrditi kako je upravo ono zabranjeno *konvencionalna* tema neše umjetnosti – već za njih jednostavno nema mjesta. Za nespretne male brojgelovske figure, tamne na bijeloj pozadini, za onaj trapavo-oprezan korak po snijegu – u današnjoj umjetnosti nema mjesta.

ZAHOD Na početak srednjeg plana "Lovaca u snijegu" – odmah u dnu brijega na kojem lovci gaze snijeg – Bruegel je smjestio zamrznutu vodenicu. Od nje vodi zidani most po kojem hoda neka žena s pregačom, naprtivši na glavu (kao da je iz zagrebačkih Gračana) snop granja. Vodenica je zapravo kompleks zgrada koji uključuje i sklepani drveni doksat, isturenu prostorijicu kosog krova, s prozorima-rupama, obješenu nad zaleđenom površinom potoka ili jezera. Prostorijica je možda zahod (iz nečega vrlo sličnog na slici "Nizozemske poslovice" viri gola guzica). Sa svih krovova, pokrivenih jednoličnim tepisima snijega, vise dugačke sige. Led je na jezeru siv, ispunjen ribičkim rupama; pokraj mosta po ledu nešto prebiru krupne ptice kojima su kljunovi premali da bi bile vrane; bliže nama, jedna djevojčica po ledu vuče drugu – obje su s pregačama i rupcima na glavi – na tronošcu prenamijenjenom u sanjke.

Taj je detalj Bruegelove slike pozadina na mom kompjuteru, i imao sam ga dosta prilike proučavati. I činio sam to – i još uvijek činim – gotovo opsesivno. Prvi je uzrok opsesije, mislim, u tome što zamrznuta vodenica *pripada prošlosti*: tako je svijet izgledao kad nas nije bilo. Taj mi detalj otvara prozor u polovicu šesnaestog stoljeća, u vrijeme Karla V, Filipa II, kraljice Elizabete; u

vrijeme Reformacije i Seljačke bune, Franje Tahija i Nikole Zrinskog, Michelangelove smrti i rođenja Shakespeara i Galileja; u osvit Osamdesetogodišnjeg rata.

Daljnji je pak uzrok opsesije u tome što taj "otvoren prozor" – taj zahod nad zaleđenim jezerom – pokazuje sve ono o čemu povijest toga vremena *nije* pisala. Nije, jer nije bilo potrebno. Jer je svatko znao, kao što i danas zna, kako izgleda zaleđeno jezero, i kako izgleda zahod; jer je to bila stvar konvencije. Mada ni konvencije jezera ni konvencije zahoda 1565. – kao što se lijepo vidi na "Lovcima u snijegu" – nisu isti kao 2010.

REALISTIČNIJE OD STVARNOSTI Igra "konvencija" i "stvarnosti" na Bruegelovoj slici ovdje, naravno, ne prestaje. U Nizozemskoj 1565. *nisu* postojali krajolik, prizori, mizanscena koje je Bruegel "ovjekovječio" (jasno to odaju planinske vrleti u pozadini "Lovaca u snijegu"). Bruegelovi ljudi i svijet, ma koliko ih mi realistično čitali, jasno su nerealistični: vidimo da su i karikirani i režirani. Ali nerealistični su upravo u svojoj realističnosti, i tako cijela slika biva u neku ruku *realističnija od stvarnosti*: stvarnija od stvarnosti same. Ne metonimija (komadić svijeta), nego metafora (čitav svijet u jednom komadiću). Da modificiramo Aristotela: "oni su *prosječni ljudi* u većoj mjeri no što smo to mi."

FOTOGRAFIJA Riječ nabačena u pret hodnom odjeljku nagoviješta i dodatni razlog zašto su brojgelovske slike danas nemoguće. Zato što postoji fotografija. Zato što, negdje od 1850, a svakako od konca 19. st, fotografija radi ono što je u Bruegelovo doba moralo raditi slikarstvo: prikazuje i ono izgovorivo i ono neizgovorivo, i ono kratkoročno (trenutak) i ono dugoročno (konvencije).

No mi ne živimo samo u doba fotografije; mi živimo u doba njezine *demokratičnosti*, u doba njezine inflacije. Bruegel bi svakako mogao pojmiti fotografiju kao medij za majstore; ali morao bi pojmiti fotografiju i kao nešto što radimo svi, u bilo kojem času, s minimumom napora – fotografiju gotovo izjednačenu s govorom, fotografiju kao nešto svakodnevno i općeljudsko. Umjetnost ne samo u doba masovne reprodukcije, nego i u doba masovne produkcije.

Tu, međutim, moj put završava; daljnja razmišljanja prepuštam vama. I *vašim* stajanjima uz prozor. **E**

– nastavak sa stranice 2

uz naše nesvjesno ponašanje otkrivaju trojica stručnjaka – za mirise, boje i zvukove. Najnoviji, višestruko nagrađivan, film redatelja Joesa Berlingera

Sirova nafta prati zloglasni slučaj "amazonskog Černobila", 13-godišnju bitku između lokalnih zajednica gotovo uništenih bušenjem nafte i Chevrona, jednog od najvećih svjetskih proizvođača nafte. Nizozemski *Drugi savršeni svijet* autorica Femke Wolting i Jorien van Nes propituje digitalne utopije i internetske svjetove, a iz Danske stiže *Nabrijani gradovi – Šangaj* redateljice Nanne Frank Møller koji se bavi galopirajućom ekspanzijom Šangaja.

U kanadskom dokumentarcu *Slučaj Coca-Cola* njemački redatelj German Gutiérrez i Carmen Garcia optužuju spomenuti imperij za ubojstvo sindikalnih vođa koji su nastojali poboljšati radne uvjete u Kolumbiji, Gvatemali i Turskoj, dok *Želim biti šef* nizozemske redateljice Marije Meerman prati petoro hiperinteligentnih kineskih učenika na putu kroz završnu školsku godinu. Program *Stanje stvari* prikazivat će se u terminu od 20 sati.

Art Attack!

Art Attack!, festival aktivističke poezije, ulazi u svoje drugo izdanje i tim povodom raspisao je natječaj na temu *Ulica*. Unutar ovog projekta, o angažiranoj književnosti promišlja se kao o formi koja ima mogućnost utjecati na javno mnijenje i potaknuti pozitivne promjene u društvu. Sama tema natječaja ustvari je

beskućništvo, a od autora se traži da je istraže i obrade na kreativan način koji će predstaviti jedan ili više problema s kojima je suočena ta rastuća društvena skupina te svojim promišljanjima i prijedlozima ponuditi rješenje određenih problema. Natječaj je međunarodnog karaktera, a sudjelovati mogu autori do 30 godina starosti koji pošalju svoje radove na hrvatskom ili engleskom jeziku na adresu art.attack.fest@gmail.com do 10. ožujka 2010. godine. Sudjelovati se može slanjem najviše tri pjesme i/ili tri fotografije na zadanu temu. Festival će trajati pet dana te će, kao i prethodne godine, obuhvaćati razna književna i aktivistička zbivanja kojima će se nastojati pozitivno djelovati na društvenu situaciju.

Nagrada za mlade umjetnike

Future Generation Art nagrada je koja je namijenjena umjetnicima mlade generacije s ciljem

da im podigne vidljivost te potpomogne produkcijske uvjete. Nagrada je namijenjena umjetnicima sa svih strana svijeta u dobi do 35 godina. U uži krug će biti odabrano 20 umjetnika koji će predstaviti svoje radove na izložbi *Pinchuk ArtCentre* u ukrajinskom Kijevu. Žiri će odabrati dobitnika glavne nagrade koja iznosi 100 000 USD (60 000 će dobitnik primiti u gotovini, a 40 000 će biti isplaćeno za produkciju novog rada). Dodatnih 20 000 USD će biti uplaćeno u fond za umjetničke rezidencijalne programe za još pet dobitnika nagrada. Slike radova svih umjetnika koji su ušli u uži krug bit će postavljene na PAC web stranici, a javnost će glasati za njih putem Interneta i odabrati dobitnika nagrade publike. Rok za prijave radova je 18. travnja. **E**

NA NASLOVNOJ STRANICI: TOMISLAV TURKOVIĆ, NE DAM VARŠAVSKU, 10. 2. 2010.

"Ja sam jedna od ponosnih pahuljica i ne dam Varšavsku!
(Parafrazirani citat Dražena Šimleše - jednog od govornika na prosvjedu.)

Ovo su fotografije snimljene prilikom priprema prosvjeda za spas Varšavske ulice u organizaciji nevladinih udruga Pravo na grad i Zelena akcija koji je održan 10. veljače 2010. u 18h, po snježnoj mećavi. Ovaj je osobni fotodokument nastao iz perspektive 'besposlenog' redara na mirnom prosvjedu od 4000+ prisutnih 'ponosnih pahuljica'..."

TOMISLAV TURKOVIĆ diplomirao 2007. grafički dizajn na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, freelance dizajner, fotografira i izlaže, koliko je to moguće u Hrvatskoj! (www.ttom.info)

IMPRESSUM

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Ured za kulturu grada Zagreba

Zelena akcija

TOMISLAV TURKOVIĆ, NE DAM VARŠAVSKU, 10. 2. 2010.